Autori nielenže ozrejmili dôležitosť archívneho výskumu pre poznávania umenia a kultúry v jej historických premenách, ale zároveň poukázali na jeho prepojenie s inými formami vedeckého bádania a v nemalej miere tiež priblížili jeho osobitosti v slovenských podmienkach.

PhDr. Dušan Teplan, PhD.

… i v dnešnej premechanizovanej a predigitalizovanej spoločnosti sa nezaobídeme bez systematickej archívnej práce a štúdia archívnych dokumentov, ale ani bez štúdia osobných archívov či súkromnej korešpondencie literárnych i kultúrnych dejateľov.

doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

ISBN 978-80-558-1677-7
9 788055 816777

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

ÚSTAV SVETOVEJ LITERATÚRY SAV
INSTITUTE OF WORLD LITERATURE SAS

Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach

Edita Gromová, Natália Rondziková, Igor Tyšš (eds.)

Zostavili:
Edita Gromová
Natália Rondziková
Igor Tyšš

Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach

Filozofická fakulta UKF v Nitre
Ústav svetovej literatúry SAV v Bratislave
Nitra – Bratislava 2020

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra translatológie

Slovenská akadémia vied
Ústav svetovej literatúry

Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach

Zostavili Edita Gromová, Natália Rondziková a Igor Tyšš

Nitra, 2021

Igor.indd 1 10.03.2021 9:50:34

Vedeckí recenzenti: PhDr. Dušan Teplan, PhD.
doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

Táto publikácia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0166/19 Preklad ako súčasť dejín kultúrneho procesu III: Preklad a prekladanie – texty, osobnosti, inštitúcie v interdisciplinárnych a transdisciplinárnych vzťahoch.

© Zostavovatelia: Edita Gromová, Natália Rondziková, Igor Tyšš
© Autorky a autori štúdií: Katarína Bednárová, Mária Kusá, Martin Navrátil, Filip Pavčík, Igor Tyšš, Libuša Vajdová
© Návrh obálky: Eva Máthé
ISBN 978-80-558-1677-7

Obsah

Informácie o autoroch a zostavovateľoch 4

Igor Tyšš
Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach: úvodné poznámky a glosy 8

Filip Pavčík
Kultúrna politika na Slovensku po roku 1948 vo svetle publikovaných i nepublikovaných archívnych dokumentov 20

Martin Navrátil
Archívny výskum v literárnohistorickom bádaní 40

Mária Kusá
Využitie archívnych materiálov pri príprave slovníka (slovenských) prekladateľov 62

Katarína Bednárová
Výpovedná hodnota archívnych materiálov pre výskum dejín prekladu: poznámky na okraj dejín prekladu z francúzskej literatúry (1750 – 1918) 74

Libuša Vajdová
Doba, idey, krajiny, kultúry a životy drobných ľudí v prachu archívov 108

English summaries 128

Menný register 146

INFORMÁCIE O AUTOROCH A ZOSTAVOVATEĽOCH

Igor.indd 4 10.03.2021 9:50:35

Prof. PhDr. Edita Gromová, CSc., pôsobí na Katedre translatológie FF UKF. Skúma teóriu a didaktiku prekladu, interpretáciu prekladu, ako aj semiotické a kulturologické aspekty prekladu.

Mgr. Natália Rondziková je interná doktorandka v Ústave svetovej literatúry SAV. Venuje sa dejinám prekladu a sociologickým aspektom práce literárnych prekladateľov a redaktorov.

Mgr. Igor Tyšš, PhD., je vedecký pracovník v Ústave svetovej literatúry SAV. Špecializuje sa na dejiny prekladu, kritiku prekladu a recepciu americkej literatúry.

Prof. PhDr. Katarína Bednárová, CSc., pôsobí na Katedre romanistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde prednáša dejiny francúzskej literatúry 20. storočia, teóriu literatúry a prekladu a vedie semináre umeleckého prekladu a kritiky prekladu. V Ústave svetovej literatúry SAV je samostatnou vedeckou pracovníčkou. Výskumne sa špecializuje na dejiny prekladu, teóriu prekladu a francúzsku literatúru 20. storočia. V roku 1995 uverejnila v publikácii *Dejiny francúzskej literatúry* rozsiahlu kapitolu *Francúzska literatúra druhej polovice dvadsiateho storočia*. V roku 2013 publikovala prvý zväzok *Dejín umeleckého prekladu na Slovensku I: Od sakrálneho k profánnemu*. Spolupodieľala sa na tvorbe *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie I.* a *II.* (2015, 2017), v ktorom jej vyšla úvodná štúdia *Kontexty slovenského umeleckého prekladu 20. storočia*.

Prof. PhDr. Mária Kusá, CSc., pôsobí na Filozofickej fakulte UK, kde vyučuje ruskú (a východoeurópsku) literatúru a kultúru, preklad umeleckých textov a kritiku prekladu. Je samostatnou vedeckou pracovníčkou v Ústave svetovej literatúry SAV. Odborne a vedecky sa zaoberá dominantne problematikou teórie a dejín prekladu a dejinami ruskej literatúry 20. – 21. storočia. Je autorkou vedeckých monografií *Literárny život, literárne dianie, literárny proces* (1997) a *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru* (2005), editorkou *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie I.* a *II.* (2015, 2017) a monografie *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015* (2017). Spolupodieľala sa aj na kolektívnych monografiách *Ruská literatúra 18. – 21. storočia* (2013) a *Podoby ruského umenia 19. a 20. storočia* (2016).

Mgr. Martin Navrátil, PhD., absolvoval štúdium slovenského jazyka a literatúry a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Od roku 2015 pokračoval na tej istej univerzite na Katedre slovenského jazyka a literatúry v doktorandskom stupni štúdia v programe literárna teória a dejiny konkrétnych národných literatúr (slo-

Igor.indd 5 10.03.2021 9:50:35

venská literatúra). Obhájil dizertačnú prácu *Vojtech Mihálik – básnik známy i neznámy (Raná autorova tvorba)* a od roku 2018 pôsobí v Ústave slovenskej literatúry SAV v Oddelení textológie a digitálnych projektov. Zameriava sa najmä na slovenskú poéziu 20. storočia a problematiku slovenskej textológie a edičnej praxe. Je autorom monografie *Pramene ranej poézie Vojtecha Mihálika: Varianty – Revízie – Interpretácie* (2019).

Mgr. Filip Pavčík, PhD., je absolventom katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Doktorandské štúdium absolvoval na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave, kde v roku 2019 obhájil prácu *Kultúrny vývoj na Slovensku na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia*. Zaoberá sa kultúrnymi dejinami na Slovensku v 20. storočí s dôrazom na obdobie po druhej svetovej vojne. Pôsobil tiež ako dokumentarista v občianskom združení Post Bellum.

PhDr. Libuša Vajdová, CSc., je romanistka, samostatná vedecká pracovníčka v Ústave svetovej literatúry SAV. Prednášala na UK v Bratislave a KU v Prahe. Zaoberá sa dejinami rumunskej literatúry, teóriou prekladu, recepciou, komparatistikou a interdisciplinaritou. Bola šéfredaktorkou vedeckého periodika World Literature Studies (ÚSvL SAV). Je autorkou monografií *Rumunská literatúra v slovenskej kultúre: 1890 – 1990* (2000), *Sedem životov prekladu* (2009), spoluautorkou a editorkou kolektívnych monografií *Myslenie o preklade* (2007), *Present State of Translation Studies in Slovakia* (2013) a *Myslenie o preklade na Slovensku* (2015). Je tiež spoluautorkou monografie *Dejiny rumunskej literatúry* (Istoria literaturii române, 2017). Za činnosť v rumunistike dostala rumunskú štátnu cenu Rad za zásluhy v kultúre v hodnosti Comandor (2004).

Igor.indd 7 10.03.2021 9:50:35

ARCHÍVNY VÝSKUM (TEXTOV) V INTERDISCIPLINÁRNYCH SÚVISLOSTIACH: ÚVODNÉ POZNÁMKY A GLOSY

Igor Tyšš

Igor.indd 8 10.03.2021 9:50:35

> Predmet výskumu sa ťažko dá určiť nezainteresovane. Je totiž zákonite funkciou *teórie*, z ktorej výskum vychádza, a teda neustále zodpovedá určitým potrebám. Určenie a zdôvodňovanie predmetu výskumu je tak organicky prepojené s *otázkami*, ktoré si položíme; s *metódami*, ktoré pri výskume daného predmetu s ohľadom na výskumné otázky uplatníme – a v neposlednom rade ho určujeme aj s ohľadom na *odpovede*, ktoré sme pripravení akceptovať.
>
> *Gideon Toury*[1]

Od dejín prekladu k prekladu v dejinách

Kniha, ktorú držíte v rukách, je zborník príspevkov o problematike využívania archívnych materiálov v oblasti výskumu dejín prekladu, literatúry a kultúry na Slovensku. Pre lepšie pochopenie jej cieľov a historickej opodstatnenosti je nutné v krátkosti priblížiť jej genézu a aspoň rámcovo poukázať na styčné plochy s inými výskumami. Vznikla ako výstup z rovnomenného seminára, ktorý sa konal 6. novembra 2019 na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Na zostavení tejto publikácie a príprave jej koncepcie sa podieľali odborníci na dejiny prekladu.[2] Práve dejiny prekladu, teda oblasť mojej vlastnej odbornej profilácie, budú odrazovým mostíkom pri úvahách o tom, čo prináša táto kniha a v akých súvislostiach je o nej možné uvažovať. Nasledujúce riadky nechcú byť preto len úvodom k textom kolegov a komentárom o nich, ale aj uvedením do témy v čo najširších súvislostiach.

Na súčasných zahraničných konferenciách venovaných dejinám prekladu sa čoraz častejšie objavujú interdisciplinárne témy[3], z ktorých možno vyvodiť dva všeobecné závery podstatné aj vzhľadom na tu preberanú tému.

---

1 „As is well known, establishing an object of study is never a neutral procedure. Rather, it is a function of the *theory* in whose terms it is constituted, which is always geared to cater for particular needs. Its establishment and justification are therefore intimately connected with the *questions* one wishes to pose, the possible *methods* of dealing with the selected objects with an eye to exploring those questions – and, indeed, the kind of *answers* which would count as admissible.“ Toury, G. Descriptive translation studies – and beyond, s. 17, prel. I. T.

2 Zborník vychádza ako súčasť výskumu projektu VEGA č. 2/0166/19 *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho procesu III*, ktorý je síce zameraný na dejiny prekladu na Slovensku, no zároveň má za cieľ prispieť „do rozširovania poznania v konfrontácii či synergii s diskurzami ďalších humanitných (filozofia, dejiny kultúry, sociológia, ‚oral history‘), ale aj prírodovedných disciplín (humánna geografia, interpretatívna štatistika, ekológia a ď.)“. Na tomto mieste by som sa v mene zostavovateľov chcel poďakovať hlavnej riešiteľke menovaného projektu Márii Kusej za pomoc s prípravami tohto zborníka.

3 Príkladmi interdisciplinárnych translatologických konferencií, na ktorých bol veľký priestor venovaný dejinám prekladu, boli napríklad *Translation as Political Act* [Preklad ako politický akt] v máji 2019 v talianskej Perugii a *Human Factor in Literary Translation* [Ľudský faktor v umeleckom preklade] v júni 2019 v poľskej Poznani. Samozrejme, nešlo ani zďaleka o jediné konferencie s podobnými témami.

Igor.indd 9 10.03.2021 9:50:35

Po prvé, dejiny prekladu (a *eo ipso* kultúry) je nutné humanizovať, inými slovami, je potrebné na prekladateľov nahliadať nie ako na abstraktné textové kategórie či predmety sociologického skúmania noriem prekladu, ale, ako konštatuje Anthony Pym, na ľudí z mäsa a kostí, ktorí za svoje životy robia oveľa viac než prekladajú. Také chápanie prekladateľov ako ľudí histórie podľa neho historikom pomôže uvedomiť si rozličné úlohy, ktoré môžu zohrať v dejinách.[4] Toto zdanlivo lapidárne konštatovanie, ktoré sa na poli dejín prekladu objavilo koncom minulého storočia, predznamenalo – s ďalšími výskumnými aktivitami A. Pyma[5] – to, čo možno nazvať humánny obrat v translatológii. Tento obrat sa rozvíja v súvislosti so sociologickým obratom (či azda v nadväznosti naň) a predstavuje zmenu dôrazu od textov a ich rozboru k prekladateľom a ich aktivitám. Andrew Chesterman, ktorý systematicky kontextualizoval túto oblasť výskumu a hľadal jej miesto na mape translatológie, jej dokonca s istou dávkou akademickej nonšalantnosti navrhuje aj vlastný názov: *translátorológia* (preklad autora). Sem podľa neho patrí „výskum zameraný primárne a explicitne na činiteľov zapojených do procesu prekladu. Ide napríklad o výskum ich aktivít, postojov, ich interakcií so sociálnym prostredím a technikou a tiež o výskum ich dejín a vplyvu."[6]

Po druhé, dejiny prekladu (a *eo ipso* kultúry) je možné a žiaduce písať viac s dôrazom na prvú časť tohto slovného spojenia, čiže s ohľadom na príspevok k poznaniu dejín. Ide v podstate o prístup, ktorý je v uvažovaní historikov prekladu prítomný už dlho. Možnosť presahu v skúmaní dejín prekladu do historiografie naznačuje už Pym, keď sa koncom 90. rokov 20. storočia pokúšal syntetizovať metódy výskumu tejto poddisciplíny.[7] Významným príspevkom do tejto diskusie je publikácia *Charting the Future of Translation History* z r. 2006, ktorá ukázala, aké rôznorodé podoby môže mať výskum prekladových javov. Zásadným príspevkom do týchto diskusií, pre ktoré sa nezdráham nazvať ich historiografickým obratom v dejinách prekladu, sú výskumné aktivity Christophera Rundla. Tento translatológ sa venuje výskumu prekladu v dejinách talianskeho fašizmu

---

4 Porov. Pym, A. Method in Translation History, s. 161 a nasl.

5 V súvislosti s témou tejto publikácie stojí za zmienku jeho interdisciplinárny výskum prekladateľov v Španielsku 11. až 13. storočia, v ktorom za pomoci informácií z archívov, minucióznych filologických rozborov prekladov a relevantnej historiografie presvedčivo rekonštruuje spôsob práce (veľmi špecifický typ kolaboratívneho prekladu) a historický význam (návrat antickej vzdelanosti do Európy skrze preklady arabských textov) tzv. toledskej prekladateľskej školy. Porov. Pym, A. Negotiating the Frontier.

6 „Translator Studies covers research which focuses primarily and explicitly on the agents involved in translation, for instance on their activities or attitudes, their interaction with their social and technical environment, or their history and influence." Chesterman, A. The Name and Nature of Translator Studies, s. 20, prel. I. T.

7 Konštatuje, že keď preklad a prekladateľov chápeme ako súčasť historického priestoru interkultúr, zákonite sa predmet výskumu dejín prekladu rozšíri a stavajú sa „mosty" k iným disciplínam skúmajúcim dejiny ľudskej kultúry, čím sa vytvára priestor aj na organické prijímanie nových užitočných konceptov (napr. pojem režimu ako režimu vzťahov či pojem interkultúry z humánnej geografie). Porov. Pym, A. Method in Translation History, s. 200.

a priamo sa pokúša spájať odborníkov venujúcich sa dejinám prekladu vo fašistických režimoch a písať komparatívne dejiny fašistických režimov cez prizmu prekladu.[8] Tvrdí, že dejiny prekladu by translatológovia mali písať tak, aby ich dokázali a chceli čítať aj historici. Preklad podľa neho ponúka užitočný pohľad na dejiny:

> Nechcem povedať, že by sme sa [my translatológovia] nemali aspoň do istej miery pokúšať komparovať či generalizovať. Tvrdím však, že fakt prekladu nie je dostatočne široký spoločný menovateľ pre napísanie zmysluplných dejín. Komparatívne dejiny [prekladu] by mali byť postavené na špecifickejších historiografických problémoch vychádzajúcich ako z historiografie, tak z translatológie.[9]

Z dvoch naznačených tém, ktoré aspoň do istej miery signalizujú aj obrat v translatológii, a teda ich v tomto zmysle možno považovať za zásadné, vychádzajú aj ciele zborníka *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach*. Ide nám v prvom rade o to, aby sme obrátili pozornosť k „veciam človeka" vo výskume dejín prekladu a poukázali na nevyhnutnosť skúmania dejín kultúry v nadväznosti na archívne zdroje. Práve archívy a historické súvislosti nimi (po)odhalené či aspoň ilustrované pomôžu ešte lepšie si uvedomiť zažité *loci communes* interpretácií literárno- a kultúrnohistorického procesu (ako napríklad prílišné zdôrazňovanie imanentných estetických zákonitostí literárnohistorického procesu[10], fetišizáciu vydaní poslednej ruky[11] či sklon preceňovať politické a ekonomické periodizačné medzníky v dejinách kultúry[12]). Platí totiž to, čo koniec koncov zdôrazňujú – aj keď rozličným spôsobom – všetky autorky a autori, ktorí prispeli

---

8 Pozri v tejto súvislosti publikáciu Translation under Fascism, ktorá predstavuje pokus o syntézu kultúrnych dejín štyroch autoritárskych režimov (menovite nacistického Nemecka, fašistického Talianska, francovského Španielska a salazarovského Portugalska) cez prizmu prekladu. Autori jednotlivých štúdií predstavujú konkrétne historické súvislosti a špecifiká prekladu v týchto kultúrnych priestoroch, no okrem prípadových štúdií sú v knihe aj pokusy o explanatórne syntézy. Nás v publikácii inšpirovalo aj to, že v záverečnej stati kultúrny historik reaguje na predchádzajúce príspevky ostatných autorov, translatológov a literárnych vedcov, a snaží sa ich synteticky komentovať. To je do istej miery účel tohto úvodného textu.

9 „I am not suggesting that there can be no comparative approach or that some degree of generalization is not possible; rather, I am arguing that the mere activity of translation does not offer sufficient common ground to produce meaningful history, and that comparative history needs to be organized around more specific historical themes that should be informed by historical studies as well as translation studies." Rundle, C. Translation as an approach to history, s. 236, prel. I. T.

10 Samozrejme, aj imanencia literatúry má v interpretácii jej dejín svoje miesto. Porov. prehľad koncepcií literárnych dejín v Pašteková, S. Dejiny literatúry.

11 Problematickosť tejto maximy dosvedčuje napríklad vlna kritiky, ktorá sa zniesla na súborné dielo básní Jána Ondruša. Porov. Rehúš, M. Proti fetišu poslednej ruky.

12 Ako sa to deje, napríklad keď sa konštatuje, že rok 2007, keď sa preklad a tlmočenie stalo na Slovensku viazanou živnosťou, *a priori* súvisí s dejinami umeleckého prekladu, no nezohľadňuje sa pritom historická špecifickosť tohto problému a jeho dosiaľ nedostatočne preskúmané súvislosti.

Igor.indd 11 10.03.2021 9:50:35

do tohto zborníka: V interpretácii dejín neradno podceňovať zmysel kontingencie, lebo históriu tvoria ľudia, nie neosobné zákonitosti.

V druhom rade sa hlásime aj k naznačenému historiografickému obratu, ktorý chápeme nielen ako snahu o využívanie metód a nástrojov historických (a pomocných historických vied) v iných vedách o kultúre, ale aj ako širší pohľad na historické témy v rámci jednotlivých disciplín humanitných vied. Tento obrat signalizuje v našom chápaní novú optiku, náhľady na problémy, orientáciu na styčné témy s cieľom, aby sa jednotlivé disciplíny skúmajúce aspekty dejín kultúry mohli vzájomne obohacovať. Jednou z takýchto styčných tém je aj archív.

Samozrejme, touto publikáciou nechcem naznačiť, že by sa dosiaľ v slovenskej alebo v inej ako anglofónnej[13] literárnej vede a translatológii nepracovalo s archívmi. Práve naopak, už príspevky v tomto zborníku, ktoré sú naskrze empirické a možno ich označiť za reflexie po výskumoch v archívoch, dobre dosvedčujú, že tento typ vedeckej práce je často prítomný aj v slovenských humanitných vedách mimo histórie.[14] Táto kniha nemá preto ašpiráciu predstavovať nepoznané, ale skôr byť platformou na prezentáciu skúseností s konkrétnymi archívnymi výskumami s cieľom usúvzťažniť pozorovania a výsledky.

Archív: jeho významy a problémy

Nasledujúce štúdie ukazujú význam štúdia archívnych materiálov pri výskume dejín kultúry a napríklad M. Kusá vo svojom texte prináša aj pokus o komparatívnu definíciu a klasifikáciu archívov. V nasledujúcich riadkoch sa preto obmedzím na reflexiu významu slova archív, aby som na základe jeho sématických polarít ilustroval jeho potenciál.

Archív: etymológia, denotatívny význam a konotácie

Pokiaľ ide o etymológiu slova archív, toto pôvodne grécke slovo vzniklo deriváciou zo slovesa *archein*, ktoré pôvodne znamenalo „začať, mať pôvod v“, no aj „viesť, vládnuť“.

---

13 Od začiatku 21. storočia je v oblasti komparatívnych dejín prekladu aktívna najmä francúzska a frankofónna translatológia. V tejto jazykovej oblasti vznikli okrem iného aj areálové dejiny prekladu. Prieskumu francúzskych vedeckých výsledkov sa na Slovensku v poslednom období venovali K. Bednárová a L. Vajdová. Porov. Bednárová, K. Histories of translation(s): On reading the „Histoire des traductions en langue française. XXe siècle“; Vajdová, L. Antoine Chalvin – Jean-Léon Muller – Katre Talviste – Marie Vrinat-Nikolov (eds): Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane.

14 Okrem výskumu slovenských prekladateľov, o ktorom píše M. Kusá, či autorských rukopisov známeho básnika Vojtecha Mihálika, ktoré sú predmetom záujmu M. Navrátila, sa v slovenských výskumoch využíva archívny výskum aj pri snahe o širšie historiografické syntézy (ako to dosvedčuje príspevok K. Bednárovej) alebo je organickou súčasťou výskumu tzv. recepčnej tradície (viac v príspevku L. Vajdovej). Na tomto mieste chcem však ešte upozorniť na práce Jany Truhlářovej, ktorá koordinovala tímový výskum historických súvislostí diela dvoch významných osobností slovenskej romanistiky, Jozefa Felixa a Antona Vantucha. V nich bol tiež významný priestor venovaný výskumu archívnej pozostalosti oboch menovaných. Porov. Jozef Felix (1913 – 1977) a cesta k modernej slovenskej romanistike; Anton Vantuch (1921 – 2001) romanista, literárny vedec, kultúrny historik a prekladateľ.

Igor.indd 12 10.03.2021 9:50:35

Tento pomerne široký význam sa spresňoval v derivátoch, z ktorých každý má v moderných európskych jazykoch vlastné kontinuanty. Slovenské slovo archív (starší tvar je *archívum*) vzniklo z gréckeho podstatného mena *archeion* v singulári s významom „vládna budova", ktoré sa však v pluráli (*archeia*) využívalo vo význame „verejné záznamy, písomnosti". Do nášho jazyka sa dostalo z latinského *archī(v)um*. Z gréckeho slovesa *archein* však vzniklo aj adjektívum *archaikōs* („prastarý"), ktoré dalo prostredníctvom svojich kontinuatov vzniknúť okrem iného aj slovu archaický a tiež celej plejáde slov vzniknuvších z jeho derivovaného koreňa *archē* („začiatok, pôvod; moc, vláda").[15] Možno teda konštatovať, že v slove archív rezonuje jednak význam úradných písomností, ale aj význam prastarosti a pôvodnosti, čo sú významy, ktoré sa s archívmi spájajú aj dnes. Jednoznačne však nejde o jediné významy tejto unikátnej inštitúcie ľudského života.

Pri opise denotatívneho významu slova archív, ktorému sa vo svojej štúdii venuje aj Martin Navrátil, je vhodné poukázať na to, ako pojem archív definuje slovenská legislatíva. V príslušnom zákone sa dočítame, že archív je „odborné pracovisko, ktoré preberá, eviduje, ochraňuje a sprístupňuje archívne dokumenty".[16] To nám pripomína inštitucionálny rozmer celej veci: archívy sú často v správe verejných alebo lokálnych inštitúcií, a teda sú predmetom moci.

Za zmienku však stoja aj iné ako denotatívne, zákonné významy tohto slova. Archív má v populárnej kultúre priam tajomné konotácie. Predstavuje miesto, kde sa zhromažďuje poznanie, miesto, kde môže človek, povedzme protagonista postmoderného románu zo stredovekého prostredia, odhaliť nečakané, často nie príjemné tajomstvá. V laických predstavách sa takmer prirodzene spája s praxou historiografie. Archív však nie je samozrejmé *faktum*, ale – ak by sme pokračovali v románovej metafore – súbor stôp z minulosti, náznakov dôb minulých, ktoré niekto usporiadal, sprístupnil – alebo, naopak, zneprístupnil.

Dva problémy poznania (z) archívov

Poznanie z archívov sa historikom neotvára ľahko – štúdium dobových prameňov si vyžaduje čas, kritické myslenie, znalosti a historické vedomie. Z hľadiska modernej historiografie, ktorú od 60. rokov 20. storočia poznamenal vplyv postštrukturalistického myslenia, možno v súvislosti s archívnym výskumom kultúrnych fenoménov upozorniť na dva zásadné problémy.

V prvom rade existujú pochybnosti o objektívnosti archívov. Signalizuje ich koncom 60. rokov už M. Foucault, keď vyhlasuje, že by sme sa miesto historiografie mali venovať archeológii vedenia, ktorá by nám pomohla odhaliť, že veľké abstraktné koncepty

[15] Pri etymologickej rekonštrukcii vychádzam z Ayto, J. Word Origins, s. 33 a Králik, Ľ. Stručný etymologický slovník slovenčiny, s. 51.

[16] Zákon č. 395/2002 Z. z.

Igor.indd 13 10.03.2021 9:50:35

dejín sú historické a sociálne konštrukty. Vyslovuje tak paradoxný princíp exteriority, prakticky dobre známy kultúrnym a literárnym historikom: Archív sa nám musí zdať cudzí, aby mohol hovoriť takpovediac za seba.[17]

Druhý problém, ktorému pri práci s archívom čelia historici (kultúry), vychádza z toho, že s minulosťou vždy nutne vedieme len „fragmentárny dialóg".[18] Samozrejme, v archívoch nikdy nenájdeme všetko. Často však nepokrývajú sféru mikrohistórie, do ktorej zvyčajne spadajú aj dejiny kultúry. Z pohľadu veľkých dejín sa kultúrne artefakty a procesy neraz zdajú ako mimoriadne, náhodilé[19], fragmentárne a diskontinuitné[20]. Historici kultúry, literatúry a prekladu tak musia vedieť čítať medzi riadkami a v poznámkach pod čiarou, aby z materiálu dostupného pre iné účely vytvorili nové príbehy.[21]

Archív v optike príspevkov z tohto zborníka

Zborník tvoria nasledujúce príspevky:

- Filip Pavčík: *Kultúrna politika na Slovensku po roku 1948 vo svetle publikovaných i nepublikovaných archívnych dokumentov*
- Martin Navrátil: *Archívny výskum v literárnohistorickom bádaní*
- Mária Kusá: *Využitie archívnych materiálov pri príprave slovníka (slovenských) prekladateľov*
- Katarína Bednárová: *Výpovedná hodnota archívnych materiálov pre výskum dejín prekladu: Poznámky na okraj dejín prekladu z francúzskej literatúry (1750 – 1918)*
- Libuša Vajdová: *Doba, idey, krajiny, kultúry a životy drobných ľudí v prachu archívov*

Na tomto mieste treba ešte dodať, že okrem menovaných autorov vystúpila na seminári, ktorý publikácii predchádzal, aj Mária Valentová s príspevkom *Vedecká pozostalosť Antona Popoviča ako pramenný materiál k dejinám myslenia o preklade na Slovensku*.[22]

Všetky tieto texty riešia problémy archívneho výskumu z rôznorodých hľadísk, vychádzajú z rozličného materiálu a ich autori preberajú rôzne témy. Ich spoločným menovateľom však je snaha o istý odstup od vlastného materiálového prieskumu a pokus o zhrnutie a kritické zhodnotenie vlastných skúseností. Na tomto mieste chcem aspoň rámcovo naznačiť základné tendencie uvažovania o archíve ako metóde a materiáli výskumu dejín kultúry a otvoriť otázky, ktoré podrobnejšie riešia autori jednotlivých príspevkov. Cieľom nie je ponúknuť vyčerpávajúci sumár, ale len naznačiť, čo spája texty,

---

17 Foucault, M. Archeologie vědění.
18 Adamo, S. Microhistory of Translation, s. 82, prel. I. T.
19 Ibidem, s. 87.
20 Pojmy K. Bednárovej. Pozri jej Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I.
21 Pym, A. Method in Translation History, s. 200 – 201.
22 Záujemcom o túto problematiku dávam do pozornosti napríklad jej nasledujúcu prácu: Valentová, M. Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola.

Igor.indd 14 10.03.2021 9:50:35

ktoré nájdete ďalej. Vo svojich úvahách budem vychádzať z otázky, aké faktory ovplyvňujú archívny výskum v oblastiach dejín kultúry, literárnej vedy a translatológie.

Pri posudzovaní archívov je vhodné zamyslieť sa nad ich miestom z hľadiska centrálno-periférnej orientácie kultúry. Ako vo svojom texte prehľadne naznačuje M. Kusá, okrem centrálnych a známych štátnych archívov existujú aj menej známe a exponované archívy menších inštitúcií stojacich ďalej od centrálnych pilierov kultúrneho života. Dobre napríklad ukazuje, aké zásadné objavy bolo možné nájsť v malom archíve vtedajšieho Literárnovedného ústavu Slovenskej akadémie vied. So vzťahmi centra a periférie treba pri archívoch a archívnych fondoch zvažovať aj mieru inštitucionálnosti, ktorá ovplyvňuje nielen dôraz na organizáciu archívnych fondov, ale sa môže prejavovať aj na prítomnosti politického gesta (čiže prejavu politickej moci v oblasti kultúry)[23] pri tejto organizácii. Inými slovami, ani výber archívnych fondov, resp. rozhodnutie, čo sa archivuje a čo sa z archívu odstráni, nie je nezainteresovaný akt, ale ide o prejav intencie, ktorý vedie k možnému pokriveniu alebo k „zneúplneniu" obrazu minulosti. Dobre to vo svojej štúdii ukazuje F. Pavčík, ktorý sa venuje aj kritike publikovaných archívnych materiálov zo života a kariéry Ladislava Novomeského.

Viacero príspevkov v zborníku pertraktuje v súvislosti s archívmi aj problém verejnosti verzus súkromnosti. M. Navrátil vo svojom príspevku ukazuje, aké zaujímavé výsledky môže priniesť autorova literárna pozostalosť, čiže typ súkromného archívu; k veľmi podnetným záverom vo svojom výskume listovej pozostalosti rumunistky Jindry Huškovej dospela aj L. Vajdová. Na druhej strane, F. Pavčík skúma verejné archívy a zistenia z nich porovnáva a dáva do súvisu s informáciami z dobovej tlače a iných neperiodických publikácií. K. Bednárová a M. Kusá zas každá po svojom dospievajú k záveru, že komplexné historické fenomény (v prvom prípade obraz prijímania francúzskej literatúry na Slovensku v obdobiach pred dvadsiatym storočím; v druhom mikrodejiny slovenských prekladateľov umeleckej literatúry) je možné študovať len s pomocou kombinácie súkromných a verejných archívnych zdrojov. Druhá menovaná pritom za konečnú „skúšku správnosti" mnohých čiastkových a neúplných informácií získaných z verejných a súkromných archívov považuje spomienky ešte žijúcich pamätníkov.

Podobu archívov a informácií z nich získateľných zásadne ovplyvňuje materiálnosť textu. Pracuje s ňou M. Navrátil, keď dáva odporúčania na skúmanie rukopisu či spomína priam detektívnu prácu nad zošitovými zbierkami poézie V. Mihálika. Ešte s väčším dôrazom na materiálnosť archívnych textov upozorňuje vo svojej stati L. Vajdová, ktorá dokonca opisuje podivuhodnú epizódku, keď došlo ku krádeži časti listovej pozostalosti,

[23] Pojem K. Bednárovej. Porov. jej Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Interpretácia v zátvorke je trochu širšia, než v citovanom zdroji uvádza autorka.

Igor.indd 15 10.03.2021 9:50:35

a tiež reflektuje zmeny recepčnej situácie spôsobené zmenou materiality korešpondencie z fyzickej na elektronickú.

S materiálnosťou súvisí aj problém prístupnosti archívnych materiálov, resp. vedomosti o tom, kde možno vhodné informácie hľadať. Prvému problému sa vo svojej štúdii venuje K. Bednárová a dospieva pritom k záveru, že čím staršie obdobie v dejinách prekladu na Slovensku skúmame, je výpovedná hodnota a zachovanosť archívov povážlivejšia. Nejde, samozrejme, o priamu úmernosť, ale skôr o fakt, že ak skúmame činnosť, ktorá je zo svojej podstaty marginálna a v úzadí[24] a zároveň je sekundárna (závisí od prítomnosti a dostupnosti prototextov, originálov), archívny výskum často pomôže odkryť len indície a niektoré aspekty skúmaného problému.

Medzi zásadné vlastnosti archívnych textov, na ktoré sa neupozorňuje dostatočne, patrí ich štylizácia, autoštylizácia a s tým súvisiaca literárnosť a fiktívny charakter. Na štylizáciu a autoštylizáciu v podstate (aj keď nepoužíva tieto pojmy) upozorňuje F. Pavčík. K nim v prípade materiálu, ktorý skúmal, došlo v súvislosti s výberom, radením, redakciou a odkazovaním na lokáciu prameňov pri ich publikácii v podobe výberov z korešpondencie či článkov. Na fenomén zvláštnej fikčnej povahy korešpondencie literátov zas poukazujúc na listy rumunských spisovateľov Jindre Huškovej upozorňuje L. Vajdová, pričom sa zamýšľa nad jej príčinami a dôsledkami.

Azda najzásadnejšou vlastnosťou archívov, ku ktorej dospeli všetci autori a autorky uvedení ďalej v tomto zborníku, je ich neúplnosť. Archív neponúka hotové odpovede a neponúka všetky odpovede; často je skôr prostriedkom k overeniu čiastkových hypotéz a len zriedkakedy v ňom nachádzame prevratné objavy. Možno preto súhlasiť s rezervovanosťou M. Navrátila i K. Bednárovej či apriórnym metodologickým eklektizmom autoriek a autorov slovníka slovenských prekladateľov, o ktorého genéze píše M. Kusá.

Tento výpočet niektorých zásadných zistení z nasledujúcich štúdií nie je úplný. Dúfam však, že čitateľov a čitateľky motivuje k tomu, aby sa bližšie pozreli na publikované príspevky.

Záver

Aká je teda práca s archívnymi textami vo výskume dejín literatúry, prekladu a kultúry? Než sa pokúsim odpovedať, chcem zdôrazniť, že tento zborník si nenárokuje na úplnosť. Ašpiruje skôr o to byť kaleidoskopickým prehľadom možných prístupov, riešení, zaujímavých otázok a podnetných záverov, ktoré azda inšpirujú ďalší výskum, uvažovanie a ešte viac interdisciplinarity. Práca s archívmi, ako sa ukázala pri zostavovaní tohto

[24] Toto súvisí jednak s faktom väčšej či menšej neviditeľnosti prekladateľa v rôznych kultúrach a historických obdobiach, na ktorú upozorňuje L. Venuti (porov. jeho The Translator's Invisibility), ale tiež so zvyčajne periférnou pozíciou prekladovej literatúry v literárnom polysystéme. K tomu pozri Even-Zohar, I. The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem.

zborníka a aj pri vlastnom výskume, je práca s materiálom, ktorý je historicky autentický, no zároveň neúplný a (často) vytrhnutý z kontextu; je to primárny prameň historického výskumu, no zároveň je to pre nás historicky vzdialený diskurz, ktorý nedokážeme opanovať a uplatniť naň svoju vôľu po vedení.[25] V tomto zmysle nie je práca s archívmi nikdy uspokojivá, a aj keď ponúka odpovede na niektoré otázky, veľmi často sa stáva, že odkrýva nové problémy.

Aká by práca s archívnymi textami vo výskume dejín literatúry, prekladu a kultúry mala byť? Čo si možno z tejto knihy vziať? Autorky a autori štúdií píšu primárne o tom, ako využívať archívne zdroje, no z ich textov, keďže sa hojne odkazujú na vlastné výskumy, cítiť, aká náročná bola práca (aj) v archívoch, kým dospeli k záverom. Výskumníci a výskumníčky ašpirujúci na prácu s archívnymi materiálmi by sa preto mali ozbrojiť trpezlivosťou. Z textov, ktoré budete čítať ďalej, jasne presvitá aj vedomie o neúplnosti a zlomkovitosti zistení a to sa v podaní autorov a autoriek pretavuje do viac či menej zreteľných apelov k metodologickej skepse, nutnosti overovať zistenia z viacerých (nielen archívnych) zdrojov či (aspoň pre mňa) vždy veľmi sympatické volanie po zdravom, priam „sedliackom" rozume v humanitných vedách.

Zoznam použitej literatúry

ADAMO, Sergia. Microhistory of Translation. In *Charting the Future of Translation History.* Eds. Georges L. Bastin and Paul F. Bandia. Ottawa: University of Ottawa Press, 2006, p. 81 – 100.

Anton Vantuch (1921 – 2001) romanista, literárny vedec, kultúrny historik a prekladateľ. Ed. Jana Truhlářová. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.

AYTO, John. *Word Origins: The Hidden Histories of English Words from A to Z*. Second edition. London: A & C Black, 2005.

BEDNÁROVÁ, Katarína. *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I: Od sakrálneho k profánnemu*. Bratislava: VEDA, 2013.

BEDNÁROVÁ, Katarína. Histories of translation(s): On reading the „Histoire des traductions en langue française. XXe siècle". In *World Literature Studies*, 2020, vol. 12, no. 1, p. 115 – 126.

EVEN-ZOHAR, Itamar. The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem, z TS Reader. In *The Translation Studies Reader*. Ed. Lawrence Venuti. London; New York: Routledge, 2004, p. 192 – 197.

FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Prel. Čestmír Pelikán. Praha: Herrmann & synové, 2002.

FOUCAULT, Michel. The Order of Discourse. Trans. Ian McLeod. In *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Ed. Robert Young. Boston; London; Henley; Routledge; Kegan Paul, 1981, p. 48 – 78

Charting the Future of Translation History. Eds. Georges L. Bastin and Paul F. Bandia. Ottawa: University of Ottawa Press, 2006.

CHESTERMAN, Andrew. The Name and Nature of Translator Studies. In Hermes, 2009, No. 42, p. 13 – 22.

Jozef Felix (1913 – 1977) a cesta k modernej slovenskej romanistike. Ed. Jana Truhlářová. Bratislava: VEDA, 2014.

KRÁLIK, Ľubor. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, 2016.

[25] Pozri v tejto súvislosti začiatok Foucaltovho Order of Discourse, z ktorého tu parafrázujem, kde autor píše o tom, aké príjemné je byť v bezpečnom objatí diskurzu, aby sa vzápätí pustil do vysvetľovania procedúr jeho obmedzovania, ktoré však podľa neho nikdy celkom nedokážu premôcť surovú materiálnosť diskurzu.

Igor.indd 17 10.03.2021 9:50:35

PAŠTEKOVÁ, Soňa. Dejiny literatúry. In *Hyperlexikón literárnovedných pojmov* [online]. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2012 – 2014 [22-12-2020]. Dostupné na: http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/terminus/d/dejiny-literatury.

PYM, Anthony. *Method in Translation History*. London; New York: Routledge, 2014.

PYM, Anthony. *Negotiating the Frontier: Translators and Intercultures in Hispanic History*. London; New Yorks: Routledge, 2014.

REHÚŠ, Michal. Proti fetišu poslednej ruky. In *Kloaka*, 2012, roč. 3, č. 1, s. 44 – 47.

RUNDLE, Christopher. Translation as a approach to history. In *Translation Studies*, 2012, Vol. 5, No. 2, p. 232 – 248.

TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies – and beyond*. Revised edition. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2012.

Translation under Fascism. Eds. Christopher Rundle and Kate Sturge. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2010.

VAJDOVÁ, Libuša. Antoine Chalvin – Jean-Léon Muller – Katre Talviste – Marie Vrinat-Nikolov (eds): Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane. Des origines à 1989 [The History of Literary Translation in Central Europe. From Its Origins to 1989]. In *World Literature Studies*, 2020, vol. 12, no. 1, p. 127 – 130.

VALENTOVÁ, Mária. Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola. In *World Literature Studies*, 2017, Vol. 9, No. 2, p. 49 – 61.

VENUTI, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London; New York: Routledge, 1995.

Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov.

Mgr. Igor Tyšš, PhD.
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
igor.tyss@savba.sk

Igor.indd 19 10.03.2021 9:50:35

KULTÚRNA POLITIKA NA SLOVENSKU PO ROKU 1948 VO SVETLE PUBLIKOVANÝCH I NEPUBLIKOVANÝCH ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV

Filip Pavčík

Igor.indd 20 10.03.2021 9:50:35

Pri charakterizovaní obdobia slovenských dejín po roku 1948 historici doposiaľ kládli dôraz najmä na mocenské stretnutie medzi dvomi hlavnými prúdmi vo vrcholnej slovenskej politike, a to konkrétne na konflikt medzi tzv. povstaleckým krídlom KSS na čele s Gustávom Husákom a tzv. krídlom Viliama Širokého, orientovaným na pražské vedenie KSČ.[1] Napriek tomu, že nepopieram vplyv tohto politického konfliktu (alebo iných konfliktov) aj na vývoj slovenskej kultúry po roku 1948, domnievam sa, že mocenský spor medzi týmito dvoma krídlami nebol v oblasti kultúry na Slovensku určujúci. Ústredným problémom kultúrnej politiky po roku 1948 totiž bolo vytvorenie systému novej socialistickej kultúry s vlastnými inštitúciami, pričom na konkrétnu podobu tohto systému (a inštitúcií) mohli mať jednotliví aktéri kultúrnej politiky odlišné názory.

V bezprostredne povojnovom období (1945 – 1948) bola kultúrna sféra Komunistickou stranou využívaná (resp. zneužívaná) na ovládnutie všetkých sfér spoločnosti, no po roku 1948 mala kultúra fungovať najmä ako nástroj na rozširovanie a etablovanie sa komunistickej ideológie v širokých vrstvách obyvateľstva.[2] Na tento účel si komunistická kultúrna politika po februárovom prevrate vytvorila pevnú sieť kultúrnych organizácií a inštitúcií, ako boli jednotné umelecké zväzy, celoštátne masové organizácie či jednotné odbory, ktoré boli pod priamou straníckou kontrolou. A práve tento typ inštitúcií mal fungovať po celé obdobie komunistického režimu ako tzv. prevodová páka vedúcich straníckych ideológov, ktorých úlohou bolo centrálne smernice stanovenej politiky implementovať do praxe.[3] Nové komunistické kultúrne inštitúcie, vytvorené podľa sovietskeho vzoru, mali potom realizovať spoločenskú a ideologickú transformáciu, prostredníctvom ktorej sa v Československu mala vytvárať spoločnosť nového sovietskeho typu.

Akým spôsobom a akými mechanizmami chceli komunistickí ideológovia nahrádzať pôvodné štruktúry starej „buržoáznej" kultúry, však noví „budovatelia" nemali celkom vyjasnené a etablovanie nových kultúrnych inštitúcií (podľa sovietskeho vzoru) sa dialo iba postupne. O tom, že komunistickí predstavitelia zanedbávali kultúrnu oblasť, svedčí skutočnosť, že až do roku 1950 neexistoval v kultúrnej politike žiadny všeobecne akceptovaný program či smernica, ktoré by určovali štátnu politiku v tejto sfére.[4] Existovala síce všeobecne platná zásada akceptovania sovietskych vzorov, ale o tom, v akom rozsahu mali byť sovietske modely prevzaté do kultúrnej sféry, sa viedla diskusia. Navyše, hlavní tvorcovia programu komunistickej kultúrnej politiky, konkrétne Václav Kopecký, Gustáv Bareš, Zdeněk Nejedlý či Ladislav Štoll, sa kultúre na Slovensku vôbec nevenovali a vo svojich prejavoch a smerniciach adresovaných na nižšie zložky ponechávali slo-

---

1 Pešek, J. Komunistická strana Slovenska, s. 33 – 37. Porov. najnovšie: Macháček, M. Gustáv Husák, s. 194 – 200.

2 Kusák, A. Kultura a politika v Československu 1945 – 1956, s. 229.

3 Mervart, J. Kultura v karanténě, s. 11.

4 Knapík, J. V zajetí moci, s. 56 a s. 97 – 99.

Igor.indd 21 10.03.2021 9:50:36

venské kultúrne záležitosti zväčša bez povšimnutia. Slovenský priestor tak zostával bez konkrétnych inštrukcií z pražského centra.

Aj preto vystupovali pred slovenskou komunistickou inteligenciou do popredia viaceré dôležité otázky: Akým spôsobom a akými mechanizmami má byť vytvorená kultúra „novej spoločnosti"? Z akých pozitívnych historických vzorov by mala čerpať a aké vzory a tradície by mali byť, naopak, odsúdené ako „spiatočnícke"? A vôbec, aká by mala byť obsahová náplň nových kultúrnych inštitúcií, ktoré boli v slovenskej kultúre vytvorené po februári 1948, a aká by mala byť generálna línia kultúrnej politiky na Slovensku? Jednoducho povedané: V komunistickej diktatúre museli byť kultúra a literatúra vybudované z vlastných zdrojov a vlastnými silami – exponenti slovenskej komunistickej kultúrnej politiky museli preto hneď po roku 1945 začať formulovať základné princípy novej socialistickej kultúry.

V českom prostredí boli spomínané otázky na pretrase už v predvojnovom (1918 – 1938) i v predprevratovom období (1945 – 1948) a diskutované ako na stránkach ľavicových a komunistických kultúrnopolitických časopisov, tak aj neverejne na zasadnutiach straníckych organizácií. Avšak slovenská kultúrna obec hlásiaca sa k novému režimu bola na vyriešenie týchto otázok (až na pár jednotlivcov) nepripravená. Snáď jedinou osobnosťou, ktorá sa týmito otázkami programovo zaoberala už v predvojnovom období, bol básnik a komunistický intelektuál Ladislav Novomeský.[5] Ten mal značnú autoritu v slovenskej literárnej obci a po roku 1945 ako poverenník školstva a osvety – na určitý čas – zásadne ovplyvnil podobu kultúrneho života na Slovensku. Ako člen predsedníctva Slovenskej národnej rady, politického orgánu utvorivšieho sa ešte počas druhej svetovej vojny, mal rozhodujúci vplyv na formovanie slovenskej kultúrnej politiky v období pred komunistickým prevratom a aj krátko po ňom. V rokoch 1945 – 1948 bol Novomeský navyše tvorcom i realizátorom kultúrneho programu KSS.[6] Novomeský sa popri mnohých iných povinnostiach spojených s politickými funkciami snažil vypracovať aj kultúrnopolitickú líniu platnú pre slovenské prostredie.[7] Ani on však ešte na jar

---

5 Ladislav Novomeský (1904 – 1976) v povojnovom období zastával viacero verejných funkcií. V rokoch 1945 – 1950 bol povereníkom SNR pre školstvo a osvetu (neskôr premenované na Poverenictvo školstva, vied a umení), v roku 1945 aj podpredsedom SNR a zároveň členom predsedníctva SNR. V sledovanom období bol navyše členom predsedníctva ÚV KSS, členom ÚV KSČ a predsedal aj kultúrnej komisii ÚV KSS až do roku 1950. V kultúrnej sfére ďalej pôsobil ako predseda Spolku slovenských spisovateľov (1945 – 1948), predseda Matice slovenskej (1945 – 1950) a tiež bol predsedom Všeslovanského združenia. Okrem toho založil a bol zodpovedným redaktorom denníka Národná obroda od jeho založenia vo februári 1945 až do jeho zániku v máji 1948. K Novomeského verejným funkciám a pôsobeniu pozri bližšie: Drug, Š. Zatĺkať klince zlatými hodinkami alebo z básnika a novinára verejným činiteľom, s. 5 – 12.

6 K tomu pozri napr. Novomeského referát, ktorý predniesol v apríli 1946 pod názvom Kultúrna politika slovenských komunistov na zjazde kultúrnych pracovníkov KSS. Daný referát vyšiel aj knižne, avšak pod zmeneným názvom. K tomu pozri: Novomeský, L. Komunizmus v slovenskej národnej idei.

7 K interpretácii Novomeského kultúrnopolitickej praxe z rokov 1945 – 1948 pozri: Pavčík, F. Spory a konflikty medzi slovenskými spisovateľmi v rokoch 1945 – 1948, s. 382 – 407.

1949 nemal pozitívne formulovaný výklad toho, čo z kultúrneho dedičstva minulosti prevziať do „novej socialistickej kultúry“, a nemal sformulovanú ani všeobecne zrozumiteľnú smernicu, ktorú by si mohli osvojiť jemu podriadení komunistickí pracovníci. Na konkrétnu otázku mladých straníckych funkcionárov z redakcie týždenníka Smena (časopisu Zväzu slovenskej mládeže) z marca 1949 „Čo máme prevziať zo starej kultúry vytvorenej za kapitalizmu?“, ponúkol viac-menej iba všeobecnú odpoveď:

> Staré kultúrne snaženia vytvárané za kapitalizmu, u nás ešte za pozostatkov feudalizmu, treba prosto poznávať. A treba ich poznávať s povedomím socialistickým. A tak namiesto toho, aby som Vám uvádzal mená spisovateľov, výtvarníkov a hudobníkov, prípadne názvy diel, ktoré môžeme i máme prevziať zo starej tvorby, poviem iba princípy, s ktorými si pomáhajte vyhľadávať v bohatstve minulosti pomocníka alebo i vzor pre prítomnosť. Všímajte si úsilia o pokrokovosť u našich starých, ich znepokojenie a nespokojnosť [...], ich smútok i pohoršenie nad tým všetkým, uprostred čoho im prichodilo žiť. Takíto autori sú zvestovatelia nášho dneška i nášho zajtrajška.[8]

Takéto a podobné formulácie museli byť pre mladých komunistických funkcionárov až príliš vágne, nehovoriac o tom, že od jedného z hlavných ideových lídrov kultúrnej politiky na Slovensku očakávali jasné smernice a inštrukcie k svojej práci. Horeuvedená formulácia tak dávala možnosť odlišným interpretáciám a úvahám o tom, čo môže a čo nemôže byť považované za „socialistické umenie“, aj o tom, na čo zo slovenskej kultúrnej minulosti treba nadviazať a, naopak, čo ako „reakčné“ treba zavrhnúť.

Problém však bol oveľa hlbší než len neschopnosť vedúcich komunistických intelektuálov jasne sformulovať politicko-stranícke zásady. Jednoznačné smernice totiž neprichádzali ani zo Sovietskeho zväzu a nezískali ich ani funkcionári, ktorí tam boli vyslaní na študijné či pracovné pobyty.[9] A hoci hlavní komunistickí ideológovia boli presvedčenými zástancami sovietskych metód, problémom ostávalo, akým spôsobom ich aplikovať na domáce prostredie.

V príspevku sa pokúsim vysvetliť, akým (zložitým) spôsobom sa nová kultúrnopolitická koncepcia na Slovensku, ktorej hlavným ideovým tvorcom bol Ladislav Novomeský, formovala v prvých rokoch komunistického režimu. Okrem neho síce rozvíjali vlastné kultúrnopolitické predstavy aj ďalší slovenskí intelektuáli, ich koncepcie a predstavy však neboli prepracované do takej miery ako v prípade povereníka školstva, preto sa im predkladaná štúdia nebude venovať.[10]

---

8 List Laca Novomeského redakcii Mladej tvorby z 14. marca 1949, s. 334 – 337.

9 Pozri napr. svedectvo mladého komunistického funkcionára ČSM Jiřího Pelikána citované v Connelly, J. Zotročená univerzita, s. 45. Porov. tiež s ďalším svedectvom: Mlynář, Z. Mráz přichází z Kremlu, s. 19 – 31.

10 Za jeden z výrazov vlastných kultúrnopolitických predstáv (odlišných od predstáv L. Novomeského) môže byť považovaný manifestačný večer slovenských umelcov, ktorý sa uskutočnil v apríli 1948 z pod-

Igor.indd 23 10.03.2021 9:50:36

Aktéri českej komunistickej kultúrnej politiky

Pri skúmaní predstáv politických a intelektuálnych elít o fungovaní kultúrnej sféry je možné inšpirovať sa dvoma rozdielnymi prístupmi českých historikov – Jiřího Knapíka a Alexeja Kusáka. Každý z nich k problematike kultúrnej politiky v Československu (prípadne v českých krajinách) po roku 1948 pristúpil iným spôsobom. Jiří Knapík vo svojich prácach rekonštruoval systém kultúrnej politiky a jej aktérov na základe rozsiahleho archívneho výskumu v Národním archivu, v Památníku národního písemnictví, v Archivu Národního muzea a na základe ďalších materiálov rôznej proveniencie.[11] O generáciu starší Alexej Kusák – treba dodať, že sám aktér kultúrnej politiky v 50. rokoch[12] – sa zas vo svojom výklade o českej kultúre v rokoch 1945 – 1956 opieral najmä o rozbor dobovej tlače, príp. dobových publikácií, vrátane kultúrnopolitických smerníc komunistickej strany.[13] Kusák pracoval s tézou o dvoch krídlach kultúrnej politiky v komunistickej strane a konflikt medzi týmito dvoma krídlami KSČ mal byť podľa jeho mienky určujúcim faktorom pre vývoj českej kultúry v rokoch 1948 – 1953. Podľa Kusáka „vše podstatné, co se v těchto letech veřejně tvořilo a vyhlašovalo, mělo nějaký vztah k tomuto sváru."[14]

Na jednej strane mali stáť zástancovia tzv. umierneného krídla, ktorí odmietali radikálny rozchod s minulosťou, hovorili o „obmedzenej kontinuite" s predchádzajúcim kultúrnym snažením a chceli nadväzovať na najpokrokovejšie tradície českej kultúry. Do tohto krídla radil Kusák hlavných ideológov KSČ: ministra informácií a predstaviteľa gottwaldovskej elity Václava Kopeckého, ideológa a literárneho kritika Ladislava Štolla či ministra školstva, vied a umení Zdeňka Nejedlého. Do druhej skupiny, t. j. k zástancom „radikálneho krídla", zaradil rôznorodú skupinu spisovateľov, novinárov či funkcionárov najmä mladšej generácie, pričom za ich hlavného predstaviteľa pokladal šéfa kultúrneho a propagačného oddelenia ÚV KSČ Gustáva Bareša, pracovníka kultúrneho a propagačného oddelenia a neskoršieho predsedu Národnej edičnej rady Pavla Reimana a rôznorodý okruh intelektuálov publikujúcich na stránkach periodík Mladá fronta, Tvorba či Kulturní politika, ako boli Pavel Kohout, Jiří Hájek či Ivan Skála.[15] Všetci títo autori mali byť zástancami diskontinuity českej (resp. československej) kultúry s predchádza-

---

netu Umeleckej besedy slovenskej. Účastníci tohto stretnutia boli zväčša príslušníci mladej literárnej a umeleckej generácie a na stretnutí diskutovali o viacerých aktuálnych kultúrnopolitických otázkach. Vyvrcholením večera bolo napokon prijatie *Manifestu socialistického humanizmu*, ktorým spoločne vyjadrili podporu „februárovému víťazstvu". Keďže sú okolnosti prijatia manifestu v odbornej literatúre dostatočne spracované, nebudem sa mu bližšie venovať a odkazujem len na sekundárnu literatúru: Jaksicsová, V. Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre, s. 289. Porov. Bílik, R. Duch na reťazi, s. 30.

11 Pozri najmä jeho práce: Knapík, J. V zajetí moci; Knapík, J. Únor a kultura; Knapík, J. Kdo spoutal naši kulturu; Knapík, J. Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948 – 1953.

12 K tomu pozri Gottwald je s námi.

13 Kusák, A. Kultura a politika v Československu 1945 – 1956, s. 9 – 12.

14 Ibidem, s. 267.

15 Ibidem, s. 272.

júcou „buržoáznou“ kultúrou. Historik Jiří Knapík potom vo viacerých svojich prácach revidoval niektoré Kusákove tézy, ale spor dvoch krídel v KSČ ďalej rozvíjal na základe podrobného archívneho výskumu.[16] Knapík a Kusák sa však rozchádzali v hodnotení daného konfliktu. Podľa Kusáka išlo o spor primárne ideový a tzv. umiernení sa na rozdiel od „radikálov“ snažili zachovať kultúrne hodnoty medzivojnového Československa aj v komunistickom režime. Podľa Knapíka však toto súperenie nemalo ideovú, ale mocenskú dimenziu, pričom hlavným problémom bola otázka kompetencií v kultúrnej oblasti, kde sa krížili záujmy predstaviteľov štátnych orgánov, konkrétne ministerstva informácií (príp. školstva, vied a umení) na jednej strane a aparátu ÚV KSČ na strane druhej.[17] Spor o to, ako spracovávať dejiny kultúrnej politiky po roku 1948 bol v českej historiografii mimoriadne emocionálne vypätý, a ukazuje, že ak dvaja bádatelia skúmajú to isté, môžu prísť k rôznym výsledkom, najmä ak každý z nich použil pri svojom výskume inú metodológiu. Pri skúmaní slovenského kultúrneho prostredia sa mi ukázalo prínosné skombinovať spôsoby práce oboch autorov. A hoci sú mi bližšie závery Knapíka, netvrdím, že je nutné používať rovnakú metodológiu. Pri skúmaní kultúrnej politiky totiž primárne analyzujem dobovú tlač a dobové publikácie a archívne materiály využívam v menšej miere, najmä na poznanie myšlienkového sveta autorov. K uvedenému je potrebné ešte podotknúť, že na Slovensku bola situácia do istej miery odlišná ako v českých krajinách a daný spor medzi oboma krídlami v rámci KSČ nie je možné iba umelo preniesť a aplikovať na slovenské kultúrne prostredie.

Novomeského kultúrnopolitické predstavy na základe publikovaných i nepublikovaných archívnych materiálov

Ako som už uviedol, Ladislav Novomeský bol azda jedinou osobnosťou v slovenskom komunistickom hnutí, ktorá bola ideologicky „dostatočne“ kvalifikovaná na sformulovanie zrozumiteľnej kultúrnopolitickej línie KSS. Kultúrnopolitickými otázkami v socialistickej spoločnosti sa totiž zaoberal už počas prvej Československej republiky najmä na stránkach komunistických periodík, ako boli DAV, Ľudový denník, Slovenské zvesti alebo česká Tvorba. Výhodou pri skúmaní Novomeského predstáv, ale i jeho kultúrnopolitickej praxe je, že pri tejto osobnosti máme k dispozícii naozaj rozsiahly pramenný materiál a rovnako množstvo sekundárnej literatúry.[18] Doposiaľ bolo vydaných aj viace-

---

16 K porovnaniu prác Knapíka a Kusáka pozri aj Šámal, P. „Česká otázka“ ve světle stalinismu, s. 46.

17 Knapík, J. V zajetí moci, s. 13 – 15.

18 Na tomto mieste samozrejme nie je možné spomenúť a zhodnotiť celú obsiahlu bibliografiu k Novomeskému, preto sa obmedzím na výber najzákladnejších diel. V prvom rade treba spomenúť najnovšie štúdie českého historika Zdeňka Doskočila. K tomu pozri: Doskočil, Z. Básník Ladislav Novomeský v hledáčku Státní bezpečnosti (1948 – 1950), s. 37 – 63; Doskočil, Z. Ladislav Novomeský a slovenská kulturní obec v propagandistické kampani proti tzv. buržoaznímu nacionalismu na jaře 1951, s. 457 – 492; Doskočil, Z. Ladislav Novomeský v čele Slovenské akademie věd a umění (1950 – 1951),

Igor.indd 25 10.03.2021 9:50:36

ro zväzkov Novomeského publicistiky a tri zväzky jeho korešpondencie, ktorým sa v štúdii budem bližšie venovať. Pri takom množstve ľahko dostupného materiálu je možné sa domnievať, že všetky potrebné pramene sú jednoducho k dispozícii. Avšak nie je to celkom tak. Niektoré publikované archívne texty majú problematické miesta a problematické je potom aj ich možné využitie v historickom alebo literárnovednom výskume. Na tomto mieste sa zameriam na zopár problematických miest v prípade publikovaných prameňov, ktoré som aj ja využíval pri písaní tejto štúdie.

Ešte predtým však treba spomenúť, že ku kultúrnej politike v rokoch 1945 – 1950 existuje stále aj veľké množstvo nepreskúmaných archívnych materiálov deponovaných v jednotlivých archívoch na Slovensku, ale i v Českej republike. Pri skúmaní v archívoch však musí bádateľ rátať so značnou fragmentárnosťou a roztrieštenosťou archívnych dokumentov, prípadne aj s možnosťou, že archívne fondy nie sú spracované, a teda sú bádateľom neprístupné. Pre výskum kultúrnopolitickej praxe po druhej svetovej vojne sú najdôležitejšími materiály uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave (ďalej SNA), tiež korešpondencia osobností slovenskej kultúry uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK) a netreba zabudnúť ani na Národní archiv Českej republiky (NA ČR) v Prahe, kde sú zachované viaceré dokumenty týkajúce sa slovenského prostredia.[19] Domnievam sa však, že jedným z najdôležitejších prameňov pri skúmaní Novomeského kultúrnopolitickej praxe sú najmä dva fondy uložené v SNA, a to fond Povereníctvo školstva (1945 – 1960) a tiež fond Povereníctvo školstva (1945 – 1960), Písomnosti povereníkov – Laco Novomeský. V SNA sa takisto nachádzajú ďalšie rozsiahle zbierky archívnych materiálov, ktoré sa týkajú témy kultúrnej politiky a sú rozmiestnené v rôznych fondoch. Ide o fondy: Povereníctvo informácií, Predsedníctvo ÚV KSS (1945 – 1958), Sekretariát ÚV KSS (1945 – 1958), Generálny tajomník ÚV KSS – Štefan Bašťovanský, ale tiež aj fond Zväzu slovenských spisovateľov (1938)/1949 – 1989/(1998), ktorý je zatiaľ síce nespracovaný, hoci už je bádateľom prístupný.

Materiály vo všetkých spomenutých fondoch sa viažu bezprostredne k povojnovému obdobiu a najmä v dvoch rozsiahlych fondoch niekdajšieho Povereníctva školstva sa nachádza niekoľko desiatok kartónov, ktoré pochádzajú z činnosti kancelárie povereníka Ladislava Novomeského. V oboch fondoch sa nachádzajú rôzne Novomeského intervencie, sťažnosti a žiadosti adresované úradom československého štátu, komunistickej strane a rôznym spolkom, ale tiež inštrukcie a smernice adresované jeho podriadeným.

s. 348 – 365. Novomeského osudom po roku 1950 sa venuje aj publikácia Väzeň vlastných súdruhov. Jeho kultúrnopolitickú činnosť mal ambíciu zmapovať zborník Ústavu politických vied SAV: Laco Novomeský – kultúrny politik, politik v kultúre. A obsahovo hodnotná je aj normalizačná Novomeského biografia od novinárky Zdenky Holotíkovej: Holotíková, Z. Ladislav Novomeský.

[19] Za všetky spomeniem aspoň archívny fond (19/7) – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ.

Takisto sú tam dokumenty ním prijaté od rôznych inštitúcií (a osôb), ale aj staršie dokumenty pochádzajúce z činnosti Ministerstva školstva z obdobia slovenského štátu (1939 – 1945) a rôzne memorandá, stanovy kultúrnych spolkov a zväzov alebo pravidelný prehľad československej i zahraničnej tlače.

Novomeského úradná, ale i poloúradná korešpondencia (keďže sa vo fondoch nachádzajú aj dokumenty osobnej povahy) adresovaná rôznym inštitúciám alebo jeho priateľom a známym bola v rokoch 1988 – 1990 publikovaná literárnym historikom Štefanom Drugom v trojzväzkovej edícii pod názvom *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského I.*, *II.* a *III*. V týchto obsiahlych zväzkoch sa nachádza výber z Novomeského korešpondencie z čias, keď bol povereníkom školstva (iba posledný tretí zväzok pochádza z obdobia po jeho návrate z väzenia, keď už nezastával žiadne politické funkcie). V prípade tejto edície treba povedať, že ide nesporne o priekopnícke a faktograficky bohaté dielo, ktoré je pri skúmaní kultúrnej politiky v danom období nesmierne dôležité. Zároveň je však s vydanou korešpondenciou spojených niekoľko problémov.

Po prvé, z hľadiska historického výskumu táto edícia dokumentov nedodržiava edičné zásady, ktoré sa v súčasnosti považujú za štandardné pri vydávaní historických prameňov.[20] Konkrétne, pri publikovanom liste nie je v legende uvedený bibliografický údaj, kde je možné originál, či kópiu daného listu nájsť. Síce Drug v edičnej poznámke uvádza, že publikovaná korešpondencia pochádza z archívnych fondov uložených v Ústrednom štátnom archíve SSR (dnešný SNA v Bratislave), avšak v knihe nie je uvedené, z ktorých konkrétnych fondov editor čerpal, a rovnako neuviedol konkrétny archívny fond, kartón či presnú signatúru dokumentu.[21] Dnešnú situáciu pri výskume navyše sťažuje fakt, že agenda bývalého povereníctva školstva je rozdelená do dvoch rôznych a mimoriadne obsiahlych fondov.

Po druhé, publikácia *Umenie politiky, politika umenia* predstavuje selektívny výber zostavovateľa poznačený dobou svojho vzniku, keďže prvé dva zväzky boli publikované ešte pred novembrom 1989. (Tretí zväzok Novomeského listov z rokov 1954 – 1972 bol publikovaný síce v roku 1990, čo je viditeľné aj z autorského doslovu, avšak zdá sa, že pri výbere dokumentov zásadná zmena v metodológii nenastala.) Skutočnosť, že dva zväzky z edície boli vydané počas tzv. normalizácie, samozrejme, nepopiera obrovský kus práce editora Štefana Druga, ktorý bol určite jeden z najväčších odborníkov na osobnosť Ladislava Novomeského, davistické hnutie či vôbec dejiny slovenskej kultúry po roku 1945. Napriek tomu si istých obmedzení tejto edície dokumentov musí byť výskumník vedomý.

---

20 Šťovíček, I. Ediční teorie a metodika, s. 37.

21 Publikovanie edície korešpondencie aj s vypracovaným vedecko-kritickým poznámkovým aparátom a s odcitovaním konkrétneho archívneho fondu, kartónu a inventárneho čísla pozri napr. Ducháček, M. Korespondence Ondreje R. Halagy a Václava Chaloupeckého. s. 35 – 70.

Igor.indd 27 10.03.2021 9:50:36

Po tretie, slabinou práce je skutočnosť, že publikované Novomeského listy zahŕňajú len tie, ktoré písal svojim priateľom, kolegom či inštitúciám. Vo vydaniach však absentujú odpovede príjemcov daných listov, prípadne korešpondencia adresovaná jemu ako povereníkovi školstva či vysokopostavenému funkcionárovi. Hoci treba dodať, že pri zopár publikovaných listoch sa v poznámkach pod čiarou odpovede na daný list nachádzajú, avšak zväčša ich editor len parafrázuje, iba zriedkakedy cituje, a ak aj, tak iba malú časť z listu. Opäť, tak ako v predošlom prípade, aj pri parafrázovaní listov odosielateľov chýbajú v legende informácie, kde je možné daný list nájsť a študovať (v akom konkrétnom archívnom fonde a pod akou signatúrou).

Po štvrté, súčasťou vydanej korešpondencie nie sú Novomeského listy z obdobia spred roka 1945. Prvý list pochádza z konca druhej svetovej vojny, teda z obdobia, keď mal Novomeský už štyridsať rokov. Listy z predošlých čias je tak potrebné vyhľadať v martinskom Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. Domnievam sa však, že listy z obdobia slovenského štátu, príp. z prvej republiky, majú vo výbere z Novomeského korešpondencie svoje miesto, keďže aj vtedy bol aktívnym účastníkom verejného diania či už na kultúrnom, alebo politickom poli.[22]

Po piate, bádateľ musí Novomeského osobnú korešpondenciu nevyhnutne hľadať i v ďalších archívoch, a to či už na Slovensku, alebo v Českej republike. Z archívov, ktoré som nespomenul vyššie, je nevyhnutne potrebné poznať aj ďalší dôležitý historický prameň nachádzajúci sa v Archive bezpečnostních složek v Prahe, kde je deponovaný vyše sedemstostranový spis obžaloby voči Ladislavovi Novomeskému a kde sa nachádza aj osobná korešpondencia, ktorú Novomeskému zabavili príslušníci Štátnej bezpečnosti pri domovej prehliadke.[23]

Ďalej by som sa rád pristavil aj pri ďalších publikovaných dokumentoch týkajúcich sa Novomeského, a to konkrétne pri výbere z jeho publicistiky, ktorý v počte päť zväzkov vychádzal na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Jeden zväzok z tohto výberu sa venuje povojnovému obdobiu 1945 – 1950, ostatné zväzky sú venované medzivojnovému obdobiu a jeden zväzok je z čias druhej svetovej vojny.[24] Zostavovateľom všetkých piatich zväzkov bol literárny historik Karol Rosenbaum a jeho výber opäť obsahuje niekoľko problematických miest. Ako jedno z prvých možno spomenúť, že ide znova o selektívny výber publicistiky poznačený dobou svojho vzniku. Ako uvádza v *Edičnej poznámke* zostavovateľ publikácie, hlavným princípom pri výbere článkov, statí a prejavov bolo „kritérium ideovej a teoretickej závažnosti". Za problematické pokladám aj

---

22 Nemyslím si, že Drug Novomeského korešpondenciu spred roka 1945 nepoznal. Sčasti ju totiž využil pri Novomeského beletristickom životopise. K tomu pozri: Drug, Š. Dobrý deň, človek...

23 Archiv bezpečnostních složek, fond Ministerstvo národní bezpečnosti, signatúra ZV 62 MV.

24 Pozri: Novomeský, L. Znejúce ozveny; Novomeský, L. Čestná povinnosť; Novomeský, L. Manifesty a protesty; Novomeský, L. Slávnosť istoty; Novomeský, L. Zväzky a záväzky.

Igor.indd 28 10.03.2021 9:50:36

ďalšie Rosenbaumovo kritérium, a síce že „za základný text pokladáme text mladší", a to v prípade, ak nejaký Novomeského text vyšiel dvakrát (napr. najprv v novinách a neskôr v zborníkoch a pod.).[25] Toto popiera v historiografii platnú zásadu sprostredkovať historický prameň v pôvodnom znení a zachovávať pôvodný jazyk.[26] Na porušení danej zásady nič nemení ani skutočnosť, že zostavovateľovi pri práci na výbere z publicistiky pomáhal aj sám Ladislav Novomeský.

Iným obsahovým nedostatkom je, že vo výbere chýbajú Novomeského články z českých komunistických časopisov, resp. sú zastúpené iba minimálne. Konkrétne tu mám na mysli prvorepublikové denníky, ako Rudé právo, Haló noviny či časopis Tvorba, kam Novomeský pravidelne prispieval a zúčastňoval sa v nich kultúrnopolitických diskusií medzi komunistickými a radikálnymi ľavicovými autormi. (V neposlednom rade vo výbere taktiež úplne absentujú články, ktoré Novomeský písal počas slovenského štátu, keď zastával pozíciu šéfredaktora hospodárskeho časopisu Budovateľ.) Popri uvedenom nedostatku si však uvedomujem, že pri výbere z publicistiky zostavovateľ narazil aj na zložitejší problém, a tým bolo rozpoznávanie autorstva článkov. Prax takmer všetkých kultúrnych časopisov za prvej republiky bola totiž taká, že mnohé články v novinách z tohto obdobia neboli podpísané a dnes je naozaj veľmi ťažké zistiť ich autorov. Dešifrovanie autorstva nepodpísaných článkov a ich publikovanie vo výberoch z publicistiky tak zostáva úlohou pre ďalších zostavovateľov.

Vydané vybrané spisy literátov a intelektuálov z čias normalizácie predstavujú pre bádateľov problém aj vo všeobecnosti. Literárny historik Karol Rosenbaum bol napr. zostavovateľom aj vybranej publicistiky literárneho kritika Alexandra Matušku. V roku 1975 v redakčnej poznámke pri výbere z Matuškovej publicistiky napísal: „[...] pri príprave textov, ktoré doteraz nevyšli knižne, najmä pri Juveníliách, autor po odstupe času vynechal niektoré miesta poznačené kritickým temperamentom a kritickou útočnosťou".[27] Z danej lakonickej poznámky nie je vôbec jasné, v koľkých konkrétnych článkoch boli vynechané miesta ani aký veľký zásah do textov autor urobil. Každopádne, vynechané miesta v článkoch, ktoré sa mohli zdať ako ideologicky nevhodné, znemožňujú skúmať pôvodný prameň v jeho celom znení.

Záverom k týmto publikovaným prameňom ešte treba dodať, že bádateľ si pri skúmaní osoby L. Novomeského alebo iných osobností kultúry nevystačí iba s už publikovanou korešpondenciou či publicistikou, ale nutne musí ísť do archívov, vyhľadávať konkrétne archívne fondy a skúmať aj originálne vydania časopisov. A teda prácne vyhľa-

---

25 Novomeský, L. Zväzky a záväzky, s. 407.

26 V súčasnosti sa v historiografii uplatňuje vedecko-kritická metóda transkripcie textu. Text sa síce prepisuje podľa súčasných pravopisný noriem, ale v poznámke pod čiarou je editor povinný uviesť všetky pravopisné, grafické a iné zvláštnosti textu. Šťovíček, I. Ediční teorie a metodika, s. 63 – 64.

27 Matuška, A. Za a proti, s. 478.

Igor.indd 29 10.03.2021 9:50:36

dávať to, čo sa do publikovaných edícií dokumentov nedostalo, príp. je potrebné vydané edície brať mimoriadne kriticky. V nasledujúcich riadkoch sa na základe práce s archívnym materiálom a sekundárnou literatúrou pokúsim kriticky vysporiadať s nedostatkami spomenutých pramenných edícií a Novomeského aktivity na kultúrnopolitickom poli ukázať v novom svetle, ktoré dosiaľ nebolo v odbornej literatúre dostatočne reflektované.

Novomeského pokus o rozvíjanie slovenských „revolučných" tradícií v kultúrnej politike

Britský historik Tony Judt v známej a rešpektovanej monografii *Povojnová Európa* upozorňuje, že krátko po skončení druhej svetovej vojny prevládal v myslení najmä mladej generácie komunistov odpor ku (politickým) kompromisom i presvedčenie o nezlučiteľných morálnych alternatívach: buď povstanie, alebo kolaborácia; buď „pokrok", alebo „reakcia"; buď dobro, alebo zlo.[28] Radikálne názory najmä mladej komunistickej generácie odmietajúcej kultúrne hodnoty „buržoáznej" prvej republiky neboli však v prvotnom období v najvyšších štruktúrach českej a slovenskej komunistickej strany prijímané s nadšením, keďže cieľom KSČ v prvých rokoch po vojne bolo upevniť svoju moc nad spoločnosťou.[29] Rovnako aj Novomeský si uvedomoval, že radikálne komunistické myšlienky (šíriace sa najmä v českom prostredí) neboli pre väčšinu slovenskej spoločnosti nikdy príťažlivé a verejne deklarovaný internacionalizmus či antiklerikalizmus komunistického hnutia bol v tradične konzervatívnom slovenskom prostredí skôr kontraproduktívny. Namiesto toho, teda v rozpore s pôvodným internacionalizmom komunistického hnutia, Novomeský účelovo vyhľadával (a na verejnosti propagoval) národné revolučné tradície v slovenských dejinách, ktoré mohli byť kompatibilné s komunistickou ideológiou.[30] Novomeského dôraz na slovenskú národnú kultúru však nebol iba vecou momentálnej taktiky. Už po vzniku prvej Československej republiky sa slovenská komunistická inteligencia (publikujúca na stránkach časopisu DAV) snažila rozvíjať nielen sociálny, ale aj národný program, pričom v rámci týchto politických cieľov nadviazala spojenie aj so slovenskými ľudákmi, resp. s ich „pokrokovou časťou". Napriek jednoznačným ideologickým rozporom ich totiž spájal rovnaký nepriateľ (česká a slovenská „buržoázia") i rovnaký cieľ – snaha o rozbitie „buržoáznej" republiky.[31] Vznik

---

28 Judt, T. Povojnová Európa, s. 191. K československému kontextu pozri spomienky vtedy mladých komunistických radikálov: Mlynář, Z. Mráz přichází z Kremlu, s. 11 – 16; Mňačko, L. Siedma noc, s. 32.

29 Ešte aj ideológ Václav Kopecký na IX. zjazde KSČ vyhlasoval, že kultúrny front má byť čo najširší a majú v ňom byť zastúpení všetci, čo „majú kladný pomer k ľudovej demokracii a k socialistickému úsiliu pracujúceho ľudu". Mimo spisovateľskej obce sa mali ocitnúť len reakčníci, „[…] a chvalabohu, takí spisovatelia sa u nás takmer nevyskytujú". Pozri: Kopecký, V. Vedení nepremožiteľným učením marxizmu-leninizmu vybudujeme socializmus v našej vlasti, s. 45.

30 Hudek, A. Národná otázka v myslení prvej generácie slovenských komunistických intelektuálov, s. 58 – 59.

31 Kusák, A. Kultura a politika v Československu 1945 – 1956, s. 456.

slovenského štátu a kolaborácia s nacistickým Nemeckom však akúkoľvek (verejne deklarovanú) spoluprácu s ľudákmi znemožnila, no v Novomeského historizujúcej publicistike rozvíjanie národného programu po vojne pokračovalo, keďže legitimácia nového „ľudovodemokratického režimu" vyžadovala zdôvodniť nástup komunistov k moci ako prirodzený výsledok dejinných procesov.[32] Rok 1948 potom mal byť nielen rokom „revolúcie" a pripomienkou revolučného vystúpenia európskych národov z rokov 1848/49, ale aj rokom osláv osobností slovenského národného hnutia. „Ide o to, aby bolo zrejmé, že naše úsilia nadväzujú na snahy pred storočím a prameňom udalostí terajších sú ušľachtilé snahy štúrovskej generácie pred storočím," napísal povereník školstva správcovi Matice slovenskej (ďalej MS) Jánovi Martákovi, pričom mu v liste navrhol doplniť vydavateľský program MS o viaceré spisy viažuce sa k štúrovskej generácii a k slovenskej účasti na revolučných udalostiach.[33] A tak podobne ako téza českého ministra školstva Zdeňka Nejedlého, podľa ktorej boli komunisti vykreslení ako dediči najlepších tradícií českého národa, boli podľa Novomeského slovenskí komunisti dedičmi a realizátormi Štúrovho národného programu a pokračovateľmi národných snáh štúrovcov.[34] Podobne aj v historiografii bolo potrebné zmysel revolučných udalostí z rokov 1848/49 vysvetliť nanovo, oživiť ich a aktualizovať pritom slovenské národné tradície tak, aby na ne komunistické hnutie mohlo prirodzene nadväzovať.[35] Slovenská „marxistická historická veda" však bola v tomto období ešte len v plienkach a slovenskí historici (odchovaní medzivojnovým Československom alebo slovenským štátom) boli pre Novomeského nedôveryhodní. Sformovanie „marxistickej historickej vedy" si tak žiadalo pomoc z českého prostredia. Povereník v tejto súvislosti s obavami písal svojmu blízkemu priateľovi Závišovi Kalandrovi: „A tu sa mi dovoľ zveriť, že nevidím takmer jedného [historika] medzi nimi (mladých ešte dobre nepoznám), ktorí by túto úlohu zvládli. A tak sa veľmi bojím, že ani toto pokolenie, ktoré už má socialistickú prítomnosť, nebude vedieť pristúpiť k socialistickému hodnoteniu minulosti."[36] Slovenskú „marxistickú historickú vedu" mali spoluzakladať a formovať českí komunistickí publicisti Záviš Kalandra a Stanislav Budín (mimochodom, obaja vyhodení zo strany v 30. rokoch pre kritiku sovietskych monsterprocesov).[37] Na rozdiel od pozitivistických „buržoáznych" historikov mali obaja predpoklady zhodnotiť minulosť z „nového hľadiska" a, čo bolo tiež dôležité, pri príležitosti stého výročia osláv štúrovskej revolúcie mali ospravedlniť „kontrarevolučné" vystúpenie

[32] Hudek, A. Najpolitickejšia veda, s. 68.
[33] List Laca Novomeského Jánovi Martákovi z 5. januára 1948, s. 20 – 21.
[34] Novomeský, L. Štúrov program na našich zástavách, s. 246 – 249. Porov. tiež: Nejedlý, Z. Komunisté, dědici velikých tradic českého národa.
[35] Slovenský národný archív (SNA), fond Povereníctvo školstva (1945 – 1960), kartón (k.) č. 8, List Ladislava Novomeského Stanislavovi Budínovi z 5. ledna 1948.
[36] Blažek, P. „Ľudovodemokratický honorár", s. 55 – 56.
[37] Groman, M. Stanislav Budín, s. 79 – 80.

Igor.indd 31 10.03.2021 9:50:36

Slovákov, ako ho v druhej polovici 19. storočia hodnotil Karl Marx.[38] V tomto prípade ale nemalo ísť o štandardné vedecké diela, ktoré by prispievali k hlbšiemu poznaniu svojho predmetu, ale Novomeského dôraz na aktualizáciu minulosti i jednoznačná politizácia témy dávali najavo, že malo ísť o súčasť politickej propagandy komunistickej strany.[39] Aj preto by sme „historické diela", ktoré od nich Novomeský očakával, mali v prvom rade vnímať v súvislosti s vtedajšími komunistickými snaženiami.

Napokon z pera českých komunistických publicistov vyšlo v roku 1948 iba jediné dielo, a to *Zvon slobody*, ktoré napísal Záviš Kalandra pod pseudonymom Juraj Pokorný. Daná práca sa v súlade s Novomeského cieľmi v kultúrnej politike snažila obhájiť „kontrarevolučné" vystúpenie Slovákov, pravda, s nie príliš marxistickými argumentmi, a to poukazovaním na národnostný útlak v Uhorsku. Kalandrovými slovami:

> Nebolo vinou Slovákov, že sa dostali do konfliktu s revolúciou maďarského zemianstva, ktoré ešte stále chcelo „zostať pánom svojej vlasti", svojej „historickej" vlasti, kde vo vnútri celej Karpatskej kotliny už tisíc rokov utláčali Árpádoví potomci potomkov podrobených. Nebolo ich vinou, že Kossúthovo zemianstvo, v svoj prospech exploatujúce svetovú búrku, mohlo len neoprávnene vydávať svoj boj za „boj národov proti tyranii". Kto smel vtedy od nich [t. j. od Slovákov] chcieť, aby sa neprebudili z feudálneho spánku, ale aby z neho ako „nehistorický" národ mátožne prešli do letargie a smrti? Zvon, ktorý bol iným národom zvonom slobody, mali Slováci počuť ako svoj umieračik?[40]

Podľa Kalandru tak už samotné prebudenie Slovákov z „feudálneho spánku" bolo aktom „revolučným", vďaka ktorému sa mohli zaradiť medzi „pokrokové" národy:

> Nech bola Európa v štyridsiatychôsmych rokoch rozdelená nerovnomerne postupujúcim vývojom na rozličné stupne civilizácie, na ktorých sa rôznil aj boj pokrokových síl proti silám reakcie, [...] všade v Európe, teda i na Slovensku, a pre všetky jej národy, teda i pre Slovákov, platila pravda, vyslovená Leninom: „Pokrokové je prebudenie más z feudálneho spánku a ich boj proti každému národnostnému útlaku".[41]

Vtedajší poverenik školstva v súlade so svojím kultúrnopolitickým programom plánoval na rok 1948 aj ďalšie historické podujatia s aktualizačným posolstvom. V prvom rade mal záujem o rozsiahle vydávanie štúrovských spisov pod názvom *Pramene doby štú-*

---

38 Pozri Novomeského brožúru z tridsiatych rokov: Novomeský, L. Marx a slovenský národ.
39 Blažek, P. „Ľudovodemokratický honorár", s. 55 – 56.
40 Pokorný, J. Zvon slobody, s. 109.
41 Ibidem, s. 109.

rovskej, ktorých malo v najbližších rokoch vyjsť až 50 zväzkov.[42] Rovnako naplánoval v spolupráci so Slovenskou univerzitou (dnešná Univerzita Komenského) a Slovenskou akadémiou vied a umení (SAVU) prednáškový cyklus k stému výročiu revolúcií z meruôsmych rokov, na ktorom sa mali zúčastniť historici a spoločenskí vedci z Maďarska, Rakúska, Juhoslávie, Poľska, Rumunska a ďalších krajín. Cieľom prednášok bolo nájsť spoločnú reč, „na ktorej by národy pred sto rokmi rozvadené si mohli ruky podať".[43]

Ani tento plán však nevyšiel. Medzinárodné prednášky na pôde Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity prezentovali nakoniec až v letnom semestri školského roku 1948/49 iba český, sovietsky a rumunský zástupca a aj vydávanie spisov štúrovskej generácie a Štúrovej korešpondencie bolo oddialené o niekoľko rokov. Ešte v roku 1956 (pri stom výročí úmrtia Ľudovíta Štúra) redakčný článok Historického časopisu pripomenul nedokončené plány „marxistickej historiografie": „Očistiť odkaz Ľudovíta Štúra od nánosov buržoázneho nazerania je veľkou úlohou slovenskej marxistickej historickej vedy. Pred niekoľkými rokmi, ukázalo sa to veľmi zjavne pri príležitosti storočnice roku meruôsmeho, neboli sme na to pripravení ani odborne ani ideologicky."[44] Preto treba súhlasiť s historikom Adamom Hudekom, keď tvrdí, že Novomeského plán aktualizovať štúrovský program a využívať ho pre potreby politickej propagandy celkom nevyšiel.[45] To malo, samozrejme, od druhej polovice roku 1948 svoje objektívne príčiny. Už čoskoro sa v celoštátnom meradle presadili centralizačné praktiky a dominantné mocenské pozície sa sústredili do rúk pražského vedenia KSČ. Existencia dvoch samostatných komunistických strán v jednom štáte (a teda aj dvoch rozličných kultúrnych politík) sa po komunistickom prevrate stala pre pražských funkcionárov zbytočnou. A rovnako tak aj odvolávanie sa na slovenské revolučné tradície či národné špecifiká.[46]

Novomeského pád a jeho dôsledky v kultúrnej politike na Slovensku

Na formovanie kultúrnej politiky v Československu mali od polovice roka 1948 čoraz väčší vplyv aj medzinárodné geopolitické udalosti. Stupňujúce sa napätie medzi bývalými spojencami protihitlerovskej koalície ústiace do studenej vojny, ale tiež roztržka v rámci komunistického tábora medzi Sovietskym zväzom a Juhosláviou vzbudili mimoriadny ohlas aj medzi slovenskými komunistickými intelektuálmi a spisovateľmi.[47] Azda aj tento konflikt v rámci tzv. východného bloku urýchlil zmeny vo vývoji kultúrnej politiky, kde sa ideologické kritériá začali presadzovať oveľa dôslednejšie a odchýlky

42 List Laca Novomeského Jánovi Martákovi z 5. januára 1948, s. 20 – 21.
43 List Laca Novomeského Vladimírovi Clementisovi z 15. marca 1948, s. 89 – 91.
44 Veľké jubileum, s. 4.
45 Hudek, A. Najpolitickejšia veda, s. 72.
46 Pešek, J. Komunistická strana Slovenska, s. 73 – 74.
47 Rašla, A. Spomienky spoza mreží, s. 54 – 55. Pozri tiež: Peterajová, Ľ. Pamäti, s. 73 – 75.

Igor.indd 33 10.03.2021 9:50:36

od stanovených smerníc už stranícke vedenie nemienilo prehliadať či tolerovať. Stranícke orgány na vrcholných priečkach KSČ sa od tohto momentu mali oveľa väčšou mierou podieľať aj na kultúrnopolitickej praxi a akákoľvek „špecifická cesta" či zdôrazňovanie národných princípov sa začali pokladať za prejav protistraníckej politiky. Od septembra 1948 bol vyhlásený tzv. ostrý kurz a stalinská téza „o zostrovaní triedneho boja" počas výstavby socializmu bola uvedená do praxe aj v kultúrnej politike.[48]

Zostrujúce sa pomery na politickej a kultúrnej scéne zhoršovali aj osobné konflikty či nedorozumenia medzi jednotlivými slovenskými intelektuálmi. Jeden z takýchto konfliktov vypukol koncom roku 1948 aj medzi literárnym vedcom Mikulášom Bakošom a povereníkom Novomeským ohľadom hospodárenia v Slovenskej akadémii vied a umení (SAVU). Bakoš, ktorý od roku 1945 pôsobil okrem iného ako dočasný správca SAVU, napísal 7. decembra 1948 Novomeskému list, v ktorom mu oznámil, že s „okamžitou platnosťou" abdikuje z funkcie „dočasného správcu", „keďže Povereníctvo školstva, vied a umení nariadilo na základe anonymného udania revíziu hospodárenia SAVU. [...] Očakával som, že mi bude udavačský list predložený na vyjadrenie, [...] keď sa tak nestalo, iba konštatujem, že anonymný udavač sa teší väčšej dôvere ako ja."[49] Novomeský na list odpovedal, že demisiu „nemôžem vziať na vedomie" a pripomenul, že o závažných personálnych zmenách musí rozhodnúť Kultúrna komisia strany, „ktorej ráčiš byť i Ty členom."[50] Na to mu Bakoš napísal ďalší list, že svoju rezignáciu neodvolá („cítim sa tým osobne hlboko dotknutý"), a svoje rozhodnutie napokon poslal na vedomie aj sekretariátu ÚV KSS a Najvyššiemu kontrolnému dvoru, ktorý revíziu hospodárenia realizoval.[51] Napokon sa vedenie SAVU ešte v polovici decembra 1948 naozaj urýchlene reorganizovalo, pričom ale v novovymenovanom päťčlennom Správnom zbore SAVU zostal aj samotný Bakoš.[52] Osobné animozity medzi oboma osobnosťami to však nijako neurovnalo.

Zdá sa však, že Novomeský sa dokázal pomerne rýchlo zorientovať v zmenených domácich a medzinárodných pomeroch. Napovedá o tom aj jeho aktívna činnosť na zasadnutiach novovytvoreného orgánu Kultúrnej rady KSČ (ďalej KR), kde odporúčal, „aby na stranickém fóru byla prodiskutována otázka kulturních styků s Jugoslávií".[53] Na januárovom zasadnutí KR (17. januára 1949) sa totiž prerokúvala príprava prvého

---

48 Knapík, J. V zajetí moci, s. 39 – 41.

49 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), signatúra (ďalej sign.) ALU 190 L6, List Mikuláša Bakoša Ladislavovi Novomeskému zo dňa 7. decembra 1948.

50 List Laca Novomeského Mikulášovi Bakošovi zo dňa 11. decembra 1948, s. 271 – 272.

51 LA SNK, sign. ALU 190 L6, List Mikuláša Bakoša Ladislavovi Novomeskému zo dňa 11. decembra 1948.

52 V monografii o dejinách Slovenskej akadémie vied sa dôvody Bakošovej abdikácie neuvádzajú. K tomu pozri: Dejiny Slovenskej akadémie vied, s. 78.

53 Citované podľa zápisnice zo zasadnutia KR uloženej v: Národní archiv v Prahe (NA), fond Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ (ďalej fond 19/7), archívna jednotka číslo (ďalej a. j.) 759. Zápis XV. schůze Kulturní rady 17. 1. 1949.

zjazdu Zväzu československých spisovateľov, pričom na pretras prišla aj v tom čase háklivá otázka účasti zahraničných delegátov na tejto slávnostnej udalosti. Na zjazd boli totiž pozvaní okrem zástupcov socialistických krajín aj hostia zo Západu (konkrétne delegáti z Francúzska, Talianska, Veľkej Británie i Spojených štátov amerických). Sporným momentom však bolo, či by spisovatelia mali pozvať aj juhoslovanskú delegáciu spisovateľov, keďže ČSR mala s Titovou Juhosláviou ešte stále platnú kultúrnu dohodu. Podľa zachovanej zápisnice členovia KR juhoslovanských zástupcov na zjazd pozvať odmietli. Povolenie účasti na zjazde však dostal srbský spisovateľ Theodor Balk[54], vtedy pôsobiaci ako redaktor v pražskom časopise Nová Borba, ktorý sa do Prahy presťahoval už v 30. rokoch. Balk ako delegát absolvoval už prvý zjazd československých novinárov v Prahe, na ktorom predniesol protititovsky zameraný prejav[55], no zjazdu spisovateľov sa napokon nezúčastnil. Americký, britský, francúzsky a aj nórsky delegát sa ho ale zúčastnili a predniesli slávnostné pozdravy.[56]

Dôsledky napätej geopolitickej situácie – v rámci tzv. východného bloku spojenej s hľadaním „vnútorného nepriateľa" v komunistických stranách – sa však dotkli aj povereníka Novomeského a tiež ďalších členov davistického hnutia, ktorí boli na prelome rokov 1949/50 obvinení z „buržoázno-nacionalistickej úchylky". Pritom sa ale ešte v júni 1949 pracovalo na vydaní zborníka DAV-u, ktorý mal vyjsť pri príležitosti 25. výročia prvého vydania tohto časopisu. Z plánovanej publikácie sa však v archívoch zachovala iba obsahová štruktúra a autorský zámer, ktorého cieľom bolo „sprítomniť kultúrno-politický význam DAV-u, ale aj poukázať na ideovú kontinuitu, ktorá výrazne spája politické úsilia davistov s politickým dneškom."[57] Avšak už koncom roku 1949 boli viacerí davisti postupne zatýkaní príslušníkmi Štátnej bezpečnosti a čakali ich vykonštruované politické procesy podľa sovietskeho vzoru.[58] Samotný Novomeský musel najprv na jar 1950 odstúpiť z funkcie povereníka školstva a vo februári 1951 ho zaistila ŠtB. O tri roky neskôr ho ako tzv. buržoázneho nacionalistu odsúdili na desať rokov väzenia.[59] Jeho zatknutím sa tak skončil aj pokus o sformulovanie relatívne samostatnej slovenskej kultúrnopolitickej koncepcie.

---

54 V zápisnici Kultúrnej rady je nepresne uvedený ako „T. Valk". K tomu pozri: NA, fond č. 19/7, a. j. 759, Zápis XV. schůze Kulturní rady 17. 1. 1949.

55 Balk, T. Jugoslávski novináři a titovská klika, s. 27 – 28.

56 Zpráva o sjezdu československých spisovatelu ve dnech 4. – 6. III. 1949 v Praze, s. 178 – 180.

57 List Laca Novomeského Františkovi Nečáskovi z 29. júna 1949, s. 396 – 397.

58 Ako prvý z davistov bol zatknutý už v októbri 1949 príslušník tzv. druhej generácie DAV-u literárny a divadelný kritik Móric Mittelmann Dedinský. Krátko po ňom bol zaistený aj Eugen Klinger a následne Eugen Löbl. K zatknutiu posledného menovaného pozri napr. Löbl, E. Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym, s. 31.

59 K Novomeského zatknutiu najnovšie: Doskočil, Z. Básník Ladislav Novomeský v hledáčku Státní bezpečnosti (1948 – 1950), s. 47 – 50.

Igor.indd 35 10.03.2021 9:50:36

Zatknutie vedúcich osobností KSS označených za „buržoáznych nacionalistov" v rokoch 1949 – 1951 a ich verejné odsúdenie v médiách, v tlači a aj na spisovateľských zasadnutiach definitívne ukončilo jednu etapu kultúrnej politiky na Slovensku, ktorej začiatky je možné nájsť už v roku 1945. Od začiatku roka 1951 ovládli kultúrny a literárny život nováčikovia v slovenskej literatúre, ktorí boli v drvivej väčšine pracovníkmi aparátu komunistickej strany, a nie ľudia zvnútra umeleckej komunity. Kultúrny život sa až do polovice 50. rokov ocitol v obrovskej kríze, pretože spolu s davistami bola vylúčená (resp. sa sama rozpadla) aj druhá veľká ľavicová básnická skupina – nadrealisti. Propagandistickou kampaňou napokon zostali zastrašení aj spisovatelia označení stigmou, že boli pod priamym vplyvom DAV-u alebo samotného Novomeského, ako Dominik Tatarka, Vladimír Mináč, Michal Chorváth či Alexander Matuška. Kultúrny život na Slovensku následne ovládli nielen umelci druhej a tretej kategórie, ale aj noví, menej skúsení a literárneho prostredia neznalí stranícki funkcionári.[60] Aj preto sa žiadne podstatné diskusie o vývoji kultúrnej politiky po odsúdení činnosti davistov neviedli a kultúrny vývoj sa dostal do slepej uličky.

Obdobie rokov 1945 – 1949 tak bolo okrem iného charakteristické aj neúspešnou Novomeského snahou o vytvorenie generálnej línie kultúrnej politiky na Slovensku. Popri línii hlavných predstaviteľov kultúrnej politiky v Československu – Václava Kopeckého či Ladislava Štolla – však už samostatná slovenská kultúrnopolitická línia nemala miesto a v centralizovanom komunistickom Československu svoje miesto ani nájsť nemohla. Na jeden z hlavných problémov kultúrnej politiky – „čo prevziať z kultúrneho dedičstva ‚buržoázneho' obdobia" – sa nenašla uspokojivá odpoveď a až do polovice päťdesiatych rokov sa v dôsledku straníckych čistiek medzi literátmi ani nehľadala. Odpoveď na horeuvedenú otázku sa začala formulovať opäť až v časoch destalinizácie, a to z veľkej časti samotnými davistami prepustenými z väzenia. Rola a interpretácia DAV-u v kultúrnej politike 60. rokov a neskôr však už presahujú rozsah tejto práce.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Nepublikované pramene

Slovenský národný archív (SNA)
fond Povereníctvo školstva (1945 – 1960)

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK)
fond Ladislav Novomeský

[60] Ako napríklad preživší holokaustu, bývalý partizánsky veliteľ a tiež funkcionár Zväzu slovenských partizánov Juraj Špitzer. Jeho neslávne známa stať Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu je v odbornej literatúre dostatočne prebádaná, preto jej na tomto mieste nevenujem väčšiu pozornosť a odkazujem len na literatúru: Doskočil, Z. Ladislav Novomeský a slovenská kulturní obec v propagandistické kampani proti tzv. buržoaznímu nacionalismu na jaře 1951, s. 467; Drug, Š. Nevšedný život a dielo Juraja Špitzera, s. 10 – 20. Porov. Špitzer, J. Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu.

Archiv bezpečnostních složek (ABS)
fond Ministerstvo národní bezpečnosti

Národní archiv ČR (NA)
fond 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ

Publikované pramene

BALK, Theodor. Jugoslávski novináři a titovská klika. In *První sjezd čs. novinářů v Praze ve dnech 23. a 24. října 1948 (sbírka projevů, referátů a resoluce)*. Praha: Svaz čs. novinářů, 1948. s 27 – 28.

DUCHÁČEK, Milan. Korespondence Ondreje R. Halagy a Václava Chaloupeckého. In *Práce z dějin Akademie věd,* 2009, roč. 1, č. 1, s. 35 – 70.

KOPECKÝ, Václav. *Vedení nepremožiteľným učením marxizmu-leninizmu vybudujeme socializmus v našej vlasti. Referát na IX. riadnom sjazde Komunistickej strany Československa v Prahe 28. mája 1949.* Bratislava: Ústredný výbor KSČ, 1949.

List Laca Novomeského Františkovi Nečáskovi z 29. júna 1949. In *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského II.* Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1989, s. 396 – 397.

List Laca Novomeského Jánovi Martákovi z 5. januára 1948. In *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského II.* Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1989, s. 20 – 21.

List Laca Novomeského Mikulášovi Bakošovi zo dňa 11. decembra 1948. In *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského II.* Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1989, s. 271 – 272.

List Laca Novomeského redakcii Mladej tvorby z 14. marca 1949. In *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského II.* Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1989, s. 334 – 337.

List Laca Novomeského Vladimírovi Clementisovi z 15. marca 1948. In *Umenie politiky, politika umenia: Z listov Laca Novomeského II*. Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1989, s. 89 – 91.

MATUŠKA, Alexander. *Za a proti*. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975.

NEJEDLÝ, Zdeňek. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*. Praha: Sekretariát ÚV KSČ, 1955.

NOVOMESKÝ, Laco. *Marx a slovenský národ.* Bratislava: DAV, 1933.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Čestná povinnosť: Výber z politických statí a článkov 1933 – 1944.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Epocha, 1969.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Komunizmus v slovenskej národnej idei.* Bratislava: Sekretariát ÚV KSS, 1946.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Manifesty a protesty: Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení 1924 – 1937.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Epocha, 1970.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Slávnosť istoty: Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení 1938 – 1944.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Epocha, 1970.

NOVOMESKÝ, Ladislav. Štúrov program na našich zástavách. In NOVOMESKÝ, Ladislav. *Zväzky a záväzky: Výber zo statí a článkov 1945 – 1950*. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Pravda, 1972. s. 246 – 249.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Znejúce ozveny: Výber z politických statí a článkov 1924 – 1932.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Epocha, 1969.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Zväzky a záväzky: Výber zo statí a článkov 1945 – 1950.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: Pravda, 1972.

ŠPITZER, Juraj. *Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu – za vyššiu ideovosť našej literatúru.* Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1951.

Veľké jubileum. In *Historický časopis*, 1956, roč. 4, č. 1, s. 4.

Zpráva o sjezdu československých spisovatelů ve dnech 4. – 6. III. 1949 v Praze. In *Od slov k činům: Sjezd československých spisovatelů 4. – 6. března 1949.* Eds. Oldřich Kryštofek a Jan Noha. Praha: Orbis, 1949. s. 178 – 180.

Igor.indd 37 10.03.2021 9:50:36

Sekundárna literatúra

BÍLIK, René. *Duch na reťazi: Sondy do literárneho života na Slovensku v rokoch 1945 – 1989.* Bratislava: Kalligram, 2008.

BLAŽEK, Petr. „Ľudovodemokratický honorár“: Dopisy Ladislava Novomeského Záviši Kalandrovi. In *Pamäť národa*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 50 – 63.

CONNELLY, John. *Zotročená univerzita: Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956.* Praha: Karolinum, 2008.

Dejiny Slovenskej akadémie vied. Ed. Dušan Kováč. Bratislava: VEDA, 2014.

DOSKOČIL, Zdeněk. Básník Ladislav Novomeský v hledáčku Státní bezpečnosti (1948 – 1950). In *Východočeské listy historické*, 2017, roč. 37, č. 1, s. 37 – 63.

DOSKOČIL, Zdeněk. Jak se Ladislav Novomeský stal buržoazním nacionalistou. In *Väzeň vlastných súdruhov.* Ed. Štefan Drug. Košice: FACE, 2015, s. 65 – 93.

DOSKOČIL, Zdeněk. Ladislav Novomeský a slovenská kulturní obec v propagandistické kampani proti tzv. buržoaznímu nacionalismu na jaře 1951. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 457 – 492.

DOSKOČIL, Zdeněk. Ladislav Novomeský v čele Slovenské akademie věd a umění (1950 – 1951). In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 348 – 365.

DRUG, Štefan. *Dobrý deň, človek…: Životopisné rozprávanie o mladosti Laca Novomeského.* Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983.

DRUG, Štefan. Nevšedný život a dielo Juraja Špitzera. In ŠPITZER, Juraj. *Všedné dni I.* Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Štefánik, 2001, s. 10 – 18.

DRUG, Štefan. Zatĺkať klince zlatými hodinkami alebo z básnika a novinára verejným činiteľom. In *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského I.* Ed. Štefan Drug. Bratislava: Tatran, 1988, s. 5 – 12.

Gottwald je s námi. Náš první dělnický president v zrcadle české a slovenské poesie a prózy. Ed. Alexej Kusák. Praha: Naše vojsko, 1953.

GROMAN, Martin. *Stanislav Budín: Komunista bez legitimace.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. *Ladislav Novomeský.* Bratislava: Pravda, 1981.

HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda: Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968.* Bratislava: VEDA, 2010.

HUDEK, Adam. Národná otázka v myslení prvej generácie slovenských komunistických intelektuálov. In OSYKOVÁ, Linda – HANULA, Matej et al. *Ideológia naprieč hranicami: Myšlienkové transfery v Európe a na Slovensku v 1. pol. 20. storočia.* Bratislava: VEDA, 2015, s. 51 – 68.

JAKSICSOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách, dejiny v kultúre: Moderna a slovenský intelektuál v siločiarach prvej polovice 20. storočia.* Bratislava: VEDA, 2012.

JUDT, Tony. *Povojnová Európa.* Bratislava: Slovart, 2007.

KNAPÍK, Jiří. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953: Biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů.* Praha: Libri, 2002.

KNAPÍK, Jiří. *Kdo spoutal naši kulturu: Portrét stalinisty Gustava Bareše.* Přerov: Šárka, 2000.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948–1950.* Praha: Libri, 2004.

KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: Kulturní politika, její systém a aktéři (1948–1956).* Praha: Libri, 2006.

KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1968.* Praha: Torst, 2001.

Laco Novomeský – kultúrny politik, politik v kultúre. Eds. Miroslav Pekník a Eleonóra Petrovičová. Bratislava: VEDA, 2008.

LÖBL, Eugen. *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským.* Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968.

MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák.* Praha: Vyšehrad, 2017.

MERVART, Jan. *Kultura v karanténě: Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace.* Praha: Lidové noviny, 2015.

MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mlada fronta, 1990.

MŇAČKO, Ladislav. *Siedma noc: Skúsenosti a obžaloba jedného komunistu.* Bratislava: Práca, 1990.

PAVČÍK, Filip. Spory a konflikty medzi slovenských spisovateľmi v rokoch 1945 – 1948. In *Studia Historica Nitriensia*, 2018, roč. 22, č. 2, s. 382 – 407.

PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska: Dejiny politického subjektu I.* Bratislava: VEDA, 2012.

PETERAJOVÁ, Ľudmila. *Pamäti.* Bratislava: Petrus, 2011.

RAŠLA, Anton. *Spomienky spoza mreží.* Banská Bystrica: Vidas, 1996.

ŠÁMAL, Petr. „Česká otázka" ve světle stalinismu: Karel Kosík a koncept levicového radikalismu. In *Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 1, s. 50 – 68.

ŠŤOVÍČEK, Ivan. *Ediční teorie a metodika*. Praha: Masarykův ústav AV ČR a Archiv AV ČR, 2008.

Mgr. Filip Pavčík, PhD.
Národní knihovna České republiky
Klementinum 190
110 00 Praha 1
f.pavcik@gmail.com

Igor.indd 39 10.03.2021 9:50:37

ARCHÍVNY VÝSKUM V LITERÁRNOHISTORICKOM BÁDANÍ

Martin Navrátil

Igor.indd 40 10.03.2021 9:50:37

Každý bádateľ si vytvára vlastné skúsenosti s archívnym výskumom v bezprostrednom kontakte s archívnymi materiálmi.[1] V príspevku ponúkam vlastný pohľad na problematiku, svoje a rovnako aj sprostredkované skúsenosti z textovokritickej práce. Osobná skúsenosť je síce neprenosná, ale oboznámenosť s prácou iných môže poskytnúť aspoň inšpirácie a návody s istými modifikáciami aplikovateľné aj na iný výskum. V príspevku sú zhromaždené viaceré kazuistiky, neponúka nič, na čo by výskumník pri strete s archívnym materiálom skôr či neskôr nemohol prísť sám, no možno niekomu aspoň skráti cestu.

Bádateľ totiž zväčša pristupuje k výskumu v archíve skôr intuitívne podľa toho, ako ho vedú jeho potreby a špecifiká. No reflexia vlastných postupov môže odokryť rezervy. Výskumná práca v archíve sa javí ako, trochu vzletne povedané, detektívna práca. Postupy nie je možné úplne zovšeobecniť, aj keď možno načrtnúť nejaké postupnosti, pri čiastkových krokoch je vhodné vypracovať si vlastný systém, metódu, aby sa celá problematika pokryla, aby sa nič nevynechalo. Je ťažké vyvodzovať akékoľvek zovšeobecňujúce závery, lebo korpusy materiálov, ich dochovanie, vierohodnosť, druh atď. sú rôznorodé, a ten, kto k nim pristupuje, začína svoju prácu zakaždým akoby odznova. To, čo mohol uplatniť pri práci s jedným korpusom, už nemusí byť rovnako použiteľné pri práci s iným.

Slávny britský básnik a textový kritik Alfred Edward Housman (1859 – 1936) požadoval od človeka zaoberajúceho sa kritikou textu „common sense", teda zdravý či „sedliacky" rozum alebo akýsi pragmatický nadhľad. Keďže všeobecné a záväzné pravidlá sa nedajú formulovať pre každý text, Housman radí, že pri takejto práci s textom musí panovať „superiorita myslenia nad pravidlami".[2] Vysmieval sa viacerým svojim súčasníkom, ktorí síce používali moderné metodológie, ale chýbal im spomínaný „sedliacky" rozum. Domnievam sa, že to platí aj pre archívny výskum.

Takýto výskum si jednoducho vyžaduje práve „common sense", vynachádzavosť, nápaditosť, využitie rôznej optiky; bádateľ sa musí pokúšať hľadať aj naslepo a neraz aj bez úspechu, pretože dlhé hľadanie prinesie často málo výsledkov. Postupne si dopĺňa „mapu známeho sveta", ale niekedy sa paradoxne pred ním nezmenšuje neznámy priestor – s pribúdajúcimi vedomosťami sa ešte zväčšuje. Výzva *Ad fontes!* je stále platná a jej ignorovanie neraz vedie k povrchnosti.

Boris Viktorovič Tomaševskij v stati *História textu a história literatúry* z knihy Spisovateľ a kniha (*Pisateľ i kniga*) trvá na tom, že v literárnohistorickom výskume „žádné – ať už biografické či kritické – bádání nemůže být oprávněné, pokud nechalo stranou své

---

[1] Štúdia je výstupom projektu VEGA 1/0416/19 Textologický a edičný výskum vybraných reedícií básnických zbierok vydaných od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť.

[2] Housman, A. E. The Application of Thought to Textual Criticism.

Igor.indd 41 10.03.2021 9:50:37

pozornosti náčrtky, související s tématem".[3] Náčrty a koncepty ako záznamy vznikania textu, záznamy tvorivého procesu, ktoré neboli určené na verejné pôsobenie, môžu jednoducho poskytnúť taký interpretačný vhľad do diela, ktorý nielenže je nezanedbateľný, ale môže byť dokonca kľúčový. Výhodnosť takéhoto postupu dokladá autor na viacerých prípadoch, napr. denníkové zápisky Sofie Andrejevny Tolstej zaznamenávajúce rozhovory s jej mužom, okrem iného aj o románe *Dekabristi*, alebo pasáž pridaná do Čechovovej poviedky *Mužíci* pri prechode od časopiseckého ku knižnému vydaniu, ktorú podľa Nikolaja Piksanova Čechov dorobil po kritike v dobovej tlači. Aj takéto materiály poskytujú neraz – či už súkromné, alebo inštitucionálne – archívy.

Dve problematické oblasti archívneho výskumu (fragmentárnosť, torzovitosť archívu zákonite odhaľujúca skutočnosť len fragmentárne, torzovito; identifikovanie historiografie ako historického a sociálneho konštruktu, vedúce k spochybneniu rekonštrukcie založenej na archívnom výskume) treba brať vážne, treba mať odstup od vlastného výskumu. Napriek tomu sizyfovská snaha priblížiť sa k pravde, dopátrať sa k faktom má svoj etický rozmer a pripravuje pôdu pre ďalší výskum. Niekedy sa dá nadviazať aj na nedokonalý, nedokončený výskum, na nezačatý výskum sa však nadviazať nedá.

Archív: významy a oblasti záujmu

Definíciu slova archív by sme podľa hesla *archív* v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* (2006) a v akademickom *Slovníku cudzích slov* (2005) mohli vymedziť na 6 významov:[4]

1. súhrn písomností a im príbuzných materiálov dokumentačnej povahy, ktoré majú historický, kultúrny, hospodársky, politický alebo iný význam;
2. inštitúcia, ústav, ktorý zhromažďuje, ochraňuje, zachováva a sprístupňuje takéto materiály;
3. budova alebo miestnosť, v ktorej je uložený archívny materiál;
4. prehľadne usporiadaný súbor dokladov, platní, fotografií a pod. na rôzne použitie;
5. miesto, väčšinou pivničné priestory, v ktorých sa (aj niekoľko rokov) uskladňuje víno z dobrých ročníkov;
6. publikácia (aj periodická), prípadne edičný rad, v ktorej sa uverejňujú najmä písomnosti dokumentárnej povahy (listinné pamiatky, významná korešpondencia a pod.).

Nasledujúce uvažovanie o archívnom výskume sa neobmedzí na jediný z týchto významov, ale sa v ňom tieto významy (azda s výnimkou piateho) budú prelínať, od uspo-

[3] Tomaševskij, B. V. Historie textu a historie literatury, nepaginované.
[4] Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, heslo „archív".

riadania súboru písomností autorského korpusu cez výskum v inštitúcii po publikáciu výberu či súboru diela, ktorá je vlastne archívom *sui generis*.

Východiskom uvažovania bude pokus odpovedať si na nasledujúce otázky: (1) čo možno od archívneho výskumu očakávať; (2) ako sa postaviť k archívnemu výskumu; (3) čo možno získať z archívnych materiálov; (4) ako možno zužitkovať dostupné materiály. Body 3 a 4 budú súčasťou kazuistík uvádzaných k jednotlivým tvrdeniam. Niekde možno výklad a s ním spojené exemplifikácie presahujú hranice archívneho výskumu, lebo archívny prieskum je len jednou z činností, ktoré sú súčasťou výskumu, a ako taký sa do tohto komplexu činností pripája, resp. rôzne činnosti vykonávané počas výskumu možno považovať za zložku archívneho výskumu.

Čo možno očakávať od archívneho výskumu

Výskum nezačíname vždy z tej istej „štartovacej čiary". Niekedy svoj záujem o istú problematiku prehlbujeme pri koncipovaní výročného, jubilejného príspevku, inokedy sa o istý fenomén začneme zaujímať ako o sekundárnu, postrannú informáciu nášho výskumu, potom môžeme hľadať doplňujúce informácie pre systematický dlhodobý výskum, môžeme zostavovať súborné dielo, personálnu bibliografiu atď. Špecifiká výskumu závisia tiež od špecifík spisovateľa či literárno-umeleckej epochy, ktorej sa venujeme, stupňa dochovania materiálu atď. Od toho, pochopiteľne, závisí aj zvolená stratégia pri archívnom výskume. A, pravdaže, v nemalej miere výskum závisí aj od toho, či sa venujeme literárnohistorickému či textologickému výskumu a pod. Poľský editor Roman Loth na tradičnú otázku, aký význam má úmorná textologická práca, aký význam má porovnávať jednotlivé varianty textov, keď sú často výsledky týchto kolácií zanedbateľné, odpovedá stroho v tomto zmysle: Či budú výsledky naozaj zanedbateľné, nikdy nevieme vopred.[5] Toto platí aj pre archívny výskum. Nikdy nevieme, či nám vôbec niečo prinesie (pretože autor mohol svoje rukopisy zničiť), či prinesie materiály, ktoré budú len rukopisnou alebo strojopisnou textovo totožnou predlohou pre tlač (a teda neponúknu materiál zaujímavý pre ďalší výskum), či prinesie len administratívne tlačivá, alebo poskytne nečakaný, možno prevratný materiál.[6]

> V roku 2015 vydal literárny vedec Pavel Matejovič zbierku próz Vladimíra Mináča *Z nedávnych čias* (a tiež poviedku *Koza rohatá a somár*), ktorej vydanie plánoval autor pôvodne na rok 1957 vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Komunistická cenzúra zabránila vtedy jej vydaniu. Prózy sa zachovali v Slovenskom národnom archíve, konkrétne v archíve Hlavnej správy

[5] Loth, R. Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego, s. 9 – 10.

[6] Pozn. editora: Graficky vyčlenené v sivých hranatých zátvorkách sú v ďalšom texte kazuistiky, ktoré majú podobu exkurzov a ilustrujú alebo dopĺňajú hlavný výklad.

Igor.indd 43 10.03.2021 9:50:37

tlačového dozoru spoločne s rozsiahlou agendou týkajúcou sa cenzúrneho procesu.[7]

Od archívneho výskumu môžeme očakávať, že si ním kompletizujeme informácie či pramene, o ktorých máme určité indície. Ale rovnako sa môže stať, že nás archívny výskum zavedie iným smerom, že nám otvorí nové obzory, s ktorými sme vopred nerátali. V niektorých prípadoch sa tak nechá výskumník viesť prvotným impulzom vychádzajúcim z archívnych materiálov k trošku inej problematike. Alebo dokonca zmení smerovanie výskumu natoľko, že ho donúti závery, ku ktorým predtým prišiel, prehodnotiť.

Hľadanie materiálov či informácií sa môže uskutočňovať niekde na osi konkrétna informácia (napr. hľadanie chýbajúceho neznámeho textu, o ktorom máme indície) – všetky dostupné informácie (napr. zostavovanie personálnej bibliografie alebo kompletizácia korpusu textov konkrétneho autora pre súborné vydanie). Pred samotným archívnym výskumom sa treba najprv dôkladne oboznámiť s literatúrou publikovanou na zvolenú tému (štúdie, pramenné edície, bibliografie atď.), aby sme neobjavovali už objavené. Súčasným bádateľom môžu pomôcť pri hľadaní informácií webové stránky s digitalizovanými dokumentmi.[8]

Aký postoj zaujať k faktom archívneho výskumu

Pri výskume je nutné byť podozrievavý ku každému slovu, treba byť vnímavý a ísť po stope.

V článku *Senzácia*, informujúcom o podrealizme, je citácia uvedená slovami: „[…] odcitujeme si stručne ešte jednu časť z druhého manifestu, ktorá nám objasní vystúpenie a program podrealistov“.[9] Z toho vyplýva, že sú minimálne dva manifesty podrealizmu. V dochovanom manifeste podrealizmu *Čo by mohol priniesť nový literárny smer?*[10] sa však táto citácia nenachádza, preto musí byť práve v tom druhom, doteraz neobjavenom. To je námet na pátranie.

Írsky profesor stredovekej a renesančnej literatúry na univerzite v Oxforde a v Cambridgei a zároveň spisovateľ C. S. Lewis vyslovil túžbu vedieť, „nakolik se Quellenforschung v našich studiích starší literatury zdá spolehlivé jen proto, že ti, kdo znali fakta, jsou mrtví a nemohou se bránit“.[11] Hoci tento výrok bol smerovaný na interpretáciu staršej (konkrétne starovekej) literatúry, možno ho vlastne vztiahnuť na akýkoľvek pramenný

7 Matejovič, P. V. Mináč: Z nedávnych čias, s. 265 – 303.

8 Len ako príklad uvádzam webové stránky Digitalizovaného archivu časopisů Ústavu pro českou literaturu (http://archiv.ucl.cas.cz/) a Elektronického archívu pre projekty VEGA a APVV (http://pdf.truni.sk/VEGA-APVV-elektronicky-archiv/).

9 Turčány, V. – Mayer, E. – Darola, J. Senzácia, s. 21.

10 Turčány, V. Čo by mohol priniesť nový literárny smer?, s. 22 – 28.

11 Lewis, C. S. Sloni a kapradí, s. 102.

výskum literatúry. Lewis to dokladá okrem iného aj na vlastnej skúsenosti s dobovým recenzentom, ktorý mylne hľadal závislosť Tigra z knihy Roberta Lancelyna Greena na postave Leva z Lewisovej *Narnie*.

Aj výsledky vlastného výskumu treba brať s rezervou, nie s nekritickou istotou. Napokon, každá interpretácia sa zakladá na vykladaní tých prameňov, ktoré sú k dispozícii. Treba pritom počítať aj so skutočnosťou, že niektoré pramene sa proste nezachovali, nebolo možné dostať sa k nim, alebo im nebol pripísaný náležitý význam. To, že o niečom nemáme dôkaz, ešte neznamená, že to neexistuje.

> Pôvodne som sa domnieval, že Vojtech Mihálik sa nedopustil absurdného kresťansko-socialistického eklekticizmu ako Pavol Gašparovič Hlbina veršami „Kdesi v budúcnosti vidím: / Stalin Krista zdraví, / Krista proletára..."[12] Táto domnienka však pramenila iba v nedostatočnej znalosti jeho ranej poézie, pretože v málo známej časopisecky publikovanej básni *Dary* sa o niečo také predsa len pokúsil. Vo vypointovaní básne nachádzame očakávanie radostnej budúcnosti, nadšenie z budovania krajiny a sympatie s ubiedenými, no ešte z tohto sveta nie je vylučovaný Kristus: „A Ty sa budeš tešiť s nami. / Našimi srdcami sa bude liať / jak prúdy Váhu hydrocentrálami / aj Tvoja láska požehnaná, / objímajúci celý dobrý svet, / Ježiško našich zabudnutých bied".[13]

Francúzsky textový genetik Pierre-Marc de Biasi sa vysmieva z interpretačnej dogmy uzavretého diela.[14] Tá má svoje opodstatnenie, nemalo by však byť nekriticky absolutizované.

> Prepisovači Flaubertovej *Citovej výchovy* do nej okrem interpunkcie zaniesli viac ako tristo úprav. Niektoré z nich Flaubert pred vydaním korigoval, iné prerobil, ale i tak zostalo vyše dvesto zmien zanesených prepisovačmi. Jeden zo zanesených omylov je, že hlavná postava románu Frédéric chodí k milenke „nábožne" (*religieusement*), čo vraj literárni kritici pohotovo zdôraznili, miesto pôvodného „pravidelne" (*régulièrement*).[15]

V krajnom prípade, teda povedzme pri zostavovaní súborného diela autora, je dôležité čo najdôslednejšie zhromaždiť pramene týkajúce sa autora a jeho diela – jeho knihy, ak je to možné, oboznámiť sa s jeho osobným fondom doma alebo v nejakej inštitúcii (Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív a pod.), preskúmať rukopisy, časopisecké odtlačky, rozhovory s autorom, archívne materiály z vydavateľstiev (Spolok

[12] Hlbina, P. G. Podobenstvá, s. 34.
[13] Mihálik, V. Dary, s. 8.
[14] De Biasi, P.-M. Textová genetika, s. 112.
[15] Ibidem, s. 63.

Igor.indd 45 10.03.2021 9:50:37

sv. Vojtecha, Slovenský spisovateľ a pod.), kde publikoval (strojopisné predlohy pre tlač, zmluvy, korešpondencia), jeho pracovné pôsobenie, archívy časopisov, osožné môžu byť aj informácie o pedagógoch, ktorí ho ovplyvnili (napr. výpis predmetov a pedagógov mnou skúmaného V. Mihálika z Univerzity Komenského), dokumenty o cenzúre, publikačné zákazy, spomienky priateľov a pamätníkov atď.

Otázka teda je, čím, ako a kde archívny výskum začať. Pochopiteľne, musíme si zhromaždiť čo najviac materiálov o predmetnej problematike. Na začiatok môže byť okrem oboznámenia sa s autorovou tvorbou účelná aj taká zdanlivo banálna vec, ako zoznámiť sa s jeho životopisom a dielom prostredníctvom medailónu v slovníku či inej encyklopedickej práci. Z toho môže vychádzať skomponovanie čo najpodrobnejšieho kalendária života a tvorby autora, o ktoré sa bude dať v priebehu výskumu opierať, a bude ho možné dopĺňať. V autorovom životopise sa odhalí mnoho súvislostí, čosi môžu napovedať priateľstvá, známosti, príslušnosť k literárnej skupine. Neraz možno prepájať biografické údaje autora s jeho textami, i keď ani jedným smerom by nemalo ísť o priame transponovanie. Inak povedané, obraz z literárneho diela nemožno považovať za historický fakt a, naopak, skutočná udalosť z autorovho života sa môže v diele zjaviť transformovaná, môže byť len impulzom pre určitú pasáž.

Aj v osobnom archíve niektorého z autorových (literárnych) priateľov môžeme objaviť korešpondenciu závažnú pre poznanie a pochopenie jeho diela – či už priamym vysvetľovaním vlastnej poetiky, idey, alebo (auto)biografickým pozadím diela. Dokonca môžu byť takto uložené aj autorove rukopisy.

> Tak sa po roku 1989 našli Strmeňove rukopisy, podľa ktorých Július Pašteka vydával časť jeho súborného diela vo vydavateľstve Petrus, v osobných archívoch Janka Silana či Vojtecha Mihálika.[16]
>
> Niekedy sa na bádateľovu stranu prikloní aj šťastie alebo náhoda. Po vydaní románu Denisy Fulmekovej *Konvália* (2016), v ktorom pomocou korešpondencie jej starej mamy a básnika Dilonga rekonštruovala príbeh ich vzťahu, sa v januári 2017 pri sťahovaní náhodou našlo v domčeku v Bratislave asi šesťdesiat Dilongových listov zašitých v konštrukcii gauča.[17] To razom zmenilo situáciu.

Ak je to možné, siahneme po autorovej personálnej bibliografii, v ktorej by mala byť zachytená čo najkompletnejšie autorova publikovaná tvorba (poézia, próza, dráma, pub-

---

16 V pozostalosti Janka Silana sa našla Strmeňova zbierka *Bojovník*, ktorej básne boli publikované v prvom zväzku Strmeňovho zobraného básnického diela *Testament* (1999) v cykle *Čo zostáva*. V druhom zväzku *Strieborná legenda* (2000) je z básní nájdených u Janka Silana a Vojtecha Mihálika vytvorený cyklus *Ruža v srdci muža*.

17 Fulmeková, D. – Hanus, M. Bez neho by sme tu neboli.

Igor.indd 46 10.03.2021 9:50:37

licistika, esejistika, preklady atď.), ale aj ohlasy, recenzie, monografické či kvalifikačné práce o autorovi a jeho diele, rozhlasové relácie atď., ak bibliografia nie je tematicky zameraná. Pravda, jej medzerovitosti ťažko zabrániť. Dnes sú k dispozícii rôzne digitálne bibliografie (žiaľ, nie práve na Slovensku), ktorých výhodou je možnosť permanentnej aktualizácie a rôzne módy prehliadania. Je veľmi osožné – v praxi však skôr výnimočné – zostaviť personálnu bibliografiu ešte pred pristúpením k zostavovaniu súborného diela autora.

Podľa záujmu bádateľa môže byť potom jeho úlohou registrovať jednotlivé varianty, či v *editio princeps* a nasledujúcich reedíciách jeho diel sú totožné znenia, alebo autor svoje dielo v priebehu času prerábal a nanovo publikoval. Textový pohyb môže pomôcť odhaliť sémantické gesto diela alebo interpretovať nejasné miesta textu. Je to zásadné, pretože v praxi sa, žiaľ, stáva aj to, že literárny historik píše o zbierke básnika, povedzme, z päťdesiatych rokov, ale vyjadruje sa o nej na základe jej revidovanej verzie, napr. z osemdesiatych rokov, ktorá bola ľahšie dostupná. Samozrejme, to potom skreslí jeho závery.

Keď bádateľ prechádza periodikum číslo za číslom, čoskoro odhalí aj jeho štruktúru – napr. že rubrika Kultúra bola vždy na druhej strane, od istej doby potom na štvrtej, že v nedeľnom vydaní bývala príloha s básňami a pod.

Ako príklad možno uviesť hľadanie ďalších informácií k neznámej zbierke Vojtecha Mihálika *Ruža*, s ktorou sa umiestnil na druhom mieste v súbehu vydavateľstva Tranoscius. Dovtedy jediná informácia známa „mihálikovským“ bádateľom pochádzala z mládežníckeho časopisu Plameň (písali o tom Anna Jónásová a neskôr aj Milan Hamada).[18] V archívnej evidencii Tranoscia sa nenachádzali žiadne materiály spojené so súbehom (propozície, posudky či hodnotené diela).[19] Následne som skúšal pátrať na základe konfesionálneho aspektu, keďže Tranoscius bolo (a dodnes je) evanjelické vydavateľstvo. Prvé sondovanie sa týkalo evanjelických časopisov. Keď ani to nevychádzalo, skúsil som aj denník Demokratickej strany (vznikla na evanjelickom základe a neskôr k sebe pribrala katolíkov) nazvaný Čas. A v ňom naozaj bola zmienka o súbehu vydavateľstva Tranoscius aj so súpisom ocenených. No zostáva tu ešte niekoľko nejasností.

[18] [Neznámy autor.] Radosť z básnickej rodiny plamenistov, s. 169. Tento prameň spomínali neskôr Jónásová, A. Poznámky k básnickým začiatkom Vojtecha Mihálika, s. 7; Hamada, M. Komentáre a vysvetlivky, s. 566. Okrem toho bol v personálnej bibliografii Vojtecha Mihálika (porov. Czibulová, E. Vojtech Mihálik) tento článok faksimilovaný a v *Básnickom diele* (2010) aj odtlačený.

[19] Neskôr som navštívil archív Tranoscia v Liptovskom Mikuláši aj osobne, ale nenašli sa žiadne ďalšie materiály viažuce sa k súbehu.

Igor.indd 47 10.03.2021 9:50:37

Ďalšie kazuistiky a exemplifikácie

Prvé dochované rukopisné básne Vojtecha Mihálika sú z jesene 1939, prvá známa publikovaná báseň z októbra 1941.[20] Pravda, už predtým sa mohol pokúšať neúspešne publikovať. Tu možno študovať aj odkazy redakcie časopisu mladým prispievateľom, ktoré prezrádzajú, že Mihálik bol už pri prvých pokusoch sebavedomý a netrpezlivý. Ale v časopisoch sa našli dokonca také Mihálikove básne, ktoré prekvapujúco nemali svoju predlohu v rukopisných zošitoch, ináč veľmi svedomito zostavovaných. Publikovanie v istom časopise môže poukázať aj na autorov svetonázor, ale napr. aj na potrebu financií. V Mihálikovej korešpondencii nachádzame napríklad prosbu o honorár, pretože je vo finančnej tiesni (Smrekovi do Elánu).[21]

Aj dôkladné osvojenie si autorovho diela, pomerne dôverná znalosť jeho textov, je predpokladom úspešného archívneho výskumu. V dobovom časopise sa, napríklad, nachádza Mihálikova báseň *Ďaleký kvet*, pri ktorej zabudli vysádzať meno autora.[22] Bez predchádzajúceho poznania tejto básne by ju však nebolo možné pripísať Mihálikovi. Tento časopisecky publikovaný text pritom neregistruje ani jeho personálna bibliografia.

Množstvo Mihálikových textov nezaznamenaných v jeho personálnej bibliografii som našiel jednoducho úmorným prehľadávaním časopisov, ku ktorým ma doviedli indície. V autorovom ranom období (1939 – 1950) som identifikoval 26 periodík, v ktorých by mohli byť jeho texty. Jednak som do tohto počtu zarátal periodiká, ktoré aspoň raz zaznamenala jeho personálna bibliografia, potom periodiká, ktorých adresy mal poznačené vo svojich rukopisných zošitoch, a ďalej periodiká, ktoré mal pripísané pri svojich básňach. Tu treba povedať, že pri básňach mával takéto prípisky vo viacerých farbách, ceruzou alebo čiernou zrejme značil odoslanie básne do periodika, červenou farbičkou vyjadril pravdepodobne jej publikovanie v tomto periodiku. Neskôr od zvyku pripisovať k básňam názvy periodík upustil. Nakoniec mi pribudli ďalšie názvy časopisov, keď som našiel list, v ktorom sa básnik predstavoval redaktorovi Elánu Jánovi Smrekovi. Aby sa prezentoval ako overený autor, vymenoval ďalšie periodiká, v ktorých už publikoval.

Pomôckou pri hľadaní môžu byť slovníky pseudonymov Jána Vladimíra Ormisa (1944), Štefana Hanakoviča (1961) či Dezidera Kormútha (1974). Jednak si možno pomocou nich k menu autora vyhľadať prislúchajúce pseudonymy či značky, alebo možno k značkám a pseudonymom priradiť autora. No ani tie nemusia zaznamenávať všetky pseudonymy. Pseudonymy sú priradené aj k medailónom autorov v *Encyklopédii slovenských spisovateľov* (1984).

---

20 Mihálik, V. Jeden z mnohých, s. 44.

21 Korešpondencia MIHÁLIK, Vojtech → SMREK, Ján (10. 11. 1946). Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 181 K 29.

22 Mihálik, V. Ďaleký kvet, s. 3.

V jednom Mihálikovom zápisníku, kde si evidoval recenzentské príspevky, ktoré odosielal do Času a neskôr do Ľudu, je okrem jeho tradičnej recenzentskej značky (sic), ktorú zaznamenáva napr. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*,[23] aj jedinýkrát použitá značka (j), ktorá už nie je zaznamenaná nikde. Dôvodom bolo zrejme to, že Mihálik v „inkriminovanom" texte v brnianskom časopise Akord písal o prezentácii katolíckej moderny, ku ktorej sa sám priraďoval.[24] Pod značkou (sic) už bol pomerne známy,[25] a aby sa vyhol trápnej situácii, že píše o literárnom hnutí, ku ktorému sa prihlasoval (v Akorde boli dokonca aj jeho texty vrátane state informujúcej o hnutí), vytvoril si pre tento prípad značku (j).

Ďalšou možnosťou je preskúmať osobný fond autora v nejakej inštitúcii, ktorá archivuje autorovu pozostalosť, alebo priamo u jeho rodinných príslušníkov. Ideálny, a teda ojedinelý stav je, keď ho máme pomerne kompletne spracovaný. Vtedy vám môžu v Slovenskej národnej knižnici (ďalej SNK) ponúknuť súpisy diel, prekladov, korešpondencie, fotografií a pod., pomocou ktorých sa bádateľ rýchlejšie zorientuje vo veľkom objeme materiálov. V štruktúre archívu sa dá rýchlo zorientovať pomocou tzv. archívnych pomôcok, ktoré predstavujú súbor záznamov opisujúcich daný archív, archívny fond, archívnu zbierku či ich časť. Cieľom archívnych pomôcok je evidovať informácie o štruktúre archívu a uľahčovať tak prístup k nim.[26] Pochopiteľne, tento opis nenahradí podrobné skúmanie prameňa, ale niekedy sa musíme vyrovnať aj s nespracovanými fondmi.

Veľmi rozsiahlu pozostalosť po sebe zanechal literárny vedec Rudo Brtáň. Janka Pácalová vo svojej edícii Sama Chalupku v Knižnici slovenskej literatúry nemala k dispozícii niektoré originálne rukopisy, na ktoré odkazoval Rudo Brtáň ešte vo svojich chalupkovských edíciách.[27] V čase, keď Pácalová edíciu Chalupku pripravovala, nenachádzali sa už vo fonde Sama Chalupku v SNK. Brtáňov rozsiahly osobný fond ešte nie je spracovaný, ale vie sa, že v ňom sú rukopisy iných autorov, a existuje aj predpoklad, že by práve tam mohli byť aj spomínané Chalupkove rukopisy. Pomôcť môžu tiež špecializované archívy a archívne fondy, napríklad vojenský, regionálny a pod.

---

23 Rosenbaum, K. et al. Encyklopédia slovenských spisovateľov 1, s. 426.

24 (j). Slovenské dvojčíslo „Akordu", s. 4.

25 Napríklad po polemike so Štefanom Žárym, v ktorom bola jeho značka verejne odhalená; pozri: (y). Sicovský špekulant, s. 4; (sic). „Sic" špekuluje, s. 3.

26 Archívne pomôcky sa delia na syntetické (sprievodca po archívnych fondoch, opis archívnych fondov, rozbor archívnych fondov), ktoré bádateľovi poskytujú všeobecné, súhrnné informácie o danom archíve, a analytické (inventár, katalóg, generálny register), ktoré bádateľovi podávajú podrobný opis archívnych dokumentov.

27 Pácalová, J. Poznámky a komentáre. Kalendárium života a diela. Hlas barda, s. 303 – 304.

Igor.indd 49 10.03.2021 9:50:37

Ak sa nám dostane do rúk nespracovaná rukopisná pozostalosť autora, je nutné ju systematizovať. Treba povedať, že už samotná svedomitá evidencia faktov nie je málo. Navyše sa z nej dajú vyťažiť ďalšie vzácne informácie. Je dobré si urobiť zoznam básní,[28] poradie zošitov, datovať ich, vypísať si texty (na úvod aspoň incipity, najlepšie však je prepísať ich celé, veď prepísané texty sa neskôr môžu stať aj predmetom kvantitatívnej analýzy či elektronickej autorskej atribúcie a pod.). Najvhodnejšie je najskôr urobiť ich diplomatický prepis,[29] ku ktorému sa vždy možno vrátiť ako k východiskovému bodu (ak bude chcieť prípadný editor robiť akékoľvek zásahy). Zároveň bádateľovi môžu veľa napovedať genetické vrstvy zápisu. Okrem toho je užitočné popísať hmotnú podobu prameňov, všímať si poznámky na margách, písací nástroj a prostriedok atď. Dôležité sú atribúcia, datovanie a usúvzťažnenie prameňov.

Rukopisy majú mnohoraké a neoceniteľné využitie pri výskume. Okrem kontroly a následnej opravy tlačových chýb môžu ich variantné znenia či viaceré genetické vrstvy v nich pomáhať interpretovať dielo, niekedy dokonca vyvracať literárne mýty.

Nesprávnu konjektúru (oprava porušenia textu na základe dohadu) urobil editor vo verši „ó, príďte, milení, sme potomkami dneška“ z Rázusovej básne *Hudba zajtrajška* z reedície Rázusovej zbierky *Hoj, zem drahá...* (2018). Správne „potokami“ zmenil na „potomkami“, pretože sa nechal viesť bežnou logikou a nepochopil obraznú reč básne. Potvrdzuje to aj jej čistopis (pozri Slovenská národná knižnica – Literárny archív, sign. 45 N 28).[30] Pritom v básni sa takýto obraz anticipuje od prvého verša („mesiac pláva“) aj ďalej („žblnkotavá“, „huk hôrnych potokov“, „A vtedy na brehoch“, „prúdy melké“).

Od prvého vydania bolo v Čapkovom *Krakatite* (1924) chybne odtláčané „společnost v panském sídle“ namiesto správneho „společnost v panském křídle“, ako to bolo aj v rukopise a časopiseckom odtlačku.[31] Išlo zrejme o zlé prečítanie rukopisu pri sadzbe knižného vydania, ktoré sa potom prenášalo aj do ďalších vydaní. U oboch slov nachádzame zvukovú zhodu, obidve významovo zapadajú do kontextu a prvé spojenie je dokonca takmer ustáleným spojením (pánske sídlo). K takýmto chybám dochádza v slovách s podobným významom, s podobnou hláskovou stavbou, v rýmujúcich sa slovách atď. *Magnetické polia* (1920) André Bretona a Philippa Soupaulta mali byť ukážkou automatického písania, oslobodzujúceho

[28] Pozri fragment z rukopisného zošitu číslo 2 na s. 55.
[29] Prepis, ktorý zachováva vlastnosti predlohy, teda napríklad nepristupuje k aktualizácii pravopisu.
[30] Rázus, M. Hudba zajtrajška, sign. 45 N 28.
[31] Havel, R. – Štorek B. Editor a text, s. 54.

umenie od zväzujúcej kontroly rozumu. Genetická edícia *Magnetických polí* Sergea Fauchereaua a Lydie Lachenalovej ukázala, že to bolo len vystatovaním sa a že dvojica autorov do podoby diela výrazne zasiahla intelektom.[32]

Vojtech Mihálik si v rukopisnom zošite približne z roku 1948 poznačil *Zoznam slov, ktoré nemajú čo v poézii hľadať*. Toto odmietnutie určitej lexiky demonštruje jeho výrazný odklon od poézie symbolistickej proveniencie.

Rukopisy nám tiež môžu potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu. Viliam Turčány vďaka svojej verzologickej kompetencii rekonštruoval správne znenie Hviezdoslavovho verša z básne *Dva vŕšky*. Nesprávnu, ale tradovanú rýmovú dvojicu „na korunu / ránu" opravil na „na korunu / rúnu" (v ženskom rýme je v sylabotonickom veršovom systéme právom očakávaná dvojslabičná rýmovka). Jeho reštitúcia sa neskôr potvrdila, keď sa našiel Hviezdoslavov rukopis danej básne.[33]

Podľa farby písacej látky možno rozvrstviť genetické vrstvy zápisu. Porovnaním s viacerými variantmi básne (ak sú dostupné) v inom čistopise, v časopise, v zbierke, vo výbere, môžeme tieto vrstvy relatívne datovať. Relatívne datovať ich môžeme aj pomocou zmeny pravopisnej sústavy (aj preto je pri transkripcii rukopisov dobré zachovávať diplomatický prepis), keď napríklad nová genetická vrstva môže byť napísaná novým pravopisom, čo umožňuje zúžiť a ohraničiť dátum jej pripísania.

Ide napríklad o Mihálikovu báseň *Slnce nad riekou* z 5. júla 1949, ešte v rukopise premenovanou na *Slnečný čas*. Pôvodný verš „a vodou plávaly jak parketami mäkké" obsahuje ďalšiu vrstvu zásahov ceruzou. Verš po novom znie „a vodou plávali a šepotali mäkké". Možno si všimnúť, že pôvodný tvar slovesa „plávaly" spred jazykovej reformy v roku 1953 (vzťahujúci sa tu na slová z nasledujúceho verša „tieňové hlavy jelší, topoľov a briez") je prepísaný na *plávali*. Zmena teda nastala až niekedy po publikovaní novej kodifikačnej príručky v roku 1953[34], pravdepodobne pri novej redakcii básne pre zbierku *Neumriem na slame*, ktorá vyšla v roku 1955.

---

32 De Biasi, P.-M. Textová genetika, s. 99.

33 Turčány, V. Z dejín slovenského rýmu, s. 7 – 8; Bakoš, M. Aktuálny význam estetického princípu v textológii, s. 20 – 23.

34 Verejná prezentácia nových *Pravidiel slovenského pravopisu* sa odohrala 10. 12. 1953.

Igor.indd 51 10.03.2021 9:50:37

Obrázok 1 Faksimile rukopisu Mihálikovej básne Slnečný čas

Veľmi užitočné môže byť zostavenie registra autorových rukopisných písmen v rôznych pozíciách (samostatne, na začiatku slova, uprostred slova, keď sa na predchádzajúcu či nasledujúcu grafému napája nižšie alebo vyššie, na konci slova a pod.), pomocou ktorého sa niekedy dá dešifrovať neznáme, nečitateľné alebo nejasné slovo. Môžeme si všimnúť rozličné Sládkovičovo veľké „A“ na začiatku dvoch po sebe nasledujúcich veršov v 111. strofe:[35]

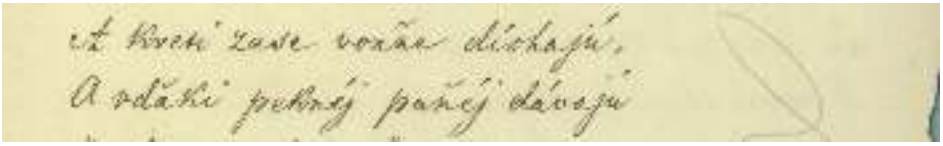

Obrázok 2 Strofa 111, verše 5 a 6

Príklad účelnosti takéhoto registra uvádzame opäť zo Sládkoviča. Verš 211. strofy Maríny znel v *editio princeps* z roku 1846 „V ktorích mrje Vila – Marína“ a v Spisoch básnických Andreja Sládkoviča (1861) pripravených Jozefom Karolom Viktorinom bol aktualizovaný na „V ktorých vre Vila-Marína“. V štúdii z roku 1956 však Cyril Kraus prečítal tento verš z dostupného rukopisu ako „V ktorích mnje Vila – Marína“.[36]

Obrázok 3 Strofa 211, verš 4

Ak sa pozrieme na „n“ v tom istom verši v slove „Marína“, podobnosť Sládkovičovho malého „r“ a „n“ je naozaj veľká. V šiestom verši 211. strofy je v slove „druhím“ veľmi podobné „r“:

Obrázok 4 Strofa 211, verš 6

[35] Nasledujúce faksimilné fragmenty z *Maríny* sú z rukopisov uložených v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, sign. 19 B 5 a 19 B 6.

[36] Kraus, C. K problematike vývoja textov Maríny, s. 205.

Ale ako v prípade Sládkovičovho veľkého „A“, aj pri iných grafémach sa vyskytuje istá variabilita, niekedy sa grafémy aj uprostred slova nenapájajú plynule na nasledujúcu grafému (ako v slove „mrje“/„mnje“). V tej istej strofe v ôsmom verši sa v slove „mnou“ tiež nenapája „n“ na „o“:

Obrázok 5 Strofa 211, verš 8

Jeho podoba je však odlišná od grafémy v slove „mrje“/„mnje“. Ešte by prichádzala do úvahy možnosť, že nedotiahnutá línia grafémy v slove „mrje“/„mnje“ je v dôsledku limitovania nasledujúcim písmenom „j“, ktorého oblúčik zaberá veľký priestor. Podoba „r“ v slove „žrjedlo“ v treťom verši strofy 64 je síce mierne kostrbatá,

Obrázok 6 Strofa 64, verš 3

ale keď si pozrieme napájanie „n“ na „j“ v slove „havranjé“ v prvom verši 21. strofy

Obrázok 7 Strofa 21, verš 1

a „r“ na „j“ v slove „mrjét“ v šiestom verši strofy 162,

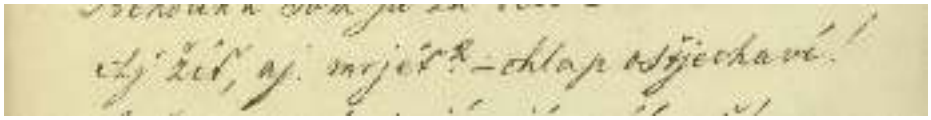

Obrázok 8 Strofa 162, verš 6

predsa len sa zdá, že inkriminované miesto zo strofy 211 treba čítať ako „mrje“.[37]

Nerudove *Zpěvy páteční* (1896) v podobe, v akej boli publikované, nepripravil autor na vydanie sám, ale sú editorským konštruktom, ktorý vyšiel päť rokov po jeho smrti zásluhou Jaroslava Vrchlického.

Zaujímavú prácu z tohto hľadiska možno vykonať pri rekonštrukcii Mihálikovej zbierky *Ruža*. Máme len novinové a časopisecké správy, že Mihálik sa v súbehu Tranoscia umiestnil na druhom mieste. V rukopisoch sa dochoval

[37] Pre úplnosť treba dodať, že v *Diele I* (1961) Andreja Sládkoviča sa aj jeho editor Cyril Kraus napokon ustálil na znení „v ktorých mrie Víla-Marína“.

Igor.indd 53 10.03.2021 9:50:39

zoznam básní zo zbierky, ale určenie jej celej kompozície je problematické. Jednak sa v rukopisných zošitoch nachádzajú viaceré básne s rovnakým názvom (napr. *Hmla*, *Trýzeň*, básne označené všeobecne ako *Rispetto* či *Rispetti*), ktoré by mohli časovo zodpovedať odoslaniu do súbehu, potom je otázka, v akej podobe boli do súbehu zaslané básne, ktoré majú v rukopise niekoľko genetických vrstiev zásahov. Zasahoval básnik do znenia textov ešte pred odoslaním zbierky do súbehu, alebo až po ňom? Je to do značnej miery tvorivá a, treba priznať, do istej miery špekulatívna práca. Eventuálny budúci editor zostaví len približnú rekonštrukciu. Musí zdôvodniť výber básní a pokúsiť sa datovať zásahy, aby mohol zrekonštruovať báseň v takej podobe, v akej ju mohol básnik poslať do súbehu. Vždy je to však len hypotetická možnosť. No ak editor nechce rezignovať na rekonštrukciu, musí toto riziko podstúpiť.

Vojtech Mihálik si usporadúval básne v rukopisných zošitoch v chronologickom poradí, ale až neskôr ich aj datoval. Zostavenie prehľadného zoznamu básní v Mihálikových rukopisných zošitoch zobrazuje poradie básní a ich prekladov, ako nasledujú za sebou. Odhaľuje to aj možné zahraničné inšpiračné zdroje jeho pôvodnej tvorby.

V určitom období autor s istým motívom pracuje nápadne často. Taký je prípad častého motívu anjela z Mihálikových básní v čase pred vydaním príznačne nazvanej zbierky *Anjeli* (1947), a to aj v takých básňach, ktoré napokon v zbierke neboli publikované. Potom tento motív ustupuje.

Mihálikov text skladby *Brána* tvorí súvislý text, ktorý nie je oddeľovaný názvami, segmentovaný je iba rôznymi strofickými útvarmi a za relatívne segmentovanie skladby sa dá považovať aj usporiadanie na stránkach (najmä predsunutie dvoch trojveršových strof na prvú stranu textu). Pri kolácii strojopisu skladby s jeho rukopisnými básňami sa ukázalo, že autor do korpusu tejto skladby vkomponoval 19 svojich básní (alebo fragmentov z nich), dorobil niektoré „konektory“ (teda verše, ktoré mali zabezpečovať plynulý prechod medzi pôvodne samostatnými básňami) a urobil mierne štylistické úpravy. Pri odhaľovaní predlôh skladby *Brána* mi pomohlo to, že som urobil zoznam všetkých približne 900 básní, ku ktorým som pripísal incipit.[38] Pomocou jednoduchej funkcie „Hľadať“ v textovom editore sa potom ľahšie hľadali pôvodné básne.

[38] Vojtech Mihálik sa neúspešne pokúšal o vydanie skladby vo vydavateľstve Verbum na prelome rokov 1947 a 1948. Napokon vyšla až v roku 2018.

Na ilustráciu pripájam fragment zoznamu z rukopisného zošitu pracovne označeného číslo 2, v ktorom neboli básne datované (za názvom básne nasleduje v zátvorke incipit):

Oči (Večer som iba vo tmách blúdil...)

Dedinka moja (Tak tíško sníva v tôni topoľa...)

Vykúpenie (V očiach nosieval som tmu...)

Mesiac (Si námorníkom na oblohe noci...)

Báseň o srdci boľavom (Mal som raz srdce pokojné...)

Tento „čistý" zoznam sa dá postupne dopĺňať o ďalšie informácie. Niektoré texty nedatované priamo v rukopisnom zošite možno aspoň relatívne datovať pomocou datácie časopiseckého odtlačku. Nastáva tiež situácia, že jednotlivé texty a ich ďalšie genetické vrstvy možno interpretovať a datovať pomocou kombinácie rôznych prameňov a pramenných údajov. Kombinovaním a prekrývaním údajov a vytyčovaním možných intervalov, napríklad podľa variantu básne z rukopisného zošitu, čistopisu zaslaného do periodika, dátumu na obálke, datovania listu, dátumu časopiseckého odtlačku básne a dátumu jeho publikovania, údajov z listov (vymenovanie zaslaných básní, ich počet a pod.) alebo obdobia, v ktorom autor publikoval a v ktorom vychádzali jednotlivé periodiká, môžeme aspoň „zúžiť" možný čas vzniku básne. Pomôckami môžu byť tiež odlišná farby atramentu, duktus písma, písacie náčinie a látka atď. Približné datovanie možno odhadnúť aj na základe výskytu motívov (nemožno sa tým riadiť absolútne), buď ako ohlas istej historickej udalosti, alebo napríklad aj na základe motívov ročného obdobia, zmien svetonázorovej orientácie, ideovej orientácie periodika, v ktorom autor publikoval a pod. Zoznam možno teda s postupujúcim výskumom dopĺňať napríklad takto:

Oči (Večer som iba vo tmách blúdil...), MIHÁLIK, Vojtech. Oči... In *Slovenská politika*, roč. 23, 24. 2. 1942, č. 44, s. 3.

Dedinka moja (Tak tíško sníva v tôni topoľa...)

Vykúpenie (V očiach nosieval som tmu...), MIHÁLIK, Vojtech. Vykúpenie. In *Slovenská politika*, roč. 23, 19. 2. 1942, č. 40, s. 3.

Mesiac (Si námorníkom na oblohe noci...), báseň sa nachádza aj v rukopisnej zbierke *Tvár bolesti*, datovanej august 1940 – 5. september 1941

Báseň o srdci boľavom (Mal som raz srdce pokojné...)

Tak získavame indície, ktoré nám pomáhajú určiť hornú hranicu vzniku básne (kedy najneskôr musela vzniknúť, resp. po akom dátume určite nevznikla), pomáhajú nám časovo zaradiť celý zošit, môžeme vidieť pohotové reakcie na mimoliterárne dianie, príležitostné básne a pod. Niektoré nedatované básne (napr. báseň *Mesiac* z nášho ilustratív-

Igor.indd 55 10.03.2021 9:50:39

neho zoznamu) sa dajú datovať aj podľa toho, že z týchto chronologicky usporiadaných zošitov ich Mihálik vyberal a zakomponoval do príležitostných či dedikovaných rukopisných zbierok (napr. rukopisné zbierky neverejného charakteru *Tvár bolesti*, *V náručí času*, *Klasy v poli*, určené zrejme ako dar blízkym), ktoré boli rámcovo datované.

Je vhodné urobiť si čo najstarostlivejšie poznámky a deskripciu materiálu. Môže to znieť ako zbytočné pedantstvo, ale zápisky môžu odhaliť, zjaviť nečakané súvislosti, hmotná podoba môže pomôcť datovať a atribuovať text.

> Výskumný tím zaoberajúci sa *Májom* Karla Hynka Máchu dokázal na základe vodoznaku a priesvitky (JWhatman) na papieri približne časovo zaradiť tzv. *rukopis Mája* (1836), navyše aj iné Máchove texty boli na tom istom type papiera, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť, že aj tento prameň patrí k jeho rukopisom. Chemická analýza atramentu taktiež potvrdila časové zaradenie vzniku prameňa a niekoľkých vrstiev zápisu. Písmoznalecký posudok zase potvrdil rovnakého pisateľa pre *rukopis Mája* a pre iné Máchove pramene, taktiež rovnaký pisateľ vyhotovil ďalšie vrstvy zápisu v *rukopise Mája*.[39]
>
> Ak som vravel o nápaditosti pri výskume, neskorším textovým kritikom Bezručovej poézie sa podarilo podľa tvaru ústrižkov, na ktorých boli zachované Bezručove básne, priradiť jednotlivé ústrižky k sebe a relatívne datovať ich vznik a rekonštruovať podoby zásielok básní, ktoré Bezruč posielal do redakcie časopisov.[40]

Zaujímavým podnetom pre výskum by mohla byť snaha preskúmať prínos redaktorov pre podobu Jégého diel. Štefan Krčméry povedal o Jégém: „Vety skáču mu trhavým, temer klebetárskym spôsobom; osoby si zaskakujú, grimasy sa menia a gestá sa križujú ako pri prudkom šermovaní. Je formálnym defektom jeho čŕt priveľká miera rýchleho pohybu“.[41] Jeho rukopisy pôsobili skicovito, vytvárali zdanie konceptu bez definitívnej štylistickej podoby. Preto L. N. Jégé dovolil niektorým redaktorom zásahy do textov (Š. Krčméry, A. Mráz atď.) a pripúšťal aj „priateľskú“ redakciu (M. Gacek, J. Dzurek). „Títo všetci upravovali a normalizovali jeho výrazové anomálie, kostrbatosti, vsuvky, prístavky, zvláštny slovosled a komplikované súvetia“.[42] Z tohto hľadiska by bolo určite zaujímavou prácou preskúmať, ako podobu Jégého diel ovplyvnili títo redaktori.

Veľa môžu napovedať strojopisy, obťahy, cenzúrne posudky a celkovo agenda spojená s vydavateľským procesom.

---

39 Výsledky výskumov sú zhrnuté v monografii Michala Charypara *Prameny Máchova Máje* (2018).
40 Kosák, M. S použitím kalendáře. K bezručovské textologii Oldřicha Králíka, s. 139 – 140, 153.
41 Krčméry, Š. Dr. Ladislav Nádaši-Jégé, s. 53.
42 Čepan, O. Stimuly realizmu, s. 274.

V strojopise Mihálikovej zbierky *Plebejská košeľa* (1950), ktorý bol podkladom pre tlač, je preškrtnuté motto z básne Valentína Beniaka *Arbitráž* („Králi sa držia žezla, / bedári nádeje.“).[43] Beniak bol vtedy medzi umelcami vytlačenými z oficiálnej kultúry. Okrem toho boli zo zbierky vyškrtnuté ďalšie dve básne: *Svedok sa stále vracia* a *Ukrutná pochodeň*. Nie je isté, či to bolo na zásah básnika alebo redaktora. Zásahy teda poukazujú na možnú cenzúru, autocenzúru alebo jednoducho autokritickosť.

Obrázok 9 Mihálikove opravy v jeho vlastnom výtlačku vybraných spisov Lyrika (1957).

Ďalším kľúčom môžu byť aj preklady diel do cudzích jazykov.

V novele Nikolaja Kostomarova *Štyridsať rokov: Maloruská legenda* adaptovanej Levom Nikolajevičom Tolstým a do slovenčiny preloženej v roku 1898 Albertom Škarvanom je takáto veta: „Lenže všetko rozdaj, aby si sebe nič nenechal; nebuď podobný na Anániu Saporisa.“[44] Kto je však Anánia Saporis, nebolo jasné, pretože nešlo ani o jednu z postáv novely, ani o žiadnu známu historickú osobnosť. Tento problém sa podarilo rozriešiť až s pomocou anglického prekladu novely. Tam veta znie takto: „Give away everything, leave yourself nothing; do not associate yourself with Ananias and Sapphira.“[45] Až tu dáva veta plný zmysel. V texte má ísť o narážku na dve biblické postavy, Ananiáša a Zafiru, ktoré zahynuli, pretože tajili svoj majetok pred Bohom a apoštolmi. Buď Škarvan text zle preložil (pravdepodobne z ruského rukopisu Tolstého), alebo – čo je pravdepodobnejšie, pretože Škarvan poznal kresťanské texty – urobil chybu sadzač. Napokon,

[43] Mihálik, V. Plebejská košeľa. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. B 11 40.
[44] Kostomarov, N. – Tolstoj, L. N. Štyridsať rokov. Maloruská legenda, s. 43.
[45] Kostomaroff, N. – Tolstoy, L. Forty years. A Legend of Little Russia. VIII., s. 45.

Igor.indd 57 10.03.2021 9:50:41

> Škarvan vyjadril svoje pochybnosti o kompetencii vydavateľa Karola Salvu, u ktorého jeho preklad vyšiel, v liste z mája 1897.[46]

Poslúžiť môže aj autorova knižnica, ktorá poskytuje obraz o jeho mentálnom svete a lektúre.[47]

> Zaujímavé sú aj konkrétne prejavy čítania, napríklad vpisky v knihe. Vojtech Mihálik si vo svojom osobnom výtlačku výberu *Lyrika* z roku 1957 opravil niektoré tlačové chyby, resp. mechanické prebratie textov z predošlých vydaní. Podľa nich vieme, aká bola autorova intencia a čo bola jednoducho chyba či mechanické pretlačenie.

Pátrať po príčinách nejasných udalostí či vákua v autorovom životopise možno aj pomocou pamätníkov, ale zase sa nesmieme na ich pamäť spoliehať nekriticky, pretože pamäť môže zlyhávať, vynechávať podstatné detaily, skresľovať alebo môže autor spomienok zámerne manipulovať výpoveď, prikrášľovať seba a blízkych a pod. To znamená, že cenné informácie môžu poskytnúť memoáre či denníky, ale, samozrejme, aj orálne výpovede.

V dnešnej dobe neustálych inovácií máme k dispozícii množstvo zdigitalizovaných materiálov a početné možnosti dynamického vyhľadávania. Výhodou je, že môžeme napríklad vyhľadať citáciu bez uvedenia zdroja a nájsť jej pôvodný prameň, ak je zdigitalizovaná s OCR vrstvou alebo prístupná vo fulltexte. Výhodou skenokópií rukopisov s viacerými vrstvami je možnosť viacnásobného priblíženia, niekedy sa vo väčšom rozlíšení dajú prečítať aj preškrtané časti, ľahšie rozlúštime kontúry grafémy atď. V súčasnosti sa akútnou stáva aj otázka, ako skúmať literárnu produkciu vyhotovovanú v počítači, ktorý je tiež osobitným druhom archívu. V každom prípade si však táto problematika bude vyžadovať interdisciplinárny výskum. Francúzski textoví genetici sa už vážne zaoberajú aj možnosťami takéhoto výskumu (zhromažďovanie harddiskov, prístup k emailovým schránkam autorov, prehliadanie histórie zmien v textových editoroch, syntaktické defekty v súboroch, poukazujúce na reformulácie atď.). To je však, podobne ako nezanedbateľné problémy, keď ani archív nestačí, a bádateľ musí ísť priamo do terénu, už za hranicami tohto príspevku.[48]

---

46 Lesňáková, S. Tolstojovské a iné populárne edície na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia, s. 362.

47 Pozri napr. Barborík, V. Knižnica Vladimíra Petríka (Štruktúra knižnice a profil osobnosti), s. 166 – 171; Bžoch, A. Vámošov Princíp krutosti z hľadiska filozofie života, s. 209 – 212.

48 To je prípad prác na publikácii Český literární samizdat (2018) autorského kolektívu pod vedením Michala Přibáňa, keď pre kusé vedomosti o organizácii samizdatu museli autori pátrať po informáciách priamo od pamätníkov.

Igor.indd 58 10.03.2021 9:50:41

Záver

Množina disparátnych príkladov, ktoré ponúka táto štúdia, prezentuje využitie archívneho výskumu v literárnohistorickom bádaní rôznorodo. V tejto optike nemožno podať konkrétny univerzálny návod na prácu s akýmkoľvek archívnym materiálom, ale iba poskytnúť základné rámcové inštrukcie pre spôsob, akým pristupovať k archívnemu výskumu. Bádateľ musí najprv dôkladne spoznať predchádzajúci výskum týkajúci sa predmetu svojho výskumu, musí pochopiť povahu problému a zistiť možnosti, ktoré sa mu núkajú (napr. dostupné archívy súvisiace s predmetom výskumu, paralelné problémy, analogické prípady). Ďalej musí spoznať možnosti, ktoré mu poskytuje archív alebo zvolený archívny materiál. Pri výskume dokumentu musí byť mimoriadne citlivý na každé slovo, na každú eventuálnu indíciu. Pritom si je nutné uvedomiť, že platnosť týchto indícií je relatívna, môže byť motivovaná autorovou privátnou perspektívou (umeleckými preferenciami, svetonázorom, ideológiou, funkciou, príbuzenskými či priateľskými vzťahmi, konfliktmi atď.), dôsledkom obmedzenej pamäte alebo jednoducho chyby, teda nemusí byť vyjadrením objektívnych faktov. Aj z tohto dôvodu je korektné vyhýbať sa absolutizovaniu, pri verbalizácii výsledkov výskumu treba dať zreteľne najavo pochybnosť, neurčitosť, predpoklad či iba prosté podozrenie. Ak si bádateľ pri hľadaní určitej informácie zvolí stratégiu (napr. prehľadávanie medzivojnových časopisov), mal by dbať, aby bol dôsledný, aby nič nevynechal. Okrem systematického prístupu však musí byť pri výskume uplatnená aj vynaliezavosť, nápaditosť a tvorivosť, kombinácia postupov a získaných informácií. A nakoniec je dôležité tiež správne a sústavne citovať archívne materiály, aby bol výskum v budúcnosti overiteľný.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Poznámka: Dôležitou súčasťou pramennej bázy práce boli rukopisy (básne, fragmenty, prednášky atď.) z pozostalosti Vojtecha Mihálika, ktoré sa nachádzajú v súkromnom archíve Drahomíry Mihálikovej.

(j). Slovenské dvojčíslo „Akordu“. In *Čas*, 1947, roč. 3, č. 151, s. 4.

(sic). „Sic“ špekuluje. In *Čas*, 1947, roč. 4, č. 71, s. 3.

(y). Sicovský špekulant. In *Národná obroda*, 1947, roč. 3, č. 65, s. 4.

[Neznámy autor]. Radosť z básnickej rodiny plamenistov. In *Plameň*, 1947, roč. 12, č. 11, s. 169.

BAKOŠ, Mikuláš. Aktuálny význam estetického princípu v textológii. In *Česká literatúra*,1966, roč. 14, č. 1, s. 20 – 23.

BARBORÍK, Vladimír. Knižnica Vladimíra Petríka (Štruktúra knižnice a profil osobnosti). In *Slovenská literatúra*, 2019, roč. 66, č. 3, s. 166 – 171.

BŽOCH, Adam. Vámošov Princíp krutosti z hľadiska filozofie života. In *Slovenská literatúra,* 2002, roč. 49, č. 3, s. 209 – 212.

CZIBULOVÁ, Etela. *Vojtech Mihálik: Personálna bibliografia*. Galanta: Dudvážska knižnica, 1997.

ČEPAN, Oskar. *Stimuly realizmu*. Bratislava: Tatran, 1984.

DE BIASI, Pierre-Marc. *Textová genetika*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2018.

Igor.indd 59 10.03.2021 9:50:41

Editor a text: Úvod do praktické textologie. Eds. Rudolf Havel a Břetislav Štorek. 2. vyd. pripravili Jiří Flaišman a Michal Kosák. Praha/Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka/Ústav české literatury a literární vědy FF UK, 2006.

HAMADA, Milan. Komentáre a vysvetlivky. Kalendárium života a diela Vojtecha Mihálika. Zo svadobného na Prokrustovo lôžko. In MIHÁLIK, Vojtech. *Básnické dielo.* Ed. Milan Hamada. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010, s. 511 – 565.

HANAKOVIČ, Štefan. *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin: Matica slovenská, 1961.

HLBINA, Pavol Gašparovič. *Podobenstvá*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1947.

CHARYPAR, Michal. *Prameny Máchova Máje: Fakta a hypotézy.* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Akropolis, 2018.

JÓNÁSOVÁ, Anna. Poznámky k básnickým začiatkom Vojtecha Mihálika. In CZIBULOVÁ, Etela. *Vojtech Mihálik. Personálna bibliografia*. Galanta: Dudvážska knižnica, 1997, s. 5 – 11.

KORMÚTH, Dezider. *Slovník slovenských pseudonymov 1919 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1974.

KOSÁK, Michal – FLAIŠMAN, Jiří et al. *Editologie (Od náčrtu ke knize)*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2018.

KOSÁK, Michal. *S použitím kalendáře. K bezručovské textologii Oldřicha Králíka*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013.

KOSTOMAROFF, Nicolas – TOLSTOY, Leo. Forty years: A Legend of Little Russia. VIII. In: *The New Age*, January 16, 1902, s. 45.

KOSTOMAROV, Nikolaj – TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Štyridsať rokov: Maloruská legenda*. Preložil Albert Škarvan. Ružomberok: Kníhtlačiareň Karola Salvu, 1898.

KRAUS, Cyril. K problematike vývoja textov Maríny. In *Slovenská literatúra*, 1956, roč. 3, č. 2, s. 189 – 207.

KRČMÉRY, Štefan. Dr. Ladislav Nádaši-Jégé. In *Jégé v kritike a spomienkach*. Ed. Alexander Matuška – Vladimír Petrík. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 50 – 67.

LESŇÁKOVÁ, Soňa. Tolstojovské a iné populárne edície na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In *Slavica Slovaca*, 1964, roč. 1, č. 4, s. 357 – 369.

LEWIS, Clive Staples. *Sloni a kapradí*. Praha: Návrat domů, 2015.

LOTH, Roman. *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2006.

MATEJOVIČ, Pavel. V. Mináč: Z nedávnych čias (cenzúra a jej dôsledky na literárnu situáciu druhej polovice päťdesiatych rokov). In *Slovenská literatúra*, 2013, roč. 60, č. 4, s. 265 – 303.

MIHÁLIK, Vojtech. *Básnické dielo*. Ed. Milan Hamada. Bratislava: Kalligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.

MIHÁLIK, Vojtech. Ďaleký kvet. In *Čas*, 1945, roč. 2, č. 191, s. 3.

MIHÁLIK, Vojtech. Dary. In *Ľud*, 1950, roč. 3, č. 300, s. 8.

MIHÁLIK, Vojtech. Jeden z mnohých. In *Pútnik*, 1941, roč. 32, č. 3, s. 44.

MIHÁLIK, Vojtech. *Plebejská košeľa*. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. B 11 40.

MINÁČ, Vladimír. *Z nedávnych čias*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2015.

ORMIS, Ján Vladimír. *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1944.

PÁCALOVÁ, Jana. Poznámky a komentáre. Kalendárium života a diela. Hlas barda. In CHALUPKA, Samo. *Básne a iné starožitnosti*. Ed. Janka Pácalová. Bratislava: Kalligram, 2014, s. 300 – 366.

PŘIBÁŇ, Michal et al. *Český literární samizdat 1949 – 1989: edice, časopisy, sborníky*. Praha: Academia, 2018.

RÁZUS, Martin. *Hoj, zem drahá...* Liptovský Mikuláš: Spolok Martina Rázusa, 2018.

RÁZUS, Martin. *Hudba zajtrajška*. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 45 N 28.

ROSENBAUM, Karol et al. *Encyklopédia slovenských spisovateľov 1: A – O*. Bratislava: Obzor, 1984.

SLÁDKOVIČ, Andrej. *Marína*. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 19 B 5.

SLÁDKOVIČ, Andrej. *Marína*. Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 19 B 6.

STRMEŇ, Karol. *Poézia I: Testament*. Bratislava: Petrus, 1999.

TOMAŠEVSKIJ, Boris Viktorovič. *Historie textu a historie literatury* (český pracovný preklad Hany Kosákovej). Nepublikované.

TURČÁNY, Viliam – MAYER, Ernest – DAROLA, Ján. Senzácia. In *Trnavský gymnazista: Zpráva o činnosti Vajanského samovzdelávajúceho krúžku pri štátnom gymnáziu v Trnave v školskom roku 1946 – 1947*. Trnava: Vajanského samovzdelávajúci krúžok, 1947, s. 20 – 21.

TURČÁNY, Viliam. Čo by mohol priniesť nový literárny smer? In *Trnavský gymnazista: zpráva o činnosti Vajanského samovzdelávajúceho krúžku pri štátnom gymnáziu v Trnave v školskom roku 1946 – 1947*. Trnava: Vajanského samovzdelávajúci krúžok, 1947, s. 22 – 28.

TURČÁNY, Viliam. Z dejín slovenského rýmu. In *Litteraria VII: Z historickej poetiky I.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 5 – 64.

Korešpondencia

Korešpondencia MIHÁLIK, Vojtech → SMREK, Ján (10. 11. 1946). Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. 181 K 29.

Elektronické zdroje

Digitalizovaný archiv časopisů. In *Ústav pro českou literaturu AV ČR* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR [cit 2020-03-16]. Dostupné z: http://archiv.ucl.cas.cz/.

FULMEKOVÁ, Denisa – HANUS, Martin. Bez neho by sme tu neboli. In *Konzervatívny denník Postoj* [online], 16. 3. 2020 [cit 2020-03-16]. Dostupné z: https://www.postoj.sk/20274/bez-neho-by-sme-tu-neboli.

HOUSMAN, Alfred Edward. The Application of Thought to Textual Criticism. In *Wikisource* [online], 2019 [cit 2020-03-16]. Dostupné z: https://en.wikisource.org/wiki/The_Application_of_Thought_to_Textual_Criticism.

Mgr. Martin Navrátil, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
martin.navratil@savba.sk

Igor.indd 61 10.03.2021 9:50:41

VYUŽITIE ARCHÍVNYCH MATERIÁLOV PRI PRÍPRAVE SLOVNÍKA (SLOVENSKÝCH) PREKLADATEĽOV

Mária Kusá

Igor.indd 62 10.03.2021 9:50:41

Úvod

Podľa platnej slovenskej legislatívy archívy fungujú nasledovne: „Úlohou archívov je všestranná starostlivosť o archívne dokumenty, ich odborné a vedecké spracovanie a sprístupnenie ako aj využívanie na vedecké a iné účely. Starostlivosťou o archívne dokumenty sa rozumie zhromažďovanie archívnych dokumentov v archívoch, preberanie archívnych dokumentov od ich pôvodcov, alebo nadobúdanie od ich vlastníkov, ich riadna ochrana a bezpečné uschovanie a evidencia."

Zákon o archívoch a registratúrach (č. 395/2002 Z. z.) rozlišuje tieto druhy verejných a súkromných archívov[1]:

a) štátny ústredný archív a štátne archívy s regionálnou územnou pôsobnosťou;
b) špecializované archívy, ktorými sú archívy štátnych orgánov, štátnych rozpočtových organizácií, štátnych príspevkových organizácií a archívy právnických osôb zriadených zákonom [Literárny archív SNK, archívy ústavov SAV, archívy univerzít];
c) mestské archívy a archívy samosprávnych krajov [v podobe kroník či výberu z nich na oficiálnych stránkach obcí];
d) archívy právnických osôb a archívy fyzických osôb, ktoré sú orgánmi verejnej moci;
e) súkromné archívy sú archívy právnických osôb a archívy fyzických osôb [personálne archívy prekladateľov, spisovateľov a pod.].

Ministerstvo vnútra SR zriaďuje štátne ústredné archívy a štátne archívy s regionálnou pôsobnosťou ako svoje zariadenia (bez právnej subjektivity). Majú slúžiť na plnenie úloh štátnej správy na úseku archívov a registratúr. Štátny ústredný archív predstavuje predovšetkým Slovenský národný archív (so sídlom v Bratislave). Ministerstvo má v správe štátne archívy s regionálnou pôsobnosťou sídliace v Banskej Bystrici, v Bratislave, v Košiciach, v Nitre, v Prešove, v Trenčíne, v Trnave a v Žiline so sídlom v Bytči.[2]

Môžeme konštatovať, že pri príprave oboch dielov *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry*[3] (ďalej Slovník prekladateľov) sme dominantne pracovali s tým, čo možno pomenovať ako netradičné či skôr „neštátne" archívne zdroje, lebo sme v zásade používali archívne inštitúty podľa bodov „b", „c" a „e" citovaného zákona. Chcela by som teda uvažovať o tom, ako sme s danými „archívmi", ktoré neboli vždy v zjednodušenom slova zmysle „archívmi zaprášených starých papierov", pracovali.

---

1 Citujem delenie zo stránky Ministerstva vnútra SR, v hranatých zátvorkách uvádzam k jednotlivým druhom príklady archívov, ktoré sú využiteľné pri práci v oblasti dejín literatúry či prekladu. Porov. Štátne archívy.

2 Všetky informácie pochádzajú z uvedeného zdroja.

3 Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie (A – K), Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry. 20. storočie (L – Ž).

Igor.indd 63 10.03.2021 9:50:41

V laických predstavách sa pojem archív takmer prirodzene spája s „dejepisom", s opisom a popisom toho, čo sa udialo. Ako sa však uvádzalo aj v propozíciách seminára, na ktorom tento príspevok pôvodne odznel, archív naozaj nie je „samozrejmé faktum", skôr ide o súbor stôp z minulosti, náznakov dôb minulých, ktoré niekto usporiadal, sprístupnil – alebo, naopak, zneprístupnil. Ak v zmysle súčasného uvažovania archív naozaj predstavuje miesto, kde sa zhromažďuje poznanie, miesto, kde môže človek odhaliť nečakané, často (aj) nie (vždy) príjemné tajomstvá, práve takúto skúsenosť predstavovalo aj zostavovanie Slovníka prekladateľov. Poznanie z takto vnímaných archívov sa skutočne „neotvára ľahko" – štúdium dobových prameňov si vyžiadalo veľa času, kritické myslenie, znalosti a vedomie kultúrnej pamäte. Čo to pre nás znamenalo? S akými archívmi sme pracovali?

Čo sú archívy a na čo nám slúžili?

Ak je archivovanie proces s cieľom dlhodobo garantovať dostupnosť materiálov, ktoré chceme zachovať z právnych, historických a kultúrnych dôvodov (materiály, ktoré majú archívnu hodnotu), tento proces zahŕňa kontrolu „životaschopnosti/živosti" archivovaných materiálov, ich zhodnotenie, aby sme dokázali formulovať, ktoré z nich je potrebné uchovávať a ako dlho, kedy je možné ich likvidovať alebo v adekvátnej podobe deponovať, kedy skladovať v osobitom režime či konzervovať (zabezpečiť ich trvanie, ako aj bezpečnosť), (p)opisovať, aké sú možnosti s nimi pracovať (prístup k nim, distribúcia informovanosti o nich) a využívať ich.

Pri príprave Slovníka prekladateľov sme, aj v zmysle vyššie uvedených kritérií, dominantne pracovali s materiálmi, ktoré by bolo možné – napriek tomu, že na prvý pohľad nemajú podobu „tradičného archívu", označiť ako (ne)verejné, (ne)štátne archívy a iné zdroje. Zaradiť k nim môžeme tieto skupiny archívnych zdrojov[4]:

1. Prvotným zdrojom bolo, pochopiteľne, bádanie *ad fontes*, t. j. reálne „ohmatanie" popisovaných prekladov, často korigujúce dlhodobo tradované mýty či hodnotiace stereotypy;
2. významným zdrojom sa stalo spracovanie korešpondencie so žijúcimi prekladateľmi, ktorým sme predtým rozoslali dotazník na získanie relevantných biografických i bibliografických údajov na báze heslára podľa vtedy najnovšieho a nám dostupného adresára členov Slovenskej spoločnosti prekladateľov umeleckej literatúry (SSPUL), fakticky išlo o spracovanie ich súkromných „archívov" formou akejsi (paradoxne písomnej) „oral history";

[4] Všetky ďalej odkazované publikácie v bodoch a – f nájde čitateľ v použitej literatúre k príspevku; z praktických dôvodov (je ich veľa a aj tento výpočet má len ilustračný charakter) k nim už neuvádzam poznámky pod čiarou.

3. ďalším zdrojom boli printové biografické slovníky a encyklopédie: *Slovenský biografický slovník. I. – V.* (Martin, 1986 – 1994); *Biografický lexikón Slovenska. I. – V.* (Martin, 2002 – 2013); *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia* (Bratislava, 2008); *Lexikón slovenských žien* (Martin, 2003); *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež* (Bratislava, 2009) a i.;
4. v tomto zmysle istú informačnú „konzervu" predstavovali aj slovníky pseudonymov (z r. 1944, 1961 a 1974, podrobnejšie v použitých zdrojoch);
5. dôležitú úlohu pri vypracovávaní hesiel zohrávali generálne katalógy, ako aj fondy relevantných knižníc: v prvom rade knižnice Ústavu slovenskej literatúry SAV a Ústavu svetovej literatúry SAV, ale aj Univerzitná knižnica v Bratislave, Slovenská národná knižnica (SNK) v Martine a Národní knihovna (NK) v Prahe – v tomto ohľade je potrebné podčiarknuť význam NK v Prahe, predovšetkým vo vzťahu k prekladom medzivojnového obdobia. Zrejme princíp centralizujúceho čechoslovakizmu (v dobrom slova zmysle) znamenal, že NK v Prahe má kompletnejšie fondy ako SNK aj vo vzťahu k slovenským prekladom;
6. popri základných bibliografiách rozličného charakteru boli významnými zdrojmi personálne i inštitucionálne bibliografie knižných vydaní i časopiseckých publikácií.

V zásade si všetky spomínané archívy, zdroje a pramene vyžadovali vzájomnú konfrontáciu. V tomto zmysle sa najmä práca editoriek – O. Kovačičovej a moja – podobala na investigatívnu žurnalistiku. Po tejto skúsenosti možno konštatovať, že ani jeden zo zdrojov nebol bez chýb, omylov či zjavných nedostatkov. Aj zdroje, ktoré by mali vystupovať ako autoritatívne (slovníky, lexikóny, encyklopédie), často opakovali omyly, posuny, ba dokonca zrejmé preklepy.

Pri úvahách o podobe, charaktere a zmysle archívov som práve v súvislosti s ich diferenciáciou a klasifikáciou považovala za zmysluplné konfrontovať slovenskú legislatívu s odlišnou skúsenosťou. Vzhľadom na moju jazykovú profiláciu som sa rozhodla pre francúzsky priestor. Aj francúzska legislatíva, podobne ako slovenská, delí archívy na verejné/štátne/inštitucionálne a súkromné. Posledné uvedené definuje nasledovne: „Súkromné archívy môžu pochádzať od jednotlivcov, rodín, spolkov či podnikov."[5] A ďalej upresňuje: „Vo francúzskej legislatíve k súkromným archívom patria všetky archívy, ktoré nemajú právny charakter verejných archívov, v tomto zmysle sa k nim zaraďujú rodinné listiny a osobné dokumenty, ale aj napr. podnikové archívy, archívy spolkov či

[5] Tu a inde citované z Archives, prel. M. K. „Les archives privées peuvent provenir d'individus, de familles, d'associations ou d'entreprises." Podrobne legislatívny rámec pozri v Instruction DAF/DPACI/RES/2009/018.

Igor.indd 65 10.03.2021 9:50:41

asociácií, politické, ale aj právnické archívy a napokon i archívy náboženských inštitúcií."[6] Ak by sme sa z pohľadu francúzskej legislatívy pozreli na zdroje, s ktorými sme pri zostavovaní Slovníka prekladateľov pracovali, zreteľná väčšina tých zdrojov, ktoré sme pôvodne vnímali ako „ne-archívy" by spadala skôr do kategórie súkromných archívov. V našom prípade teda možno hovoriť o prelínaní sa „súkromných/personálnych, neverejných" a „tradičných"[7] archívov:

a. archív Ústavu slovenskej literatúry (ÚSlL) / Literárnovedného ústavu (LVÚ) SAV a v rámci neho konkrétne *Slovníka slovenskej literatúry 1: A – H*[8], z ktorého sme skopírovali heslá tých autorov, ktorí boli zároveň prekladateľmi a poskytli ich príslušným autorom hesiel. Išlo predovšetkým o autorov/prekladateľov prelomu 19. a 20. storočia a prvej tretiny 20. storočia;
b. „najklasickejšími" archívmi, s ktorými sme pracovali, boli Biografický ústav a Literárny archív SNK a ich materiály (dossiers) k jednotlivým osobnostiam, ktoré boli k dispozícii;
c. archív Literárneho informačného centra;
d. archív časopisu Revue svetovej literatúry (RSL);
e. archívy obcí, niekedy transponované do ich webových stránok, ale aj archívy niektorých inštitúcií (Rozhlas a televízia Slovenska – RTVS, univerzity a ich fakulty, ale aj Ústav pamäti národa); neočakávaným zdrojom boli aj webové stránky tzv. virtuálnych cintorínov;
f. osobné, súkromné archívy, dôležité najmä z rokov, keď dochádzalo k zásadným spoločensko-politickým a následne aj kultúrnym zmenám.

Zákony o archívoch určujú síce inštitucionálne rámce, v zmysle reality podôb archívov sa však v rámcoch literárnej vedy či historiografie často uvažuje o totožných a rozdielnych znakoch ich jednotlivých typov aj v súvislosti s ich bádateľskou relevanciou. Autori francúzskej publikačnej výzvy ku konferencii Písomnosti archívov IV. Dokumenty, stopy, archívy: od verejného k súkromnému[9] si okrem iných kladú aj nasledovnú otázku:

---

6 „En droit français, les archives privées sont toutes les archives qui ne revêtent pas le caractère légal d'archives publiques ; on peut y rattacher ainsi les papiers de famille et les documents personnels, les archives d'entreprise, associatives, politiques, les archives d'avocat ou encore les archives religieuses." Archives, prel. M. K.

7 Používam zámerne prívlastok, ktorý ani v jednej legislatíve v tejto podobe nenájdeme, ale v každom kultúrnom priestore aj tradícia tejto inštitúcie má svoj osobitý charakter.

8 Bratislava, 1979. Prvá časť slovníka vyšla, bola krátko dostupná v kníhkupectve VEDA a následne zhabaná režimom a zlikvidovaná. Upravené materiály potom vyšli v oklieštenom dvojzväzkovom vydaní Rosenbaum, K. Encyklopédia slovenských spisovateľov. I. a II.

9 Konferencia sa konala18. 1. 2019. Projekt, ktorého súčasťou je aj citovaná konferencia, sa realizuje s podporou nasledujúcich inštitúcií: École Normale Supérieure Paris, Paris Sciences et Lettres, École des Hautes Études en Sciences Sociales a Centre de Recherches sur les Arts et le Langage. Porov. Annick L. et al. Les écritures des archives.

Ak sa sústredíme na vzťah medzi súkromnými a verejnými archívmi, je štádium privátnych/súkromných archívov akousi etapou, ktorá predchádza na časovej osi archívom verejným, alebo má celkom iný status, o ktorom treba uvažovať mimo logiky riadenej práve faktorom temporality?[10] Autori citovanej state upozorňujú, že „[…] ako signalizuje Derrida, archív je závislý od externého miesta, ktoré garantuje jeho zapamätanie, opakovanie a reprodukciu – je to nevyhnutná podmienka v prípade súkromných archívov, ktoré sa stávajú prirodzenou súčasťou priestoru a jeho logiky."[11]

S ohľadom na povedané sa teraz vráťme k archívnym zdrojom, ktoré sme využívali pri príprave Slovníka prekladateľov.

Ad a: K prvotným zdrojom patrili materiály pôvodného *Slovníka slovenskej literatúry*, do ktorého boli zahrnutí aj prekladatelia 19. a 20. storočia, nielen tí, u ktorých bolo prekladanie jednou z ich literárnych aktivít (J. Hollý, P. Dobšinský či J. Škultéty), ale aj takí, pri ktorých išlo o exkluzívnu literárnu aktivitu (Jesenskí, Izakovičovci a i.). Tieto materiály sme už spomínali, v podstate na tento archív upozornili kolegovia, ktorí boli autormi hesiel aj v 70. a 80. rokoch (Soňa Lesňáková, Libuša Vajdová, Milan Žitný) a v časti prípadov si autorstvo zopakovali aj pre Slovník prekladateľov. V zmysle už citovanej Derridovej definície naozaj „miesto" – v tomto prípade do istej miery zabudnutého archívneho materiálu – akademická pôda ÚSlL SAV, neskôr LVÚ SAV a následne dvoch ústavov napriek prvotnej publikačnej nerealizácii umožnilo zachovanie, konzervovanie, a teda aj zhodnotenie archívnych materiálov.

Ad b: Biografický ústav SNK poskytol široký doplňujúci materiál jednak k biografickým otázkam (materiály podľa jednotlivých osobností), jednak upozornil na konkrétne prekladové texty (v rukopisnej podobe, pričom nejde len o 19. storočie či obdobie do roku 1945) v Literárnom archíve SNK, z ktorých časti neboli publikované. Jeden príklad za všetky: pozostalosť M. M. Dedinského a jeho preklady *Fausta*, resp. *Eugena Onegina*. Podobne aj fotografie osobností z Literárneho archívu tvoria významnú časť publikovaných portrétov. Ďalšou osobitou zložkou bolo využitie – v tomto prípade knižných fondov SNK – v obrazovej prílohe s obálkami prekladov podľa chronologického princípu.

Ad c: Archív Literárneho informačného centra v konfrontácii s „porovnateľnou" inštitúciou – Divadelným ústavom, ktorý cieľavedome buduje archív teatrálií (listinného,

---

10 „[...] le quatrième volet du projet ‚Les écritures des archives' s'est concentré sur le rapport entre archives privées et publiques, en partant de la question : le privé est-il un stade antérieur, au niveau temporel, du privé ou a-t-il un statut entièrement différent, qu'il faudrait considérer en dehors d'une logique régie par la temporalité ?" Ibidem, prel. M. K.

11 „[…] comme l'avait signalé Derrida1, l'archive est dépendante d'un lieu externe qui garantit sa mémorisation, sa répétition, sa reproduction – une condition tout aussi importante dans le cas des archives privées en raison de leur inscription dans des espaces familiaux et des logiques domestiques." Ibidem, prel. M. K.

Igor.indd 67 10.03.2021 9:50:41

literárneho, fotografického i materiálového charakteru), pôsobil v zásade veľmi „skromne“, jeho potenciál predstavoval poskytnutie len pomerne malej časti fotomateriálov.

Ad d: Archív RSL sme dominantne využívali na doplnenie fotoportrétov, významnú úlohu však zohrala *Bibliografia Revue svetovej literatúry*, pokrývajúca prvých 40 rokov fungovania tohto periodika[12], ktorá poskytla nielen prehľad informácií o konkrétnych prekladoch, doplňujúcich obraz prekladateľových aktivít, ale aj ďalších doplňujúcich informácií vďaka rozhovorom s prekladateľmi, nekrológom a iným oznamom.

Ad e: Webové stránky obcí Slovenska, podobne ako webové stránky tzv. virtuálnych cintorínov, boli tiež zdrojmi zásadných informácií. Možno ich považovať za istý druh miestnych archívov, či už majú inštitucionálnu/oficiálnu, alebo personalizovanú (v osobe dlhoročných kronikárov) podobu. Bolo totiž ťažké obracať sa na konkrétne matriky, keďže sme v mnohých prípadoch ani netušili, kde sa daný prekladateľ usadil/žil/skonal. Na druhej strane bolo až prekvapujúce, ako si väčšina slovenských obcí uvedomuje zmysel historickej pamäte, evidentne využíva vlastné archívy a ich spracované obsahy v podobe miestnych kroník a pod. Svojich významných rodákov tak pomerne detailne (teda aj s pre nás relevantnými údajmi) prezentuje. Pracovali sme aj so stránkami virtuálnych cintorínov[13], ktoré poskytovali dôležité informácie o mieste a dátume úmrtia a posledného odpočinku. Bohužiaľ, istý čas táto služba nefungovala vzhľadom na zmeny v pravidlách na ochranu osobných údajov.

Z hľadiska upresňovania a overovania údajov v Slovníku prekladateľov je potrebné zmieniť ešte niekoľko typov archívov. V zriedkavých prípadoch sme pracovali aj s nasledujúcimi zdrojmi: dostupným zoznamom absolventov Univerzity Komenského (UK) a/alebo archívom (Filozofickej fakulty) UK, v ktorých sme si doplňali najmä biografické údaje týkajúce sa statusu, špecializácie a obdobia štúdia, resp. zamestnania.

Celkom osobitnú kapitolu tvoria archívy Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie (dnes RTVS), ktoré, pochopiteľne, upresnili údaje týkajúce sa prekladateľov zameraných na rozhlasovú či televíznu tvorbu (napr. rozhlasový redaktor, dramatik, ale dlhoročný prekladateľ rozhlasových hier z poľštiny, nemčiny a francúzštiny Ján Vdovjak[14]).

Dôležité je pripomenúť aj, pravda výberové, využitie archívov Ústavu pamäti národa (Praha, Bratislava), ktoré umožnilo vo vybraných prípadoch naozaj, ako povedal Pym, čítať medzi riadkami a v poznámkach pod čiarou, aby sme napísali nové príbehy.[15]

Ad f: V zásade možno konštatovať, sumujúc dlhoročnú skúsenosť práce nad Slovníkom prekladateľov, že ako najspoľahlivejšie, najpresnejšie sa ukázali práve osobné, per-

---

12 Bibliografia Revue svetovej literatúry 1965 – 2004.

13 Webov poskytujúcich vyhľadávanie hrobových miest je na Slovensku viac. Podľa našich skúseností má najrozsiahlejšiu databázu Cintoriny.sk.

14 Bližšie pozri Bubnášová, E. VDOVJAK (VDOVJÁK) Ján.

15 Porov. text I. Tyšša v tomto zborníku.

Igor.indd 68 10.03.2021 9:50:41

sonálne archívy, bez ohľadu na to, akú mali podobu – ako v prípade našej najpresnejšej konzultantky Viery Hegerovej. Ako som už spomínala, zložitosť práce s vydavateľskými archívmi priniesli zmeny konca 80. – začiatku 90. rokov, ktoré znamenali koniec tzv. kamenných vydavateľstiev. Už spomínaná medzinárodná skupina bádateľov, autorov vyššie spomínanej francúzskej výzvy, jasne formulovala, že využitie archívov pri práci s literatúrou môže mať rozličnú podobu: tradične pri kritickogenetickom čítaní prácu s rukopismi a variantmi, pri práci nad kontextom produkcie a publikovania literárnych textov „edičné" archívy, pri skúmaní recepcie literárnych textov i historické a inštitucionálne archívy. Vo všetkých prípadoch pritom upozorňujú na skutočnosti, že 1. môže ísť o súkromné archívy intelektuálov a spisovateľov a že 2. tieto archívy fungujú ako „zdroje" pri historickom výskume. Už spomínaná Viera Hegerová, dlhoročná redaktorka jedného z dobovo najvýznamnejších vydavateľstiev Slovenský spisovateľ, teda vniesla do práce nad Slovníkom prekladateľov celú skúsenosť svojho osobného faktického (t. j. materiálneho) archívu, ale aj „oral history", zaznamenané v rozhovoroch v periodikách, resp. v špeciálnych publikáciách,[16] evidujúcich obyčajnú „ľudskú pamäť".

Celkom osobitný zástoj v použití archívnych materiálov pri príprave Slovníka prekladateľov mala spolupráca s profesorom Ľ. Longauerom, autoritou v oblasti dejín slovenskej knižnej tvorby a jej výtvarnej podoby[17], ktorý nám nezištne poskytol do obrazovej prílohy uverejnenej v druhej časti Slovníka prekladateľov 40 skenov obálok vydaní prekladov zo svojho osobného archívu.

Na tomto mieste sa možno vrátiť k úvodu, v ktorom som konštatovala, že ak archív naozaj predstavuje miesto, kde sa zhromažďuje poznanie, miesto, kde môže človek odhaliť nečakané, často (aj) nie (vždy) príjemné tajomstvá, práve takúto skúsenosť predstavovalo aj zostavovanie Slovníka prekladateľov. V zásade sa dá urobiť akýsi významový kruh, návrat k oným zmieneným „tajomstvám". Asi najproblematickejším miestom prekladovej produkcie obdobia 70. – 80. rokov bolo tzv. pokrývanie prekladov v čase normalizácie, používanie mien iných prekladateľov v prípade, že dotyčný nemal možnosť publikovať, resp. mal priamy zákaz publikácie.

V českom priestore, ktorý bol silnejšie postihnutý zákazmi, a to nielen v normalizačnom období, vyšla ešte v roku 1992 knižka *Zamlčovaní překladatelé. Bibliografie 1948 – 1989*[18], spracúvajúca tento problém komplexne. Publikácia zachytáva nielen knižné, ale aj časopisecké preložené texty, divadelné a televízne inscenácie, rozhlasové relácie, ba i gramofónové platne (dohromady cca 690 položiek) s menným registrom „zamlčovaných prekladateľov" aj ich pokrývajúcich kolegov. V slovenskom kultúrnom priestore tento jav nebol natoľko rozšírený, „pokrývanie" na Slovensku naozaj súviselo

[16] Pozri Deväť životov a Slovo za slovem.
[17] Konkrétne trojzväzkové kompendium Ľ. Longauera Úžitková grafika na Slovensku po roku 1918.
[18] Zamlčovaní překladatelé.

Igor.indd 69 10.03.2021 9:50:41

predovšetkým s obdobím normalizácie a zrejme aj z tohto dôvodu podobná publikácia nevznikla. Dôležité z hľadiska zachytenia situácie prekladania a prekladu v druhej polovici 20. storočia sú ešte ďalšie dve publikácie (spomínané v pozn. 12), v podstate typické „oral history" prekladateľov narodených v 20. a 30. rokoch: slovenská *Deväť životov. Rozhovory o preklade a literárnom živote* (2015) a o čosi staršia česká *Slovo za slovem. S překladately o překládání* (2012). Téme zamlčaných a pokrývajúcich prekladateľov sa v slovenskej publikácii venujú dva rozhovory – s už spomínanou Vierou Hegerovou a dlhoročnou redaktorkou časopisu Revue svetovej literatúry Jarmilou Samcovou. Spoluautorka oboch rozhovorov G. Magová tento jav, pomenovaný prvou prekladateľkou, dokonca umiestnila do názvu rozhovoru s ňou: *Proskribovaní prekladatelia si našli svojich „figurantov"*; v druhom rozhovore sa J. Samcová zas zmieňuje o tom, ako po podpise výzvy „proti vstupu vojsk" nemohla publikovať pod vlastným menom, až kým zákaz neprerazil svojou osobnou statočnosťou jeden z jej vtedajších šéfov. Obrovský význam takto zachytených spomienok presne sformuloval v úvode k *Slovu za slovem* zostavovateľ S. Rubáš, keď konštatoval, že za mnohými z prekladových kníh vydaných za minulého režimu sa skrývajú pozoruhodné príbehy, ktorých prostredníctvom ožívajú kultúrne dejiny krajiny. Dôležité je doplniť, že v prípade oboch publikácií ide o „oral history", ktoré už dnes zachytávajú zo zrejmého aspektu času/veku neuskutočniteľné výpovede.

Keďže v slovenskom priestore nič také ako bibliografia „pokrývaných prekladov" v 90. rokoch a ani neskôr nevyšlo, pri príprave Slovníka prekladateľov sme pracovali iba s tými prípadmi, ktoré sme mali potvrdené minimálne z dvoch strán. V podstate okrem už spomenutých prekladateliek (V. Hegerová, J. Samcová) to bolo napr. v prípadoch recenzenta prvého dielu J. Marušiaka či manželov Júlie Szolnokiovej a Ivana Slimáka, resp. v rodine Ličkovcov – jednak medzi Martou Ličkovou a jej sestrou (hádam najdlhšie pôsobiacou slovenskou prekladateľkou) Magdou Takáčovou, jednak medzi Ličkovou a jej ďalšími „pokrývačmi" (L. Garajom a J. Szolnokiovou z maďarčiny, J. Bžochom z nemčiny a i.). Práve tento aspekt bol v zornom poli aj ďalších „čiastkových" recenzentov (okrem už spomínaných dlhoročných redaktorov vydavateľstva Slovenský spisovateľ – V. Hegerovej, J. Marušiaka aj redaktor, editor, prekladateľ, vysokoškolský pedagóg J. Vilikovský, vysokoškolský pedagóg, prekladateľ, básnik L. Šimon, dlhoročná pracovníčka Literárnej agentúry LITA E. Palkovičová).

Záver

Všetky údaje v konečnom dôsledku prechádzali ešte ostatnou „skúškou správnosti" – čítaním užšieho redakčného kruhu (okrem zostavovateliek aj K. Bednárová, J. Zambor, M. Žitný), aby sa skonfrontovali s osobnými skúsenosťami a poznaním a, naopak, osobnú pamäť (často aj v podobe archívneho záznamu, nech už mal akúkoľvek spomínanú

i nezmieňovanú podobu) sme porovnávali s materiálnou realitou textov, faktov. Zdá sa, že jedine táto komplementarita môže viesť k čo najmenšiemu skresľovaniu interpretovaných faktov, javov, osobností.

Zoznam použitej literatúry

ANNICK, Louis et al. Les écritures des archives: littérature, discipline littéraire et archives. In *Fabula: La recherche en littérature* [online]. France: Ecole normale supérieure, le 04 septembre 2019 [cit. 22-06-2020]. Dostupné na: https://www.fabula.org/colloques/document6305.php.

Archives. In: *Wikipédia: L'encyclopédie libre* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 – [cit. 2020-06-06]. Dostupné na: https://fr.wikipedia.org/wiki/Archives.

Bibliografia Revue svetovej literatúry 1965 – 2004. Ed. Peter Kerlik. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry, 2005.

Biografický lexikón Slovenska. I. – VI. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002 – 2017.

BUBNÁŠOVÁ, Eva. VDOVJAK (VDOVJÁK) Ján. In *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie: L – Ž*. Eds. Oľga Kovačičová a Mária Kusá. Bratislava: VEDA; Ústav svetovej literatúry SAV, 2017, s. 321 – 322. Pod heslom autorka uvedená skratkou „eb".

Cintoriny.sk: Oficiálny portál virtuálnych cintorínov. Stupava: TOPSET Solutions, s. r. o., 2019 [cit. 25-06-2020]. Dostupné na: https://www.cintoriny.sk/src/index.php?prve=1.

Deväť životov: Rozhovory o preklade a literárnom živote. Eds. Radoslav Passia a Gabriela Magová. Bratislava: Kalligram, 2015.

ĎURANOVÁ, Ľudmila et al. *Lexikón slovenských žien*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2003.

Instruction DAF/DPACI/RES/2009/018. La directrice des archives de France, Le directeur général des collectivités territoriales. Paris, le 28 août 2009. Dostupné aj online na: http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2009/09/cir_29574.pdf [cit. 14-06-2020].

KORMÚTH, Dezider. *Slovník slovenských pseudonymov: 1919 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1974.

LONGAUER, Ľubomír. *Úžitková grafika na Slovensku po roku 1918 1: Modernosť tradície*. Bratislava: Slovart, 2012.

LONGAUER, Ľubomír. *Úžitková grafika na Slovensku po roku 1918 2: Vyzliekanie z kroja*. Bratislava: Slovart; Vysoká škola výtvarných umení, 2014.

LONGAUER, Ľubomír. *Úžitková grafika na Slovensku po roku 1918 3: Mierny pokrok*. Bratislava: Slovart; Vysoká škola výtvarných umení, 2020.

ORMIS, Ján Vladimír. *Slovník slovenských pseudonymov*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1944.

ROSENBAUM, Karol et al. *Encyklopédia slovenských spisovateľov: I – II*. Bratislava: Obzor 1984.

SLIACKY, Ondrej et al. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. 2. opr. a dopl. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.

Slovenský biografický slovník: I. – VII. Ed. Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1986 – 1995.

Slovník pseudonymov slovenských spisovateľov. Ed. Štefan Hanakovič. Martin: Matica slovenská, 1961.

Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie: A – K. Eds. Oľga Kovačičová a Mária Kusá. Bratislava: VEDA; Ústav svetovej literatúry SAV, 2015.

Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie: L – Ž. Eds. Oľga Kovačičová a Mária Kusá. Bratislava: VEDA; Ústav svetovej literatúry SAV, 2017.

Slovník slovenských spisovateľov: A – H. Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava: VEDA, 1979.

Slovník spisovateľov 20. storočia. Bratislava; Martin: Literárne informačné centrum; Slovenská národná knižnica, 2008.

Slovo za slovem: S překladateli o překládání. Ed. Stanislav Rubáš. Praha: Academia, 2012.

Igor.indd 71 10.03.2021 9:50:41

Štátne archívy. In *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, 2020 [cit. 20-06-2020]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?statne-archivy.

Zamlčovaní překladatelé: Bibliografie 1948 – 1989. Ed. Zdeňka Rachůnková. Praha: Ivo Železný, 1992.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 01 Bratislava
maria.kusa@savba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
maria.kusa@uniba.sk

Igor.indd 73 10.03.2021 9:50:41

VÝPOVEDNÁ HODNOTA ARCHÍVNYCH MATERIÁLOV PRE VÝSKUM DEJÍN PREKLADU: POZNÁMKY NA OKRAJ DEJÍN PREKLADU Z FRANCÚZSKEJ LITERATÚRY (1750 – 1918)

Katarína Bednárová

Igor.indd 74 10.03.2021 9:50:41

Počiatky dejín prekladu z francúzskej literatúry v slovenskom kultúrnom priestore siahajú približne do polovice 18. storočia. Toto časové vymedzenie sa však na pozadí celkových dejín prekladu javí ako relatívne, keďže musíme brať do úvahy niekoľko faktorov určujúcich trajektórie prekladania: heterolingvizmus v preklade (rôzne podoby a formy češtiny a slovenčiny, ktoré boli postupne alebo simultánne jazykom prekladov, tiež preklady do latinčiny), preklad z druhej ruky (sprostredkujúcim jazykom prekladov francúzskej literatúry do dobovej slovenčiny, najmä z oblasti duchovnej literatúry, ale aj beletristických diel, bola predovšetkým nemčina), a napokon prevažne rukopisný charakter prekladu takmer až do konca 19. storočia.

Ak by sme sa opierali výlučne o preklady publikované knižne, máme k dispozícii dva významné roky: 1750, v ktorom bol v košickej jezuitskej tlačiarni vydaný pravdepodobne importovaný preklad Fénelonovho spisu *Les Aventures de Télémaque* [Telemachove dobrodružstvá][1] do latinčiny, a rok 1788 s prekladom zdravovednej príručky významného švajčiarskeho lekára S.-A. Tissota *Zpráva pro lid obecný...*[2], vydanej v škarniclovskej tlačiarni v Skalici z francúzskeho originálu *Avis au peuple sur sa santé.* Pri ďalšom skúmaní knižne alebo časopisecky vydaných prekladov sa črtá mapa s prevládajúcimi bielymi miestami až do konca 19. storočia. Francúzska literatúra, jazyk a kultúra však boli prítomné v slovenskom kultúrnom priestore omnoho intenzívnejšie, než by to ukázala imaginárna mapa tlačených prekladov. Nosičmi literatúry sú predovšetkým rukopisné preklady, pričom pozoruhodná je najmä príznaková koncentrácia troch rukopisných prekladov už spomínaných *Telemachových dobrodružstiev* (1778, 1796, 1846). Z doterajších výskumov možno konštatovať, že prevažná väčšina rukopisných prekladov má fragmentárny charakter a nachádza sa v rukopisných archivovaných osobných pozostalostiach alebo v súpise romaník v Slovenskej národnej knižnici v Martine.[3]

O prekladovej archeológii

Z povedaného jasne vyplýva, že písať rané dejiny prekladu francúzskej literatúry bude znamenať skúmať archívne rukopisné texty, všímať si ich podobu, fixáciu a určenie (miestne, časové a autorské). Z rukopisných prekladov sa kryštalizujú tri textové skupiny: rukopisné preklady celých diel, pravdepodobne určené na vydanie, ale nevydané; fragmenty prekladov *pro domo*, pre súkromné, študijné, pedagogické, kazateľské a iné potreby prekladateľov; rukopisné preklady, ktoré majú status publikovaných diel – sú šírené

1 *Fenelonii Telemachus gallice conscriptus...* do latinčiny preložil Gregorio Trautwein. Slovenský názov v súčasnej slovenčine vytvorila pre potreby tohto textu K. B.

2 Tissot, A. *Zpráva pro lid obecný, ve vsech bydlící, kterak by zdraví svého chrániti a v nemocech sobě pomáhati měl, k obecnému dobrému z francouzské řeči přeložená skrze J. P. M. D. (Jána Prokopiusa, Medicinae Doctoris) v královském slobodném městě Uher. Skalici vytištěna u J. A. Škarnicla L. P. (Léta Páně) 1788.*

3 Ak nie je uvedené inak, všetky v texte spomínané rukopisy a ego-dokumenty sa nachádzajú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice (SNK) v Martine.

Igor.indd 75 10.03.2021 9:50:41

v ručne písaných študentských časopisoch a almanachoch, patria k nim však aj rukopisy realizovaných divadelných hier, ktorých preklad sa zadával „na objednávku". Tieto texty sú zväčša roztratené v osobných pozostalostiach a majú podobu ego-dokumentov, sústredené sú v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), no nie sú archívne spracované; ďalšie sa nájdu vo farských archívoch, keďže väčšina vzdelancov boli kňazi. V súpisoch sa ťažko orientuje, pretože materiál sa presúval a nekatalogizoval správne, včas a dôsledne. Ďalej sú dôležité i nepriame doklady o realizovaných alebo zamýšľaných prekladoch, o existencii fyzicky nenájdených rukopisov, o cirkulácii literatúry a podobe knižnej kultúry.

Pri analýze a štúdiu týchto materiálov je namieste otázka, prečo preklady zostali v rukopisnej podobe. Okrem cenzúrnych a ekonomických dôvodov sú tu ešte ďalšie, viac-menej skryté, možno osobné, na ktoré sa zriedka nájde plauzibilná odpoveď, pričom hypotéz môže byť viacero. Faktom však je, že sú dokladom o charaktere kultúrneho priestoru, sú svedectvom doby aj literárnej kultúry, ktorá mala v rôznych storočiach rôzny charakter. Takto o štatúte rukopisnej literatúry v 18. storočí píše I. Cerman:

> Literární kultura 18. století se od dneška výrazně odlišovala existencí literární tranzitní sféry mezi veřejností a intimitou. V tomto „mezisvětě" […] uvízla řada literárních děl v různých stadiích tranzitu mezi intimní sebereflexí a veřejným sdělením. […] V literatuře 18. století měl rukopis skutečně vyšší status než dnes. Mnohé rukopisy měli status „dokončeného díla", ačkoli nebyli vydány tiskem. Mnohdy se jen šířili v krasopisných opisech a na místo veřejnosti oslovovaly jen omezený počet čtenářů.[4]

Iný, ale nie veľmi rozdielny pohľad má na celú vec Geneviève Artigas-Menant, ktorá sa zaoberala otázkou tajných rukopisov francúzskej filozofickej literatúry 18. storočia a ich významom pre dejiny literatúry a kultúry:

> Rukopis nie je text písaný nanečisto, vyslovene súkromný spis, nižšia forma literatúry, jedna z etáp pred publikovaním textu. Rukopisné texty, vyhotovené náhodne alebo na objednávku, sú prejavom permanentnej činnosti, formou intelektuálnej aktivity, ktorá sa vyučuje na lýceách. Odpisujú sa listy, básne, preklady, najrôznejšie knihy, celé alebo ich časti. Tieto odpisy sa sústreďujú do zbierok, kam sa často zaradia aj texty tlačené, anotované alebo bez poznámok[5].

---

4 Cerman, I. Šlechtická kultura 18. století. Filozofové, mystici, politici, s. 365.

5 Le manuscrit n'est pas un brouillon, un écrit strictement privé, une forme inférieure de la littérature, une étape avant la publication. La seule façon de diffuser un écrit au XVIIIe siècle n'est pas de l'imprimer. La copie, gratuite ou lucrative, est une activité permanente, forme de l'activité intellectuelle dont on fait l'apprentissage au collège. On copie des lettres, des poésies, des traductions, des livres de toutes sortes,

Táto pasáž odkazuje z nášho pohľadu na korpus rukopisných textov, nazývaných dnes ego-dokumenty, a teda *de facto* aj na preklady existujúce v listoch, poznámkach, zošitoch, na odpisy literárnych textov v citátoch sústredených v pamätníkoch, venovaniach, na komentáre k prečítaným literárnym textom a pod.

Ego-dokumenty sú pramene osobnej povahy. Informácia, ktorá je v nich zaznamenaná, a jej výpovedná hodnota poukazujú dvoma smermi: text môže byť svedectvom autora o svojej dobe alebo svedectvom o autorovi a jeho záujmoch a zameraní. Pri písaní dejín prekladu sú to všetko, všeobecne povedané, informácie nevyhnutné pre pochopenie daného obdobia, vzdelanostného horizontu prekladateľov, ich motivácie prekladať; dotvárajú obraz literárnej a kultúrnej recepcie. Znalosť základných čŕt doby, geopolitickej situácie, charakteru knižnej a čitateľskej kultúry pomôžu bádateľovi z textových fragmentov odvodiť rôzne poznatky, aj keď často len intuitívne. Fragmentárny rukopisný preklad *pro domo* v 19. storočí môže napríklad naznačovať obmedzené publikačné možnosti alebo aj pochybnosti o hodnote a kvalite prekladu. Stačí si spomenúť na Sládkovičovu skepsu k možnostiam prekladu a jeho nechuť prekladať verejne; takéto uvažovanie pomôže vysvetliť napríklad aj účel úhľadných rukopisných prekladov kázní z Bossueta v Dobšinského pozostalosti ako možnú prípravu ku kazateľskej činnosti. Rukopisné preklady zo začiatku 20. storočia už poukazujú skôr na to, že boli zamýšľané ako preklady určené na publikovanie, ale v konečnom dôsledku nerealizované. Ak by sa rukopisné texty tejto povahy katalogizovali a systemizovali ako špeciálny korpus, mohli by prispieť k definovaniu podoby kultúrneho priestoru, knižnej kultúry, spôsobu fungovania prekladov a pod. Prostredníctvom nich by sa dalo nahliadnuť aj do procesu, akým sa tvorila intelektuálna dobová klíma. Štúdium týchto dokumentov už ukázalo, ako bolo povedané vyššie, že francúzska prítomnosť v slovenskom kultúrnom priestore bola do roku 1918 omnoho intenzívnejšia, než naznačujú priznané a zverejnené texty týkajúce sa tejto oblasti.

Archívne materiály, rukopisné preklady a ego-dokumenty predstavujú však pre bádateľa aj problém: sú písané viacjazyčne, a najmä rukopisné texty sú v archívoch priveľmi rozptýlené, pričom sa dajú objaviť často len náhodne. Pokiaľ ide o archívne dokumenty, tento stav je zapríčinený historicky. V prvom rade ide o dôsledok dobovej geopolitickej situácie skúmaného obdobia, keď sa písomnosti a dokumenty centralizovali vo Viedni a v Budapešti (dnes maďarské a rakúske archívy). Na ich výskum je potrebná maďarčina, nemčina a latinčina, ale táto jazyková výbava sa vyžaduje aj pri práci s archívnym materiálom uloženým na Slovensku. V tejto súvislosti by som chcela upozorniť na prácu Ivony Kollárovej a jej výskumy napr. cenzorských posudkov, ktoré sú cenným prameňom k poznaniu mechanizmu schvaľovania aj v oblasti prekladov, poukazujú na dobové jazykové

---

en entier ou par extraits. On fait des recueils de ces copies, parfois en les mélangeant avec des textes imprimés, annotés ou non.
Artigas-Menant, G. La plume et les Lumières : Le manuscrit outil de progrès, s. 3, prel. K. B.

Igor.indd 77 10.03.2021 9:50:42

znalosti a dopĺňajú aj obraz o neprekladaní. Sú uložené v maďarských archívoch a dozvedáme sa z nich aj o literárnej a edičnej situácii na Slovensku.[6] Druhým, omnoho významnejším politickým faktorom so závažnejším dosahom je situácia po prevrate v roku 1948, ktorá zapríčinila sčasti úmyselnú, sčasti možno náhodnú stratu veľkého množstva knižných a textových materiálov, neodborné a hazardné zaobchádzanie s nimi, čoho dôsledkom je absencia prameňov, o ktorých existencii vieme nepriamo.

Bohatým prameňom poznania prekladovej situácie sú i školské, cirkevné a súkromné knižnice a katalógy. Ich výskum však ešte vždy zostáva fragmentárnym. Na tejto situácii sa významnou mierou podpísali predovšetkým päťdesiate roky 20. storočia. Toto desaťročie sa okrem iného „preslávilo" rušením kláštorov, vypratávaním farských úradov, konfiškáciou a nesystematickým zvážaním a presúvaním bývalých súkromných šľachtických knižníc. Podrobná katalogizácia a spracovanie knižničných fondov by mohlo byť významným ukazovateľom jazykovej a kultúrnej orientácie ich používateľov, ako je to už v prípade dnes spracovaných, zrekonštruovaných a prístupných katalógov. Aj keď majitelia týchto knižníc priamo netvorili kultúrne statky, ktoré by sme mohli nazvať slovenskou kultúrou, predsa však okolité prostredie kultivovali, zasahovali do utvárania kultúrnej klímy, a ako uvidíme, knižné exempláre dokonca prekračovali múry šľachtických sídel. Ako memento určite pôsobia tieto riadky z pera Michaely Sibylovej:

> Na súčasnom stave a úrovni výskumu šľachtických knižníc sa negatívne podpísali udalosti, ktoré ich postihli počas a hlavne po skončení 2. svetovej vojny. Vtedy utrpeli šľachtické knižnice a ich fondy vážne škody. Ich majitelia v strachu pred blížiacim sa ruským frontom nechali svoje šľachtické sídla opustené. Tie sa potom spolu s knižnicami stali cieľom ničenia a vykrádania nielen vojskom, ale aj miestnym obyvateľstvom. Podľa údajov z roku 1947 bolo takýmto spôsobom zničených alebo poškodených 450 šľachtických sídiel a 220 knižníc a archívov. Dnešný neprehľadný stav šľachtických knižníc je výsledkom aj zvozových akcií Národnej kultúrnej komisie prebiehajúcich v [rokoch 1948 – 1951], teda v rámci zoštátňovania šľachtických majetkov. V snahe o záchranu pred rozkradnutím sa skonfiškované šľachtické knižnice presúvali zo svojich pôvodných miest do depozitov a po istom čase sa prideľovali do správy rôznych kultúrnych inštitúcií.[7]

Knižnice sa teda tak povediac rozpadli, rozobrali, ich fragmenty sú sústredené na viacerých miestach. Ich zánik v pôvodnej skladbe, torzovitosť a fakt, že sú rozptýlené a skryté v depozitoch vysvetľuje autorka ako dôvod, prečo zostávajú mimo záujmu odbornej ve-

---

6 Pozri napr. Kollárová, I. Slobodný vydavateľ. Mysliaci čitateľ a i.

7 Sibylová, M. Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768), s. 15. Bližšie aj Sibylová, M. Súčasný stav a výskum šľachtických knižníc na Slovensku.

rejnosti. M. Sibylová sa okrem iného venovala spracovaniu pálfiovskej knižnice na Červenom kameni. V tejto súvislosti citovala z Bánskeho správy pre Povereníctvo školstva, vied a umení z roku 1952:

> „[...] knihy (asi jedno nákladné auto), ktoré zostali na Červenom kameni, sú treťoradej hodnoty, napospol vyradené, silne poškodené exempláre, takže nemožno často ani zistiť, o aké dielo ide.“ Tieto romány, nekompletné časopisy, módne žurnály, zábavné čítania a memoárové vydania, nepoužiteľné pre študijné ciele knižnice, majú byť použité pre ciele múzea pri inštalovaní zbierok.[8]

O nákladných autách plných dokumentov a kníh, ktoré zhadzovali svoj náklad na zem pred Slovenskou národnou knižnou, bola reč v súkromných rozhovoroch s pracovníčkami LA SNK, keď som zbierala a študovala materiál k dejinám prekladu na Slovensku. Za potrebné pokladám uviesť aj svedectvo z druhej strany – zo strany bádateľov, ktorým tento stav komplikuje prácu: Anton Vantuch, významný slovenský romanista, historik a prekladateľ, ktorý sa zaoberal predovšetkým francúzskou literatúrou obdobia renesancie a osvietenstva, v nedatovanom liste Václavovi Černému píše:

> Staré knihovny, jichž bylo cca 200 byly suverénně zničeny administrativním zásahem, který nařídil bezohledný svod. Dopadlo to tak, že se vše překotně odvezlo, hodilo na hromadu – také do sběru – pomíchalo se to a nechalo ležet, napřed nedaleko Bratislavy, nyní zde. Ovšem, nyní se vše napravuje, na dvou místech se pracuje na katalogisaci, ale mnoho knih – a byli-li, také rukopisů – se nepochybně ztratilo a také rozkradlo. Bohužel byly postihnuty především knihovny klášterní, kde by rukopisů mohlo být nejvíce.[9]

Podobné okolnosti zistil aj Jozef Kuzmík (1999), keď zhromažďoval materiál pre biografiu švajčiarsko-francúzskeho spisovateľa a kritika umenia Williama Rittera s bohatými afinitami k Slovensku. Kuzmík píše:

> A[lois] Kolísek[10] mal okrem M. Benku a D. Jurkoviča najbohatšiu korešpondenciu nielen s W. Ritterom, S. Watsonom, inými zahraničnými priateľmi Slovákov, ale aj kultúrnymi, politickými a inými predstaviteľmi Slovenska, ktorá bola aj s jeho cennou osobnou knižnicou uložená v sídle františkánskej provincie v Bratislave, odkiaľ sa jeho knižnica a literárna po-

---

8 Ibidem.

9 LA, Pámätník národního písemnictví Praha, 59/8904143. Môže ísť o list zo 60.-70. rokov 20. storočia. A. Vantuch pochádzal z Moravy, preto píše po česky. Nevieme, čo znamená „zde“.

10 Alois Kolísek (1868 – 1931), rímsko-katolícky kňaz, politik s výraznými väzbami na Slovensko. Zaslúžil sa o vznik bratislavskej Teologickej fakulty UK v roku 1919 a bol tu profesorom slovenskej literatúry a estetiky.

Igor.indd 79 10.03.2021 9:50:42

> zostalosť previezla roku 1951 do Univerzitnej knižnice, kde jeho literárnu pozostalosť pri prevoze nahádzanú do vreca odovzdali s neprebratými knihami do šrotu.[11]

Z vyššie uvedených príkladov jednoznačne vyplýva, že snaha zrekonštruovať, ako a akými kanálmi cirkulovala francúzština a francúzska kultúra na území Slovenska 18. a 19. storočia, a ako sa vyvíjal preklad, naráža predovšetkým na nedostatok priamych prameňov, často ide o vedomosť sprostredkovanú, o poznatky zrekonštruované archívnou archeológiou z ego-dokumentov najrôznejšej proveniencie nezriedka bez udania autorstva, s chýbajúcim datovaním a neuvedeným miestom proveniencie, z dokumentov, ktoré sú uložené v historických a literárnych archívoch, ale prinášajú iba zlomky poznania.

Pravdepodobne najväčším problémom je rukopisný charakter množstva prekladov francúzskej, ale aj inej literatúry *pro domo*, a najmä strata celých preložených diel, o ktorých sa dozvedáme nepriamo z druhej ruky. Ako príklad môžem uviesť zmienku o rukopisných prekladoch Jána Turčániho: „Plodný spisovateľ bol na konci minulého storočia [18. stor. – K. B.] Ján Turčani, asesor, po ktorom veľké bachanty prekladov ostali a v knižnici pána farára Rešetku sa schovávajú, sú to romány a histórie z latinčiny, nemčiny a maďarčiny poprekladané, vyše 500 fóliových strán.“ Takto píše Jozef Miloslav Hurban v eseji *Slovensko a jeho život literárny*.[12] Rešetkova pozostalosť je spracovaná v LA SNK, ale o spomínaných rukopisných prekladoch niet nijakej indície. Nepodarilo sa mi nič bližšie zistiť ani o samotnom Turčánim.

Možno si teda položiť otázku, akú výpovednú hodnotu majú archívy, a ako ego-dokumenty čítať, ako spájať jednotlivé pramene: štátne a mestské archívy, cirkevné archívy[13], katalógy súkromných a školských knižníc, Literárny archív SNK, školské správy a zápisnice študentských spoločností, písomnú pozostalosť intelektuálov, sekundárnu literatúru, ktorá ich čiastočne spracúva – ak máme šťastie, látka je spracovaná a nemusíme hľadať a overovať v archívoch. Overovanie prameňov, ktoré sú sprostredkované, však neraz odhalí chyby v ich čítaní alebo sa zistí, že chýbajú informácie potrebné na iný účel bádania. Pri rukopisných prekladoch a ego-dokumentoch je napr. rozhodujúce aj to, u koho sa rukopis našiel, či u pôvodcu alebo inde, čo by mohlo napovedať, za akým účelom bol rukopis napísaný, ďalej či text má aj svoj variant povedzme publikovaný neskôr alebo ešte pred vyhotovením rukopisu, čo by znamenalo, že ide o odpis. Kombinácií je mnoho a otázok, ktoré si bádateľ kladie, ešte viac.

---

11 Kuzmík, J. Francúzsko-švajčiarsky spisovateľ William Ritter a Slováci, s. 102.

12 Hurban, J. M. Slovensko a jeho život literárny, s. 131 – 132.

13 Anton Baláž v životopisnej knihe o Jánovi Lajčiakovi *Prehovor, Ezechiel* píše o tom, ako náhodne našiel na pôjde evanjelického cirkevného úradu v Bratislave Lajčiakove preklady Evanjelií.

Igor.indd 80 10.03.2021 9:50:42

O rekonštrukcii kultúry v kultúre

Francúzsku prítomnosť v slovenskom kultúrnom priestore do roku 1918 som sa vo svojom výskume podujala aspoň čiastočne zrekonštruovať v troch polohách, ktoré sa navzájom podmieňujú a dopĺňajú, pričom som sa opierala práve o ego-dokumenty a rukopisné preklady:

Išlo mi o zistenie, ako sa etablovala francúzština ako cudzí jazyk v pedagogickej a súkromnej vzdelávacej praxi, čo je predpokladom prekladu, alebo čo aspoň pomôže osvetliť frekvenciu prekladu z druhej ruky. Druhým dôležitým faktorom v priestore prekladu sa javí kultúrna mediácia (knižnice, kníhkupci, dobová tlač a ohlasy v literatúre) a aj z nej vyplývajúci status francúzskeho jazyka v spoločenskom a súkromnom styku; v tejto súvislosti tiež ešte možno sledovať figúry francúzskeho sveta a kultúry v dobovej tlači, v písomnostiach, ale aj prostredníctvom alúzií, zmienok a citácií z literárnych diel. Dá sa uvažovať aj o francúzskych literárnych motívoch v knihách tzv. ľudového čítania. Z ich protichodnej tonality a z vytvárania stereotypov „Francúza" v pôvodnej literatúre sa dajú vyvodiť rôzne postoje k Francúzsku, a teda aj k jeho kultúre, a cez toto poznanie zdôvodniť dobový stav prekladu francúzskej literatúry, motivácie prekladu, resp. aj otázku neprekladania a pod. Poslednou oblasťou je, samozrejme, fyzicky prístupný preklad francúzskych textov. Tie sú, ako už bolo povedané, prevažne rukopisné, pričom sa treba zamerať aj na dôvody tejto formy ich existencie. Uvediem niekoľko príkladov, ako som zisťovala stav v týchto polohách. Pre výskum dejín prekladu a jeho úplnosť bolo nevyhnutné vedieť, na akej úrovni bola znalosť francúzštiny, cez aké médiá sa dostávala do slovenského kultúrneho priestoru, do akej miery a ako boli dostupné originály prekladovej literatúry, akým spôsobom knihy cirkulovali, čo podmieňovalo výber textov na preklad, do akej miery pôsobil osobný záujem prekladateľa, aj keď nekorešpondoval s verejne proklamovaným názorom a postojom. Cesty hľadania boli rôzne, ale najmä „hypertextové".

Obraz o šírení francúzštiny

Francúzštinu a jej vyučovanie, resp. preklady, si staršie slovenské literárnovedné práce nevšímajú. Pre dejiny slovenskej literatúry to zrejme predstavovalo sekundárny problém, lebo výskum sa orientoval na obrodenecké a národnobuditeľské záujmy. Aj vzhľadom na heterogénnosť jazykovej situácie, zaujímavou sa javila maďarčina, nemčina, latinčina a, samozrejme, slovenčina a jej dobové podoby. Ďalšie cudzie jazyky boli okrajovou záležitosťou.

Existujúce historické archívne dokumenty, o ktorých som sa dočítala v sekundárnej literatúre s tematikou dejín pedagogiky na Slovensku, dovoľujú konštatovať, že francúzština sa vyučovala v posledných dvoch desaťročiach 18. storočia ako tretí cudzí jazyk. In-

Igor.indd 81 10.03.2021 9:50:42

dície naznačujú, že to bolo vyučovanie iba náhodné a občasné, najmä v školách stredného stupňa, v penzionátoch a v súkromnom prostredí, kde výučbu zabezpečovali domáci učitelia a guvernantky v meštianskych a šľachtických rodinách. Učitelia, ktorí jazyk učili, zrejme nemali nijakú špeciálnu prípravu, hoci reformy Jozefa II. ukladali, že vzdelanie by sa malo týkať aj znalostí cudzích jazykov. Možno sa domnievať, že francúzštinu učili rodení hovoriaci alebo tí, čo sa ju naučili v zahraničí.

Príslušníci generácie slovenských buditeľov, ktorú reprezentoval aj Bohuslav Tablic, budúci prekladateľ z francúzštiny, neskôr príslušníci generácie štúrovcov sa vracali z univerzitných štúdií pravdepodobne so solídnou znalosťou francúzštiny, ako to dokazujú neskoršie preklady a lektúra francúzskej literatúry zaznamenávaná v denníkoch, poznámkach a iných ego-dokumentoch, ktoré som systematicky hľadala, ale často aj náhodne našla v LA SNK, mnohé z nich potom v súpise romaník. Treba však zdôrazniť, že veľmi málo historických dokumentov fakticky dokladá vyučovanie francúzštiny na území Slovenska, jeho rozsah, charakter či hĺbku v starších obdobiach. Dochovanými prameňmi sú školské správy a poriadky, vyučovacie rozvrhy a pod., ktoré by sa dali nájsť aj v LA SNK alebo v menších lokálnych archívoch. Z týchto materiálov je isté, že francúzština sa vyučovala na školách stredného stupňa podľa disponibility vyučujúcich a prevažne ako voliteľný predmet, resp. v samovzdelávacích študentských krúžkoch.

Na ilustráciu uvediem niekoľko príkladov – či lepšie povedané indícií – z vlastných archívnych výskumov a zo zmienok v prácach týkajúcich sa histórie, školstva a pod.

V rámci inovácie školského vzdelávacieho systému koncom 18. storočia osobitnú úlohu mali inštitúcie na vzdelávanie dievčat. Rozvinuli sa pod vplyvom osvietenstva, ktoré malo ambíciu zmeniť, hoci len parciálne, postavenie žien vzhľadom na získanie gramotnosti a vzdelania. Postupne vznikala sieť školských zariadení, ktoré prijímali dievčatá a poskytovali im základné vzdelanie – tvorili ju malé mestské školy a ďalšie zariadenia až po školské ustanovizne stredného stupňa. Vo väčších mestách sa etablovali ženské kongregácie, najmä kongregácia notredamiek a uršulíniek, ktoré viedli internátne školy a penzionáty v kláštoroch. V Bratislave od roku 1747 pôsobila kongregácia Notre-Dame[14] a viedla štvorročnú školu pre šľachtické dievčatá, ale aj pre deti nižších stavov, ktoré vzdelávala ako učiteľky a guvernantky. Ovládanie francúzštiny sa nevyžadovalo[15], ale najlepšie žiačky mohli využiť ponúkané hodiny tohto jazyka, ktoré sa konali v posledných dvoch ročníkoch. Bola to forma odmeny, čo umožňovala zvýšiť šance získať lepšie miesta guvernantiek v šľachtických rodinách[16].

[14] V roku 1734 prišli do Bavorska do Stadtamhofu dcéry bl. Alexie. Odtiaľ ich v roku 1747 pozvala cisárovná Mária Terézia do Bratislavy, kde pôsobili až do roku 1950. Keď sa kláštor v Stadtamhofe stal korisťou sekularizácie v roku 1809, tamojšie sestry odišli do kláštora v Bratislave. Bližšie Dejiny kongregácie.

[15] To vedie k domnienke, že pre dievčatá z vyšších vrstiev bolo ovládanie francúzštiny samozrejmé.

[16] Kowalská, E. Osvietenské školstvo (1771 – 1815), s. 109. Anton Špiesz uvádza, že vyučovali francúzsky jazyk a hudobnú výchovu, pozri jeho Bratislava v 18. storočí, s. 149.

I. Kollárová[17], ktorá čerpá najmä z maďarských archívov, píše o Valerem Zenerem, talianskom príslušníkovi konfraternity Notre-Dame v Bratislave, ktorý bol autorom dvoch francúzskych učebníc, pričom jedna z nich – učebnica zemepisu s konvolútom k všeobecným dejinám – bola priamo podľa titulného listu určená študentkám kláštornej školy: *Abrégé de la géographie. Pour les demoiselles pensionnaires de la Congrégation de Notre Dame de Presbourg* [Stručný prehľad zemepisu. Pre slečny z penzionátu kongregácie Notre-Dame v Prešpurku], ktorá spolu s *Pratique de la mémoire artificielle pour apprendre et retenir aisément la chronologie de l'histoire universelle* [Praktická príručka pre ľahké osvojenie chronológie všeobecných dejín] vyšla v Bratislave u tlačiara Landerera v roku 1753, teda krátko po etablovaní notredamiek. Valere Zenere bol aj autorom učebnice taliančiny pre samoukov, ktorú napísal vo francúzštine a vyšla v roku 1767 tiež u Landerera: *Nouvelle et très courte méthode pour apprendre de soi même la langue Italienne, Tirée des meilleurs et modernes écrivains...* [Nová stručná metóda, ako si samostatne osvojiť taliansky jazyk. Výťahy z najlepších súčasných spisovateľov...]. Z titulnej strany tejto knihy sa možno dočítať, že Zenere bol učiteľom taliančiny v tejto kongregácii, ak možno francúzske slovo *maître* preložiť z dobového hľadiska ako *učiteľ*. Kollárová[18] upozorňuje ešte na ďalšiu Zenereho knihu, a to prídavok k francúzskej učebnici taliančiny *Trattenimenti filosofici tradotti dal francese in italiano e dedicati al... Antonia Palfy* [Filozofické traktáty v preklade z francúzštiny do taliančiny venované Antonii Pálfi].

Významnou postavou školských reforiem v Nemecku a potom v habsburskej monarchii bol Johann Ignaz von Felbiger, ktorý písal aj učebnice a pedagogické traktáty. Uvedomoval si požiadavky vyšších spoločenských vrstiev na vzdelanie a odporúčal učiteľkám používať špecializovanú pedagogickú literatúru. Medzi odporúčanými dielami bol aj traktát *Traité de l'éducation des filles* [O výchove dievčat] od Fénelona a *Magasin des enfants, ou Dialogues d'une sage gouvernante avec ses élèves…* [Súhrn pre deti alebo Rozhovory múdrej guvernantky s viacerými vynikajúcimi žiakmi…] z pera francúzskej guvernantky a spisovateľky Jeanne-Marie Le Prince de Beaumont[19]. Z tohto poznania vedie stopa k opodstatneniu rukopisných prekladov od oboch autorov do dobovej slovenčiny, o presnom účele a recepcii ktorých nemáme nijaký doklad. Možno sa však domnievať, že išlo o pedagogickú potrebu.

Ponuka predmetov sa postupne rozširovala najmä vo vzdelávacích zariadeniach špecializovaných na výchovu budúcich učiteliek. Jedným z nich bol aj penzionát pre dievčatá od 12 do 14 rokov, ktorý podľa A. Špiesza[20] v roku 1786 založila v Bratislave Christine Le Brun, Francúzka, ktorej identita je v súčasnosti stále neznáma; zatiaľ sa ne-

[17] Kollárová, I. Vydavatelia v 18. storočí, s. 102, 135.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem, s. 107.
[20] Špiesz, A. Mestská sociéta, s. 149.

Igor.indd 83 10.03.2021 9:50:42

podarilo nič zistiť o jej pôvode ani pôsobení. Francúzština už bola v tejto škole riadnym predmetom na takej úrovni ako čítanie, písanie, počty, nemecká gramatika, etická výchova, biblické dejiny, psychológia dieťaťa, prírodopis, kreslenie, hudba a ručné práce.[21]

Christine Le Brun určite nebola jedinou Francúzkou v Bratislave či na území Slovenska. Anna Jónásová v štúdii *Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. – 19. storočí* v časti o Márii Elisabete Helene Kališovej-Zayovej (1779 – 1842), budúcej manželke grófa Imricha Zaya zo Slovenského Pravna, píše: „V Bytčici, kde s rodičmi bývala, dostala príkladnú výchovu: hovorila štyrmi jazykmi, hrala na klavíri [...] Mala francúzsku vychovávateľku, dva roky bol jej domácim učiteľom slávny pedagóg Johann Genersich […].“[22] Anton Špiesz o situácii v Bratislave 18. storočia uvádza nasledovný text: „[...] či aristokrati boli Maďarmi alebo iba ‚Uhrami‘, to ťažko rozhodnúť. Ich komunikačným jazykom, ako to bývalo zvykom u špičiek aristokracie v celej Európe, bola francúzština, ktorú v meste vyučovalo niekoľko Francúzov. Niektorí nadobudli i meštianske práva.“[23] Skladbu obyvateľstva upresňuje medzi rokmi 1711 – 1779 v tom zmysle, že mestské práva získalo 2 396 ľudí, z čoho jedna tretina pochádzala z vtedajšej Bratislavy, ostatní z celej strednej Európy, ojedinele z Talianska, Francúzska i Škandinávie. Títo obyvatelia vykonávali rôzne špecifické povolania – Taliani bývali kominári, cinári, hudobníci a speváci, Francúzi vyučovali svoju rodnú reč.[24] Špiesz spomína v súvislosti s mestským farárom aj istého kaplána s veľmi výrečným priezviskom – Ján Dujardin![25] Migrácia frankofónnych osôb do priestoru strednej a východnej Európy zrejme nebola ničím mimoriadnym, hoci len v minimálnej miere, ani v neskorších obdobiach, na prelome storočí, i pred prvou svetovou vojnou. V súvislosti s pohybom Williama Rittera na území Slovenska a Rumunska v tomto období Xavier Galmiche uvádza prevzaté údaje k migrácii švajčiarskeho frankofónneho obyvateľstva v takejto podobe:

> Išlo o emigráciu elitárskeho typu, hoci početne slabú: meštianski synovia, mladí chlapci a mladé dievčatá zo skromnejšieho prostredia. Z jazykových dôvodov – francúzština bola ešte vždy jazykom aristokracie a bohatého meštianstva – [emigrovali] práve Romandi zamestnaní ako domáci učitelia, ale aj sluhovia, kuchári, cukrári, remeselníci a robotníci […]. [26]

---

21 Kowalská, E. Osvietenské školstvo (1771 – 1815), s. 111, 158. V tomto texte sa uvádza rok založenia 1788.

22 Jónásová, A. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. – 19. storočí, s. 45.

23 Špiesz, A. Mestská sociéta, s. 140.

24 Ibidem, s. 134.

25 Ibidem, s. 141.

26 C'est une émigration de type élitaire, mais faible en effectifs : fils de la bourgeoisie des villes, jeunes gens et jeunes filles de milieux plus modeste. Pour des raisons linguistiques, la langue française était encore la langue de l'aristocratie et de la bourgeoisie aisée, c'était surtout des Romands, employés comme précepteurs, mais aussi des domestiques, cuisiniers, pâtissiers, artisans et ouvriers.
Galmiche, X. William Ritter voyage en Slovaquie (1903-1904), s. 26 – 27, prel. K. B.

Nebude hádam prehnaným tvrdenie, že zmena spoločnosti a jej charakteru v období osvietenstva znamenala aj narastajúcu otvorenosť voči potrebe vzdelania. Rodičia posielali svoje deti na rôzne lýceá a do rôznych penzionátov v rôznych mestách podľa toho, aký jazyk sa mali naučiť či sa v ňom zdokonaliť. Z praktického hľadiska to bola predovšetkým maďarčina alebo nemčina. Francúzština sa stala povinnou súčasťou dobrej výchovy a prestíže. Nemnohé výskumy dejín šľachtických rodov na Slovensku spomínajú, aj keď len náhodne, prítomnosť francúzskych guvernantiek, ako už bolo spomenuté.

Ešte výrečnejšie boli v tomto smere súkromné šľachtické knižnice:

> Mentálne rozdiely medzi jednotlivými skupinami šľachty pregnantne odrážalo zloženie knižníc podľa jazyka vydania konkrétnych titulov. Druhým preferovaným jazykom uhorskej sociálnej i majetkovej šľachtickej špičky bola módna francúzština, ktorá stelesňovala celou Európou kopírovaný dvorský životný štýl kráľovského dvora vo Versailles. Malý záblesk francúzskeho jazyka sa dostal i do prostredia zemanov a strednej šľachty, ktorí tento cudzí jazyk používali na adresách a úvodných frázach rodinnej korešpondencie.[27]

Vráťme sa však k školským ustanovizniam, ktoré v 19. storočí už nadobúdajú pre kultúrny vývoj na území vtedajšieho Slovenska vážnejší dosah a aj vyučovanie francúzštiny predstavovalo pre preklad reálnejší význam.

Jedným z najznámejších lýceí na území Slovenska bolo prestížne bratislavské evanjelické lýceum, kde v roku 1803 vznikol Ústav reči a literatúry česko-slovenskej, v ktorom pôsobil Ľudovít Štúr ako študent (1829 – 1836) i ako učiteľ (1836 – 1837, 1840 – 1843), pričom tu účinkoval aj ako aktívny člen Spoločnosti česko-slovanskej (1827 – 1837). Práve on zaviedol po svojom príchode v 30. rokoch vyučovanie francúzštiny popri ruštine, poľštine a taliančine.

Od roku 1812 do roku 1818 študoval na Lýceu František Palacký. Prišiel sem zo štúdií v Trenčíne (1809 – 1812). Vo svojom juvenilnom životopise uvádza, že prekladal pre Palkovičov Týdenník rôzne úradné vojenské správy a texty týkajúce sa napoleonských vojen v Európe[28]. Od roku 1815 prekladal, aby sa „učil v češtine – pak i frančiny ujal sem se znova, již předtím v Trenčíne z Curasovy grammatiky bedlivě se jí učívav“[29], z čoho vyplýva, že bol zrejme samouk. V Palackého autobiografii nájdeme ešte upresnenie: „Mimo to však koupiv u hokynářky Trenčanské francouskou grammatiku Hilmara Curasa [...] počal sem soukromí úsilně učiti se frančine [...] bez cizího návodu.“[30]

---

27 Janura, T. Neznáme šľachtické knižnice 18. storočia z Liptovskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolice, s. 43.

28 Palacký, F. Dílo Fr. Palackého, s. 17.

29 Ibidem, s. 18.

30 Ibidem, s. 37. Pravdepodobne išlo o *Erleichterte und durch lange Erfahrung verbesserte Französische Grammatik*, ktorá vyšla v Berlíne roku 1746. Curas (1673 – 1735) tam pôsobil ako profesor na Joachimsthalsches Gymnasium.

Igor.indd 85 10.03.2021 9:50:42

Palacký sa na lýceu v Bratislave spriatelil s Jánom Blahoslavom Benediktim, ktorého chodieval francúzštinu doučovať.[31] „[N]a Lyceum byla také čtení jazyka francouzského i anglického; italčtine a španělčine učil sem se z grammatik sám, ba i Camoensovu Lusiadu pokoušel sem se číst v originálu".[32] Nielen zo životopisov, ale aj z osobnej korešpondencie sa dozvedáme potrebné informácie: V rokoch 1832 – 1839 študoval na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici Andrej Sládkovič. V liste bratovi Danielovi zo 16. decembra 1837 okrem iného píše:

> Francouzsky sem se začal učiť až dosavád, od Szeberinyiho Gustáva, který nás od 10-té jedných, od 11-té druhých v prime učí, hodiny. Čtet a declinovat, tak též pár slov a phrases sem se naučil: než zdaliž pokračovat dále budu pro nedostatek času neznám. Nechce se to ani učit deakje pletke člověkovi od hladu, ale vem si ho čert! tak sem již naň přivyknul, že při tom všeckom veselý a couragný (françois) sem.[33]

Mimo bratislavského kultúrneho centra sa francúzština vyučovala aj na iných lýceách na území Slovenska. Aj v Levoči, ktorá sa ešte „v 19. storočí považovala ‚za nemecké mesto s nemeckými školami', kam prichádzali slovenskí, maďarskí i srbskí študenti najmä preto, aby sa zdokonaľovali v nemeckom jazyku".[34] Albert Pražák, ktorý spracoval históriu levočského evanjelického lýcea a pôsobenie jednotlivých profesorov a študentov, na základe archívnych dokumentov dokladá vyučovanie francúzštiny ako nepovinného predmetu v popoludňajších hodinách (dopoludnia sa učili povinné klasické jazyky a nemčina) tiež v 30. rokoch 19. storočia za pôsobenia profesora Michala Hlaváčka[35] (1803 – 1885). Ten prišiel do lýcea v roku 1832 a hneď v septembri založil Slovenskú spoločnosť – samovzdelávací spolok slovenských študentov.[36] V Levoči pôsobil Hlaváček do roku 1854 a okrem francúzštiny prednášal aj angličtinu, hebrejčinu a „československčinu". E. Hleba uvádza, že Hlaváček v 40. rokoch 19. storočia vyučoval francúzštinu okrem soboty každý deň od 18. do 19. hodiny[37]. Hlaváček v Levoči založil Ústav reči a literatúry československej a stál pri zrode almanachu Jitřenka (1840). Od roku 1850 bol rektorom lýcea. Pri hodnotení činnosti ďalších profesorov Hleba uvádza aj ich filozofické vzdelanie, pričom sa tu objavuje meno Rousseau.[38] Frekventovanou študijnou látkou je predovšet-

---

31 Ibidem, s. 20.
32 Ibidem, s. 38.
33 Kraus, C. Korešpondencia Andreja Sládkoviča, s. 387.
34 Káša, P. Levoča ako druhé alternatívne centrum slovenskej kultúry a vzdelanosti v prvej polovici 19. storočia, s. 264 – 265.
35 Podrobný životopis pozri Buchta F. Skalica a Záhorie; Hleba, E. Michal Hlaváček a levočské literárne tradície.
36 Pražák, A. Literární Levoča, s. 16.
37 Hleba, E. Michal Hlaváček a levočské literárne tradície, s. 59.
38 Ibidem, s. 17.

kým nemecká filozofia a estetika prednášaná tiež z nemeckých prameňov. Jedným z citovaných autorov bol nemecký spisovateľ Johann Paul Friedrich Richter (1763 – 1825); známy bol pod literárnym menom Jean Paul, ktoré prijal ako poctu Jeanovi-Jacquovi Rousseauovi. Pražák[39] z archívnych prameňov rekonštruuje aj náplň niektorých prednášok. Z textov A. Osterlamma, ktorý konspektoval prednášky profesora Jána Pavla Tomáška[40] (išlo o latinský výklad *Poesis Theoria* v školskom roku 1838/39), je zrejmé, že francúzska literatúra tu bola prítomná cez stredoveké chansons de geste, trubadúrov, La Fontaina, Molièra; u profesora Pavla Némethyho potom aj cez Voltaira. Tieto mená sa však strácajú medzi bohatou exemplifikáciou z prevažnej väčšiny nemeckých literárnych textov. Hlaváčkovo vyučovanie francúzštiny zrejme padlo na úrodnú pôdu – priateľ Michal Mandelík mu písaval už do Skalice po nemecky, ale aj po francúzsky, alebo aspoň miešal do listov francúzske frázy a extatické bohémske a napoly romantické výkriky, ako dokladá Pražák.[41] Hleba uvádza, že „v Nosákovej básni, ktorú na zasadnutí Spoločnosti predniesol sám autor, hovorí sa o tom, že o levočskom ‚představovi' zazneli oslavné vinše nielen od Nemcov a Arpádových vnukov, ale aj od brehov Temže a Seiny".[42]

Na evanjelickom lýceu v Kežmarku (1787 – 1852) pôsobil od roku 1819 už spomínaný Ján Blahoslav Benedikti[43], ktorý okrem iných miest študoval aj na lýceu v Banskej Bystrici (1811 – 1812), kde sa zoznámil s učením francúzskych osvietencov, Voltaira a Montesquieua.[44] Tento úvod si neskôr prehĺbil na univerzitných štúdiách a poslúžil mu na jeho ďalšiu pedagogickú aktivitu, v ktorej do vyučovania zavádzal rôzne inovácie. Francúzština bola na zozname voliteľných predmetov aj na lýceu v Kláštore pod Znievom[45].

Veľký význam pre vzdelávanie študentov a budúcich spisovateľov i prekladateľov mali aktivity rôznych spolkov a učených spoločností, resp. literárnych krúžkov na lýceách v Bratislave, Levoči, Kežmarku, Prešove a inde, v ktorých sa miestami etablovala aj francúzština. Pavol Dobšinský v rukopisných zápiskoch *Deje jednoty mládeže do roku 1848* uvádza tiež konkrétne fakty o vyučovaní francúzštiny, čítaní francúzskej literatúry v rámci činnosti Jednoty mládeže na lýceu v Levoči, ale prináša aj dokumenty z ďalších Jednôt na lýceách v Bratislave, Banskej Štiavnici, Kežmarku, kde sa študenti schádzali v tzv. Kolách a svoju činnosť zaznamenávali v zápisniciach. Pre školský rok 1845/46 pri výpočte cudzích jazykov, ktoré sa učili v Jednote mládeže na lýceu v Levoči, píše:

---

39 Pražák, A. Literární Levoča, s. 21 – 24.
40 Ján Pavel Tomášek (1802 – 1887), brat Samuela Tomášika, bol aj spisovateľom.
41 Ibidem, s. 31.
42 Hleba, E. Michal Hlaváček a levočské literárne tradície, s. 45.
43 Ján Blahoslav Benedikti (1796 – 1847), kultúrny pracovník a pedagóg.
44 Biografický lexikón Slovenska 1, s. 349.
45 Pozri bližšie Baďuríková, Z. Koncepcia vzdelávania na samostatnom kresťanskokatolíckom reálnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom, s. 167.

Igor.indd 87 10.03.2021 9:50:42

> f) Francúzskou reč učil Janko Lacko, zprvu desiatich v čtýr hodinách týždenne, potom už len piatich v dvoch hodinách a napokon ostali sme mu len dvaja učedlníci, pisateľ tejto (?) ty s Jankom Bottom. Jakože to? Mladíci ochotne sa chytajú do učenia, ale nie každý dokoná. Príčina bola ale aj tá, že učiteľ nebárs dôkladne umel sám francúzsky. Florianovho Tella[46] a to už len na konci a nebars náležite prekladal. Predca vlastnou [...] naučili sme sa na tento rok (?) takže pridajúc si pozdejšie trocha práce aspoň sám dospel som k tomu, že spisy francúzske dosť dobre i bez pomoci slovníka rozumiem […].[47]

O osobnosti v texte spomínaného Jána Lacka píše A. Pražák ako o kritickom duchu vo vzťahu ku kresťanstvu, náboženstvu i náhľadom na koncept národa, ktorý pokladal za prirodzený jav, pričom hovorí o vplyve filozofie francúzskych encyklopedistov.[48]

O nasledujúcom školskom roku 1845/46 v Levoči sa z Dobšinského záznamov dočítame:

> f) Cvičby v cudzích rečach. Konali sme tohto roku tak, že sme sa pripojili, ač nie všetci, k nemeckému „Vereinu“ a maďarskému „Egyletu“, kde spoločne s maďarskými a maďaronskymi žiakmi vzdelávali sme sa v rečnení a pracovaní. Francúzštinu ale predkladal dľa mluvnice Ahnovej[49] Aurel Kellner a niektorí dobrovolní učedlníci pilne sa učili pod jeho spravou až do jari. Potom sám tento schopný brat náš mravne odumrel Jednote i človečenstvu.[50]

K školskému roku 1846/47 sa pre Levoču viaže tento údaj:

> Mikuláš ústne udával, že čítal zemepis od Albacha, divadlá Kotzebueho, cvičil sa v rečiach: francúzskej, talianskej a gréckej [...] Kellner čítal Miltonovu historiu, Zschokeho novelly, Shakespearove dramata a Voltairovu Henriadu v pôvodine, bo francúzsky znal, v angličtine cvičil sa [...] konečne sám Lacko naspomínal nám Henriadu, životopisy francúzske, Mémoire Fridricha veľkého, [...] Napoleonov životopis […].[51]

---

46 Pravdepodobne ide o posmrtné vydanie diela *Guillaume Tell ou la Suisse libre* [Viliam Tell alebo slobodné Švajčiarsko] Jeana-Pierra Clarisa de Florian (1755 – 1794), francúzskeho dramatika, básnika a fabulistu, od roku 1788 člena Francúzskej akadémie, v čase Robespierrovej moci väzneného.

47 Dobšinský, P. Deje jednoty mládeže do roku 1848, s. 138. Preberáme vo forme Dobšinského zápisu. Niektoré miesta sú ťažko čitateľné.

48 Pražák, A. Literární Levoča, s. 107.

49 Pravdepodobne išlo o kurzy a o učebnicu francúzskeho jazyka od nemeckého učiteľa Franza Ahna (1796 – 1865).

50 Dobšinský, P. Deje jednoty mládeže do roku 1848, s. 223.

51 Ibidem, s. 237.

A pre bratislavské evanjelické lýceum

> c) Vo francúzskej mluvnici a v prekladaní z nemeckého do francúzštiny a z tejto do nemčiny alebo slovenčiny cvičil údov jednoty brat Moravan Gustáv Garčík.[52]

Dalo by sa aj ďalej hľadať čriepky do mozaiky vzdelávania vo francúzštine, ísť po stopách ďalších menej známych či neznámych študentov. Tento základný obraz však stačí na to, aby sme si uvedomili zhruba tri polohy francúzštiny, ktorá zabezpečovala svetský mondénny styk, vyučovala sa ako cudzí jazyk v škole a na univerzitnej úrovni prenesenej k nám zo zahraničia bola nositeľom významných literárnych diel.

Univerzitná úroveň, samozrejme, implikuje štúdium literatúry. Ak máme na mysli konkrétne francúzsku literatúru a jej znalosť, napovedia nám o nej zase životopisy a ego-dokumenty, ako napríklad Hurbanove nemecké poznámky z prednášok francúzskej literatúry a „Auszugs cahier", alebo zmienky o jednotlivých autoroch, ktorí sa čítali a o ktorých sa zrejme debatovalo. C. Kraus[53] píše v súvislosti s bratislavským Ústavom reči a literatúry česko-slovenskej o sústredení na kultúrno-vzdelávaciu prácu, pričom si každý jednotlivec sám vytváral vlastnú koncepciu literárnej tvorby, ktorá však bola vo väčšej či menšej miere závislá od veľkých vzorov – okrem domácich autorov sa z francúzskych spisovateľov recipovali Voltaire, Rousseau, Béranger, Hugo, Lamartine. Z poznania školského života a spôsobov vzdelávania, zo životopisov a školských správ je jasné, že francúzska literatúra sa čítala. Nie je však celkom jasné, či sa čítala v origináloch, alebo predovšetkým cez nemecké preklady. Z jej rukopisných prekladov *pro domo* je zrejmé, že prekladatelia pracovali aj s originálmi. Vzniká teda otázka, odkiaľ originály pochádzali, akou formou boli prístupné. Jednou z možných odpovedí sú knižnice.

Obraz o francúzskej literatúre v knižniciach

Našťastie sa nám zachovalo pomerne veľa katalógov súkromných knižníc šľachtických rodín pochádzajúcich zo slovenského prostredia alebo takých, čo sa usadili na Slovensku, podľa ktorých možno sledovať, aká francúzska literatúra sa čítala. Viliam Čičaj spracoval francúzske akvizície a podľa ich cirkulácie konštatuje, že uhorská šľachta vyhľadávala oporu a duchovné spojenectvo s Francúzskom v snahe zachovať si nezávislosť voči Habsburgovcom, čo sa tiež ukázalo v ústretovejšom prijímaní francúzskej literatúry[54].

Podľa M. Sibylovej[55] patrili rodové šľachtické knižnice k najrozšírenejšiemu typu súkromných knižníc, pričom od polovice 18. storočia už boli súčasťou prakticky kaž-

---

52 Ibidem, s. 252.
53 Kraus, C. Andrej Sládkovič, s. 27.
54 Čičaj, V. Francúzska kniha a stredoeurópsky čitateľ v období novoveku, s. 325.
55 Sibylová, M. Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768), s. 9.

Igor.indd 89 10.03.2021 9:50:42

dého šľachtického sídla. Fondy týchto knižníc sa budovali postupne, boli výsledkom zberateľského úsilia viacerých generácií, odzrkadľovali čitateľský vkus, profesionálne, jazykové i osobné záujmy majiteľov.[56]

Za jednu z najstarších rodových knižníc sa pokladá knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768). V katalógu knižnice nájdeme mnohé diela francúzskych autorov v origináli alebo v nemeckom preklade, resp. francúzske preklady, napr. Plutarchových *Životopisov slávnych Grékov a Rimanov*. Sibylová uvádza, že v rukopisnom katalógu sú poznámky o knižných daroch a výpožičkách, konkrétne Plutarcha vo francúzskom preklade (v katalógu figuruje aj nemecký preklad) požičal gróf Pálfi istému kapucínovi Valentínovi do Pezinka.[57] Aj to je nepriamy dôkaz o ovládaní jazyka. Z jazykovednej francúzskej literatúry daroval majiteľ podľa zistení M. Sibylovej[58] slovník latinsko-maďarsko-slovenských slovných spojení francúzskeho jezuitu F. A. Pomeyho *Flos latinitatis* (Trnava 1754), slovník francúzskeho jazyka *Dictionnaire françois*[59] Césara-Pierra Richeleta (1626 – 1698), francúzskeho lexikografa a gramatika, francúzsku gramatiku Jeana Roberta Des Pepliers[60] a iné.

Ak by sme mali spomenúť iba najznámejšie mená, v Pálfiho knižnici nájdeme v origináli 4 zväzky divadelných hier Pierra Corneilla, vydané v Amsterdame v rokoch 1709 – 1723, 3 zväzky Molièrových hier vydané v roku 1733, Bossuetove *Discours sur l'Histoire universelle* [Rozprava o všeobecných dejinách] z roku 1732, v nemeckom preklade Fénelonove *Les Aventures de Télémaque* [Telemachove dobrodružstvá] vydané v roku 1762 či nemecký preklad Prévostových *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* [Pamäti a dobrodružstvá urodzeného pána] z roku 1762. Dielo vychádzalo vo viacerých častiach na prelome rokov 1720 – 1730. Čas medzi vyjdením a akvizíciou je pomerne krátky, z čoho sa dá usudzovať o aktuálnosti čitateľských záujmov majiteľa knižnice, pretože takýto krátky čas medzi vydaním a nadobudnutím knihy nie je ojedinelý. V knižnici sa nachádza aj 2. a 3. zväzok Buffonovho diela *Histoire naturelle* [Dejiny prírody] v nemčine z roku 1752 a tiež Dejiny prírody od Antoina Josepha Dézallier d'Argenville (*L'Histoire naturelle éclaircie dans une de ses parties principales, l'oryctologie, qui traite des terres, des pierres, des métaux, des minéraux et autres fossiles*) z roku 1755. Knižnica má široký tematický záber, dá sa povedať korešpondujúci s osvietenskou orientáciou: sú v nej diela z teológie, vojenstva, prírodných vied, chémie, zemepisu, dejín, práva, lingvistiky (okrem iného nemecko-francúzske slovníky) a pod. Dá sa v nej však nájsť aj románová literatúra: zastúpená je tu francúzska spisovateľka Eléonore Guicharde[61] a jej kniha *Mémoires*

[56] Ibidem, s. 13.
[57] Ibidem, s. 28.
[58] Ibidem, s. 58 – 59.
[59] Jeden z prvých slovníkov francúzskeho jazyka v dvoch redakciách – 1680 a 1706.
[60] *Nouvelle et parfaite grammaire royale françoise et allemande* – 1749 (?).
[61] Autorka žila v Normandii, zomrela vo veku 28 rokov, napísala 4-zväzkový román.

de Cécile (Cecíliine pamäti, orig. 1761, nemecký preklad 1763), či Jean-Baptiste Argent de Boyer 1703 – 1771, pomerne kontroverzný spisovateľ, pamfletista, ktorý strávil dlhé obdobie vo vojenstve a na dvore pruského panovníka sa stal riaditeľom Akadémie vied.

Nemenej významnou je knižnica grófa Juraja Antona Aponiho, veľkého zberateľa kníh, ktorú založil v roku 1774 vo Viedni. V roku 1827 ju jeho syn Anton dal previezť do Bratislavy – do novopostavenej, dnes už neexistujúcej budovy v neexistujúcej časti Kozej ulice. Aponi sprístupnil knižnicu, ktorá sa tak stala prvou verejnou mestskou knižnicou a fungovala 19 rokov[62]. Obsahovala diela napísané v 12 jazykoch a, prirodzene, aj vo francúzštine.[63] Knižnica bola otvorená v takomto režime až do roku 1846, kým ju majiteľ nepreniesol do Oponíc, aponiovského sídla na západnom Slovensku.

Sprístupnenie knižnice verejnosti by nasvedčovalo tomu, že mohla slúžiť aj ako bohatý prameň originálov využívaných na školské preklady z francúzskej, talianskej a inej literatúry, i na lektúru pre študentov bratislavského evanjelického lýcea, ako sa domnieva aj M. Sibylová: „jej spoločenská funkcia bola naplnená aj tým, že prostredníctvom nej získavali štúrovci slavistickú literatúru“[64].

V rukopisnom katalógu Lyceálnej knižnice v Bratislave figuruje časť Libri Franco-gallici z konca 18. storočia s nie zanedbateľným počtom akvizícií. Z 88 záznamov lingvistickej literatúry sa tu nachádza 6 položiek gramatickej, slovníkovej a etymologickej literatúry. Z francúzskej beletrie má zapísaných niekoľko položiek Fénelon – *Les Aventures de Télémaque* [Telemachove dobrodružstvá] aj v nemeckom preklade z roku 1751, v talianskom preklade z roku 1789, *Œuvres philosohiques* [Filozofické dielo, 1730], *Dialogues* [Rozhovory], bez udania roku, nájdeme tam zapísané vydanie Montesquieuových *Lettres persanes* [Perzské listy] z roku 1767 v Amsterdame, Crébillonove súborné dielo vo vydaní z roku 1759 či Marmontelove *Oeuvres posthumes* [Posmrtné spisy] vo vydaní z roku 1803, Fontenellovo dielo z roku 1739, Voltairovu *Henriadu* vo vydaní z roku 1780, Marmontelov text *Belisaire* (1808), La Fontainove bájky *Fables choisies* (1779).[65]

V 18. ani v 19. storočí nebolo praxou uvádzať v prekladoch originál. Pri posudzovaní prekladu, miery jeho celistvosti alebo rozsahu adaptácie je však potrebné vedieť, z akého vydania sa prekladalo. Bádateľský zápal môže viesť k predčasným spojeniam pri čítaní zoznamov knižničných akvizícií a predpokladom prístupnosti kníh. K takému-

---

62 Pre zaujímavosť treba uviesť, že za prvú ľudovú verejnú knižnicu na Slovensku sa pokladá Slovenská požičovacia bibliotéka, ktorú založil v Liptovskom Mikuláši vydavateľ Gašpar Fejérpataky-Belopotocký v roku 1829. Fungovala do roku 1843.

63 Karol Anton Gruber, správca knižnice, zostavil latinský katalóg knižnice pod názvom *Collectio Monimentorum quae in memoriam Bibliothecae Apponianae custodita sunt*.

64 Sibylová, M. Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768), s. 25.

65 Z odbornej literatúry napr. *Recueil des Tables astronomiques* (1776) či *Tableau naturel des rapports qui existent entre Dieu, l'Homme et l'Univers* (1782, Edinburg) iluministu Louisa-Clauda de Saint-Martin, prezývaného „Neznámy filosof“ či nemecký preklad Tissotovho diela *Avis au peuple*… z roku 1751.

Igor.indd 91 10.03.2021 9:50:42

to spojeniu nabáda aj katalóg kníh v Lyceálnej knižnici: Samuel Kubáni preložil v roku 1846 Fénelonove *Telemachove dobrodružstvá* z nemčiny, ale prekladal v Drienčanoch. Meno Marmontel sa objavuje aj v bibliografii vydanej prekladovej literatúry – v roku 1825 vyšla v anonymnom preklade časť z *Contes moraux* [Mravoučné poviedky] – *Amália krásna pastierka*. Na titulnom liste sa však uvádza, že ide o preklad z druhej ruky cez maďarčinu; to isté dielo vyšlo ešte raz v roku 1826 a potom v ďalších reedíciách, ale tu sa už neuvádza, z čoho je preklad vyhotovený, ani kto prekladal. Alexander Kubíni, jeden z prekladateľov Fénelona, preložil aj francúzskou cirkevnou cenzúrou zakázaný Marmontelov román *Bélisaire* [Belizar] z roku 1767, oslavujúci ducha francúzskeho osvietenstva a náboženskú toleranciu. O preklade zmienky máme, ale text chýba. Tablicov preklad Voltairovej *Henriady* je takisto nezvestný.

Na identifikáciu prameňov, z ktorých čerpali pisatelia ego-dokumentov uložených v archívoch SNK, by mohla slúžiť aj ďalšia bohatá knižnica grófskej rodiny Forgáčovcov so sídlom vo Veľkom Záluží.[66] Inventár knižnice je sústredený do dvoch dielov rukopisného katalógu, ktorý sa viedol vo francúzštine a v latinčine a nie je datovaný: *Catalogue de livres de Mr. le Comte de Forgács*. Správa o tejto knižnici sa nachádza v súhrnnom prehľade šľachtických knižníc na Slovensku koncom 19. storočia.[67] Medzi autormi kníh[68], ktoré figurujú v katalógu, nájdeme mená, ako Descartes, Fénelon, La Fontaine, Mme de Sévigné, Marmontel, Montaigne, Rabelais, Racine, Rousseau, Scarron, Vaugelas, Voltaire. Katalóg eviduje aj antológie typu *Nouveaux mélanges philosophiques, historiques, critiques* [Nové miscelaneá filozofické, historické, kritické, 1747]; *Mélanges de littérature* [Literárne miscelaneá, 1760], *Anecdotes littéraires en deux tomes* [Literárne príbehy v dvoch zväzkoch, 1750], čo je často sa vyskytujúci typ publikácie, z akej pravdepodobne mohli pochádzať výpisky a citáty, venovania či iné odkazy na francúzsku literatúru nájdené v ego-dokumentoch. Okrem toho forgáčovská knižnica obsahuje aj gramatiky francúzštiny, slovníky a encyklopédie. V LA SNK sa nachádza viacero anotovaných rukopisných zošitov nazvaných *Mélanges* [Miscelaneá] a *Notata litteraria* [Poznámky z literatúry], ktoré obsahujú prepisy literárnych úryvkov, sentencií, citátov a rôznych zápiskov vo francúzštine, nemčine, angličtine, latinčine a arabčine. Medzi autormi sa dá identifikovať Voltaire, La Bruyère, Chateaubriand a ďalší. Ani pisatelia a ani názvy diel sa často nedajú identifikovať, úryvky sú však zväčša anotované kritickými poznámkami, z čoho by sa dalo predpokladať, že lektúra a zápis sú intencionálne a osoby, ktoré si poznámky písali, ovládali francúzštinu a boli vzdelané.

---

66 Keresteš, P. Neznáma ujlacká vetva Forgáčovcov, s. 27 – 39.

67 Sibylová, M. Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768), s. 140; Lamoš, T. Bibliografia k archívom na Slovensku, s. 172 – 175.

68 V súčasnosti sú knihy rozptýlené vo fonde SNK.

Diela francúzskych osvietencov – Voltairove spisy, nemecké preklady románov Denisa Diderota (*Otec rodiny*, *Jakub Fatalista*) – nájdeme aj v knižnici grófa Leopolda Andrássyho, ktorú založil v rokoch 1790 – 1792 v kaštieli v Betliari.

Bohaté rodinné knižnice sa po čase stali darom, ktorý neraz obohatil školské lyceálne knižnice a uvoľnil kultúrne hodnoty pre verejnosť: evanjelickému lýceu v Prešove daroval v roku 1833 Ján Sirmai z Pozdišoviec 14 000 zväzkovú knižnicu ako večný depozit, pričom kládol požiadavku sprístupnenia knižnice širokej verejnosti; roku 1842 dostalo lýceum aj rodinnú knižnicu šľachtica Gabriela Banó z Nižnej Šebastovej. Podobné dary dostali aj lýceá v Bratislave či v Kežmarku.[69] Aj štúdium katalógov školských, kolegiálnych, lyceálnych knižníc prináša poznatky o existencii francúzskej literatúry v ich fondoch – v katalógu banskobystrického kolégia z roku 1774 je zanesených 3978 položiek, z toho 3004 latinských kníh, 433 nemeckých kníh, 115 talianskych kníh a 66 položiek francúzskej slovníkovej, kázňovej a historiografickej literatúry.

Ak predpokladáme bežný i odborný styk vzdelaneckej vrstvy obyvateľstva, študentov a mecénov, šľachty a duchovenstva, môžeme sa domnievať, že knihy medzi aktérmi cirkulovali a sú aj potenciálnymi prameňmi prekladovej literatúry.

Obraz o francúzskej literatúre prostredníctvom rukopisných prekladov

Je zrejmé, že z toho, ako sa v slovenskom kultúrnom priestore šírila francúzština v pedagogickej praxi, v súkromnom styku[70], ani z toho, čo všetko z francúzskej literatúry bolo možné nájsť v knižniciach, sa nedajú priamo odvodiť podmienky a motivácia vzniku prekladov. Tieto skutočnosti však dokresľujú kultúrnu a intelektuálnu klímu v krajine, podhubie, na ktorom sa tvorili kontakty s francúzskou kultúrou osvietenstva, cez ktoré prenikali myšlienky Veľkej francúzskej revolúcie i reflexia nasledujúceho dejinného politického vývoja v Európe. Vrstva slovenskej inteligencie nebola veľmi početná a dá sa predpokladať, že medzi enklávami vzdelancov, kňazov, uvedomelých mešťanov i príslušníkov šľachtickej vrstvy boli prieniky, ktoré umožňovali aj prístup k literatúre, nehovoriac o kontaktoch a stykoch s českým prostredím, kde sa preklad kultivoval intenzívnejšie. Francúzska spisba nebola na Slovensku v centre záujmu prekladateľského snaženia ani v 18., ani v 19. storočí. Napriek tomu evidujeme preklady, medzi ktorými sú práve vzhľadom na situáciu vo väčšine preklady rukopisné. Od roku 1750 do konca 19. storočia máme zaznamenaných sotva dvadsať tlačou vydaných prekladov odbornej, duchovnej a krásnej literatúry. Pri sumarizácii, identifikácii a opise rukopisných prekladov narážame na mnohé prekážky. Motivácia prekladu, určenie originálu a identita prekladateľa sú často otázne.

---

69 Tieto a ďalšie údaje zaznamenané v Sibylová, M. Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768).

70 Ešte nebola spomenutá prítomnosť francúzskych vojakov na slovenskom území v čase napoleonských vojen.

Igor.indd 93 10.03.2021 9:50:43

Medzi rukopisnými prekladmi celých diel, ktoré boli pravdepodobne určené na vydanie, sú najväčším otáznikom tri preklady Fénelonovho didakticko-výchovného spisu, resp. duchovného sprievodcu, určeného pre vojvodu Burgundského (1682 – 1712), vnuka Ľudovíta XIV. – *Telemachove dobrodružstvá* (Les Aventures de Télémaque, 1699). Po Trautweinovom dvakrát v Košiciach vydanom preklade do latinčiny (1750, 1764) vznikol v roku 1778 rukopisný preklad Alexandra Nozdrovického *Fenelonovy Príbehy Telemacha syna Ulyssesa...* Z roku 1796 pochádza preklad *Případnosti Telemacha, otce svého Ulissesa po moři a zemi hledajícyho z latinskeho na Slowenskau Reč preložene skrze Kubyny Alexandra de Felső Kubin et Deménfalva.*

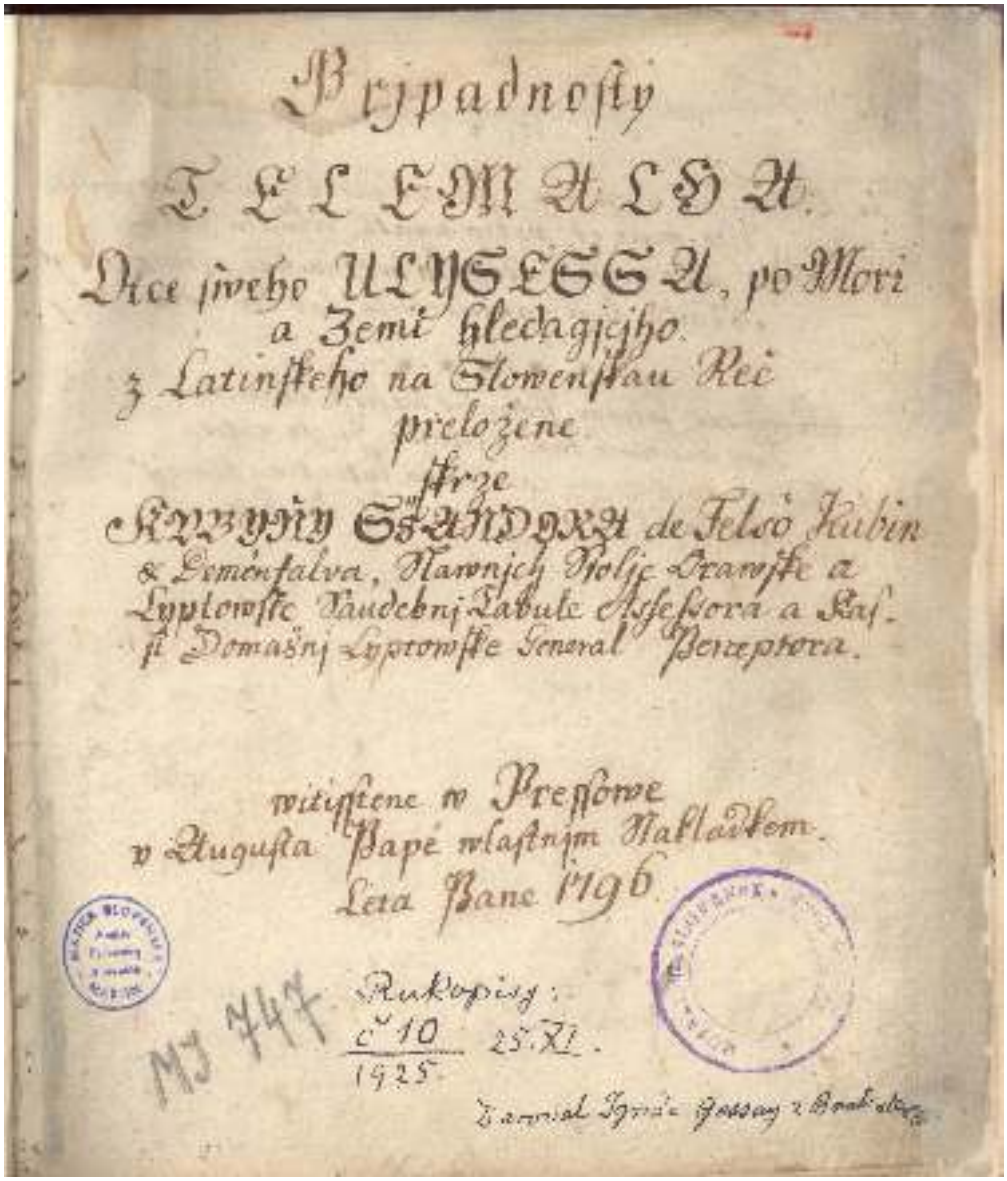
Brjpadnosty
TELEMALHA.
Otce sweho ULYSESSA, po Mori
a Zemi hledagjcjho
z Latinskeho na Slowenskau Reč
preložene
skrze
KUBYNY SZANDRA de Felső Kubin
& Deménfalva, Slawnjch Kolje Orawske a
Lyptowske Saudebnj Tabule Assessora a Kas-
si Domašnj Lyptowske General Perceptora.

witisstene w Pressowe
v Augusta Papé wlastnjm Nakladkem.
Leta Pane 1796.

MJ 747
Rukopisy:
č 10 25.XI.
1925

Tu treba hneď pripomenúť, že v tom istom roku vyšiel Fénelon v Prahe pod názvom *Příběhové Telemacha. Díl I.* Slovenský text je paginovaný rukopis s korekciami „prekladača". Každá kapitola sa začína „sumovným obsažením" a podľa titulného listu sa malo tlačiť v Prešove u Augusta vlastným nákladom prekladateľa. Tento preklad je zrejme prepísaný s minimom korekcií, je poslednou redakciou. Z roku 1846 pochádza tretí prekladový text *Příhody Telemacha Syna Ulyssowa od Pána z Fenelona složené nynj pak od Samuele Kubanij z neměckého zeslowěnštené V Drenčanech 1846 roku.*

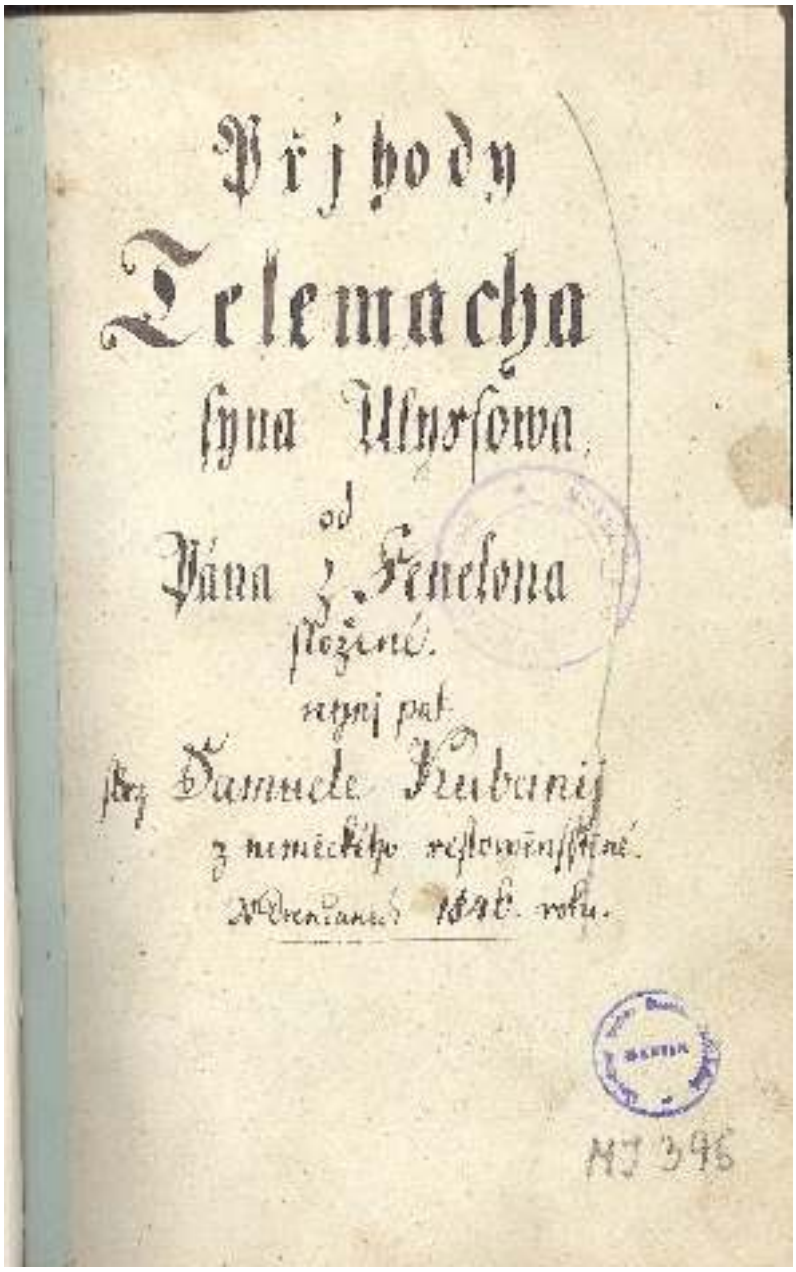
Příhody
Telemacha
syna Ulyssowa
od
Pána z Fenelona
složené.
nynj pak
od Samuele Kubanij
z neměckého zeslowěnštené.
V Drenčanech 1846. roku.

MJ 396

Igor.indd 95 10.03.2021 9:50:44

Doterajšie výskumy poukazujú na to, že preklady vznikli nezávisle od seba a svedčia o autorite Fénelonovej tvorby v európskych aj slovenských rozmeroch. Dnes by sme tento jav nazvali opakovaný preklad, hoci motiváciou vzniku skúmaných troch prekladov určite nebola ambícia prekonať predchodcov lepším prekladom alebo vytvoriť generačný preklad. Môžeme usudzovať skôr na praktickú potrebu. Samuel Kubáni bol učiteľom, Alexander Kubíni pracoval v administratíve liptovskej stolice a Alexander Nozdrovický bol súdny prísediaci v Žiline. Tak sa to aspoň traduje v literatúre, lenže informácie sú strohé. Ani jedna z týchto osôb nemá výraznejšie prekladateľské curriculum, preklad je u nich epizodickou záležitosťou. V posledných dvoch prípadoch sa pri skúmaní motivácie možno oprieť o cirkuláciu Fénelonovho spisu vo vzdelanej Európe, kde bol referenciou, a *Telemachove dobrodružstvá* boli prekladané do mnohých jazykov. Samuel Kubáni sa mohol oprieť o odporúčanie osvietenského školstva, ako som sa o tom zmienila v súvislosti s J. I. von Felbigerom. Takto to bolo určite aj v prípade prekladu jedného z pedagogických spisov francúzskej guvernantky Jeanne-Marie Le Prince de Beaumont zo série *Magasin des enfants, ou Dialogues d'une sage gouvernante avec ses élèves de la première distinction...* (1756, 1757, 1760 atď.) [Súhrn pre deti alebo Rozhovory múdrej guvernantky s viacerými vynikajúcimi žiakmi…], vydaných v Londýne.[71] Rukopisný preklad do bernolákovčiny pochádza z roku 1795 a má názov *Ďeťinná spratoweň aneb Rozmluwi medzi múdru dworskomistriňu i dámami zácneho urodzeňá gég wichowaňú poručeními skrze G.M. Le Prince de Beaumont po francúzski napísané, wčilek na otčistí gazik preložené*. Prekladateľ je neznámy, uvedený pod skratkou (iniciálami?) T.K.S.G.F.W.P.U. v spodnej časti titulného listu druhého dielu. Titulný list I. dielu v rukopise chýba. Jazyk prekladu je označený ako otčistý, nie materinský, ale jazykovedné analýzy preukázali, že ide o bernolákovskú formu slovenčiny, a tiež to, že prekladateľ pravdepodobne prekladal z poľštiny alebo si pomáhal poľským prekladom.[72] Rukopis je darom doktora Vanoviča z Dražkoviec do SNK.

[71] U Jeanne-Marie Le Prince de Beaumont hrá dôležitú úlohu kniha a cielené čítanie, teda v jej textoch ide o intencionálny výber z prospešnej, ale aj zábavnej literatúry, pričom okrem literárnych textov spisy ponúkajú celú sumu poznatkov z prírodných vied, geografie a histórie.

[72] Bližšie k tomu Majtán, M. Neznámy bernolákovský autor prekladu didakticko-pedagogického spisu Ďeťinná spratoweň z roku 1795.

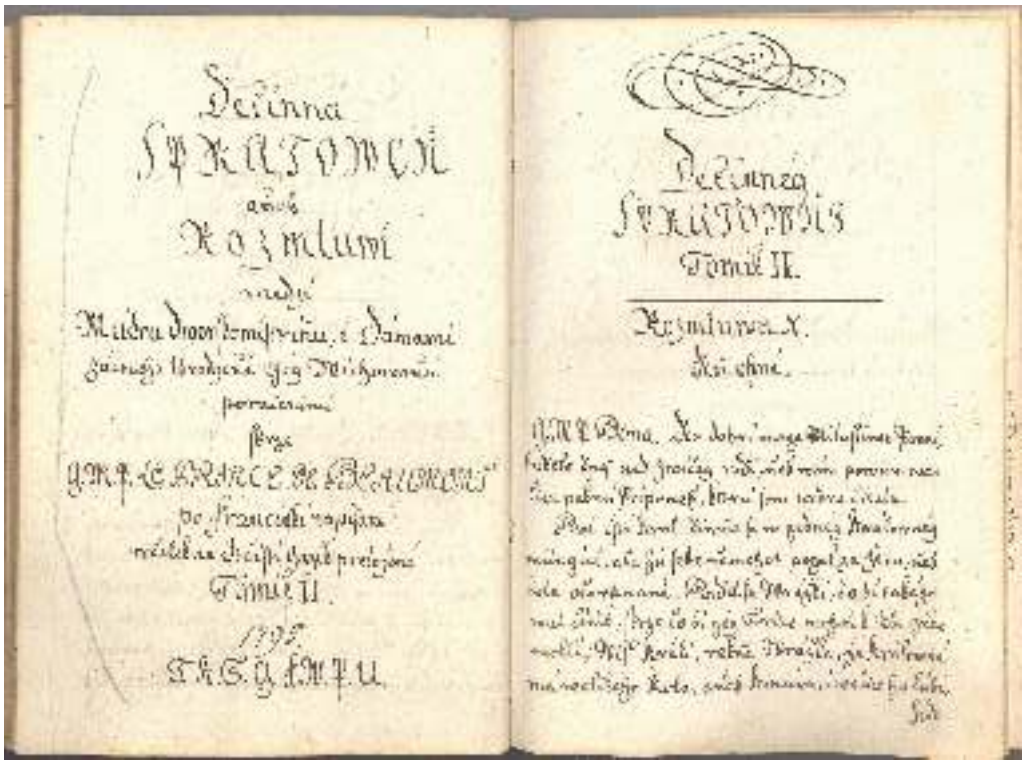

Zaujímavé je u všetkých textov sledovať aj to, ako sa označuje akt prekladu – z latinského na slovenskú reč preložené, z nemeckého zeslovenštené, na otčistý jazyk preložené, alebo z francúzskeho jazyka do slovenčiny uvedené, ako sa píše v ďalšom rukopisnom preklade, ktorý zrejme vznikol v intenciách osvietenského pragmatizmu a výchovného pôsobenia v roku 1819 pod názvom *Wytah Wšech Umenj a kunštu lidskych w mjrneg kratkosti skrze Otazky a Odpovedj predložene knižečka, ne gen pro male ditky, ale i pre zralšich lidj velmj užitečna, ktera gjich spusobnjich učinit muže, že o každeg wecy se zmluwatj mohu, bez obtižnosti sweg pameti. Z francauzskeho jazika do Slowenčiny uwedena pro mladež roku 1819.*

Igor.indd 97 10.03.2021 9:50:45

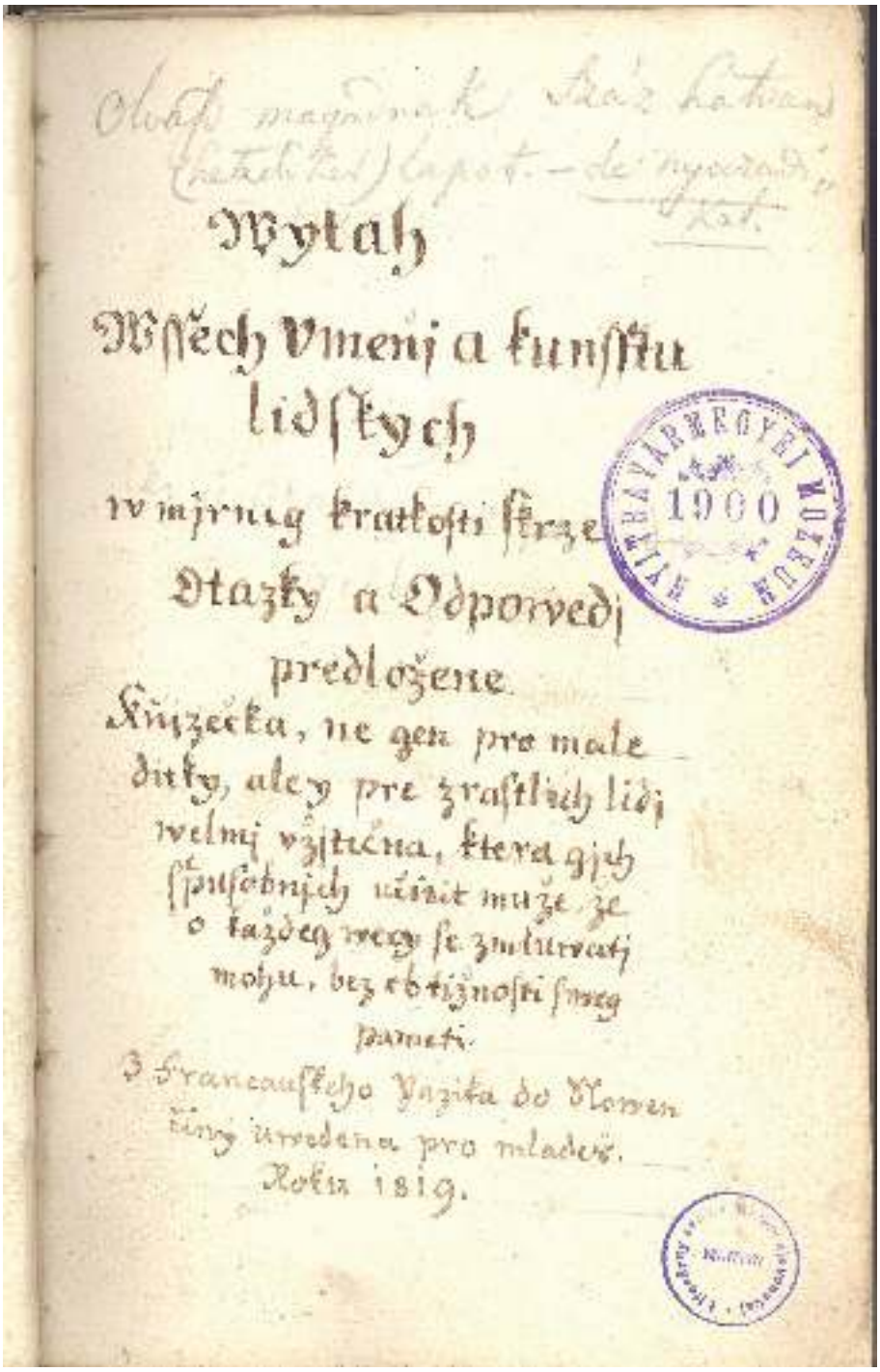

Wytah

Wssech Vmenj a kunsstu lidskych

w mjrnej kratkosti skrze Otazky a Odpowedj predložene.

Knjžečka, ne gen pro male ditky, aley pre zrastlich lidj welmj vžitečna, ktera gjch spusobnjch učitit muže, že o každeg wecy se zmluwatj mohu, bez obtižnosti sweg pameti.

Z Francauskeho Yazika do Nowen činy uwedena pro mladeš.

Roku 1819.

WYTRAVARREGYRI MOZEUM 1900

V texte nie je uvedený ani prekladateľ, ani miesto vzniku a možno sa len domnievať, že v origináli ide o text typu „abrégé des sciences et des arts“, teda o akési encyklopedické prehľady dovtedajších poznatkov z vied a umení, využívané v pedagogickej praxi.

Igor.indd 98 10.03.2021 9:50:46

Zaujímavé je sledovať rukopisné preklady z francúzskej literatúry u Pavla Dobšinského. Tie, čo sa dajú nájsť v jeho pozostalosti, sú datované a lokalizované, úhľadne prepísané, ako napr. dva preklady spomínaných Bossuetových kázní: *Reč proti milovaniu rozkoší* z roku 1854 a *Reč o posudzovaní* z roku 1855, oba rukopisy v rozsahu 14 a 12 strán formátu A4 len s minimom opráv formou škrtu, teda s najväčšou pravdepodobnosťou aj tu ide o text poslednej redakcie. Dobšinský kázne prekladal v čase, keď bol kaplánom v Brezne – usudzujem podľa vyznačeného miesta vzniku prekladu. Nevedno, či preložil viacero ďalších kázní. Pre evanjelického kaplána bol rímskokatolícky francúzsky biskup autoritou a dá sa predpokladať, že preklady Dobšinskému poslúžili v pastoračnej činnosti.

Igor.indd 99 10.03.2021 9:50:48

Iný charakter majú Dobšinského preklady sústredené v zošite nadpísanom *Spisy. Od rokov 1850. 1851. 1852*. Dalo by sa povedať, že je to malá prekladová antológia s presne vyznačeným obsahom, do ktorej prekladateľ sústredil ukážky z rôznych autorov. Úvodný je text *Napoleon svojmu synovi* a po ňom nasledujú fragmenty z prekladov Shakespeara, Ossiana, z Francúzov Fénelona, Rousseaua a Lamartina. Podobnú „antológiu" zanechal Dobšinský v rukopise aj v roku 1848 pod názvom *Pamatňík. Z knih Dobšinskyho*. Na 254 rukopisných viazaných stranách je výber z domácich, francúzskych, britských a amerických autorov v pôvodine aj v prekladoch. Francúzsku literatúru zastupujú Fontenelle a generál Montholon, ktorý bol spolu s Napoleonom vo vyhnanstve na Svätej Helene. Do antológie sa však nahliadnuť nedá, v súčasnosti je v LA SNK evidovaná ako stratená.[73] Aj z toho, čo je k dispozícii, sa však dá poskladať obraz Dobšinského prekladateľa, u ktorého sa stretajú záujmy profesionálne, literárne spolu s jeho inklinovaním k dielam historiografickým, orientovaným najmä na Francúzsku revolúciu a Napoleona. Preklad sa aj na základe rukopisných textov javí ako Dobšinského literárna aktivita trvalejšieho záujmu. Nevedno, kto čítal jeho prekladové antológie, ale isto sa čítal Dobšinského rukopisný preklad *O Husovi (Víťah z francúzskej kňihi Louis Blanca)*. Tento rukopis už má štatút publikovaného, resp. verejného diela, pretože Dobšinský preklad vyhotovil pre levočský rukopisný študentský časopis Považja (číslo XV D. 27 Sečňa, R. 1848, s. 129-132), ktorý redigoval.

Podobný štatút majú aj rukopisné preklady divadelných hier. Prekladali sa s presným cieľom – obohatiť repertoár ochotníckych divadelných súborov, akým bolo aj divadlo v Sobotišti, pre ktoré Andrej Sládkovič preložil Voltairove drámy – smutnohry – *Smrť Césara*, *Sokrates* a *Zaira*. Z Racinovej *Faidry* sa zachoval iba zlomok nedokončeného prekladu v rozsahu 17 strán. Predchádzajúce tri rukopisy uložené v LA SNK sú čistopisy bez korektúr v celkovom rozsahu 164 strán v zošitoch kvartového formátu. O týchto prekladoch uvažoval C. Kraus: Okrem toho, že historické námety a morálne postoje konvenovali vtedajšiemu príjemcovi, „[p]ríčinu, prečo Sládkovič prekladal Voltaira, treba však hľadať aj kdesi inde: dôležité tu boli pohnútky mimoumelecké, rázu čisto praktického, ktoré vyplývali z podstaty ochotníckeho divadla. Voltairove hry nekládli veľké nároky ani na hercov ani na scénu a režiséra – a čo je hlavné, účinkovalo v nich málo žien".[74]

Posúdenie rukopisných prekladov musí byť komplexné, to znamená aj v rámci druhových a žánrových charakteristík, estetických koncepcií a dominantných, resp. marginálnych myšlienkových prúdení. Hodnotu archívneho materiálu ako artefaktu povyšuje kontextualizácia prekladu, z ktorej by tiež mohla vzísť odpoveď na otázku výberu, resp.

---

[73] Podrobný opis dokumentu však podáva Michal Eliáš v stati Dobšinského piesne mladosti. Za stratený sa v LA SNK považuje aj Přehled soukromně posouzených a radou přehlédnutých prací 1840 v Břetislavě (1. 4. 1840), v ktorej určite figurujú aj preklady študentov evanjelického lýcea.

[74] Kraus, C. Andrej Sládkovič, s. 33 – 34. Bližšie aj Kraus, C. Dráma v diele Andreja Sládkoviča.

absencie prekladu. V prvej opisnej fáze výskumu často narábame viac s domnienkami. Tie ilustrujú zložitosť rekonštrukcie prekladových dejín aj mieru istoty, s akou možno prijať niektoré fakty, resp. povýšiť isté skutočnosti na fakty. Ak si uvedomíme, že v starších obdobiach dejín prekladu je priestor rukopisných prameňov omnoho väčší a bohatší ako realita tlačou vydaných textov, úloha bádateľa je o to ťažšia.

Na záver

V medzititulkoch tohto textu sa opakovalo slovo „obraz". Čo znamená urobiť si obraz o nejakej veci, o istom jave? V našom prípade označenie „obraz" znamená utvoriť si predstavu o preklade a prekladoch, nie však zovšeobecnený obraz skutočnosti prekladu, ale ani nie iba dojem o tom, ako sa prekladalo. Silu a pôsobenie takéhoto obrazu ovplyvní výpovedná hodnota študovaných archívnych materiálov, ich kvality a spracovania. Bádateľ prostredníctvom nich neraz hľadá miniatúrny kamienok do mozaiky celku.

Ak má byť výpovedná hodnota archívnych materiálov pertinentná, vyžaduje sa pri ich hodnotení súčinnosť kolektívneho a interdisciplinárneho bádania, porovnávanie jednotlivých prameňov, ale aj overovanie informácií a faktov, či neraz aj bádateľská intuícia. Ak sa má z prameňa z druhej ruky vydolovať plauzibilná informácia, potrebná je práca s textom: nevyhnutné je preklad chápať ako textologický problém. To znamená hľadať analogické texty, paralelné texty, porovnávať viaceré verzie a viaceré pramene, všímať si pravopisnú podobu jazyka v jednotlivých obdobiach a v sekundárnom texte ustáliť prepis jazyka.

Vo výskume sa však môže ukázať aj to, že výpovedná hodnota archívnych materiálov je nulová v prípadoch, keď sú nedatované, nelokalizované, nepoznáme autora ani miesto nálezu. V takomto prípade môžeme iba evidovať. To je aj prípad stratených prekladových rukopisov, o ktorých existencii vieme iba sprostredkovane, ale z tejto informácie nevieme odvodiť takmer nič.

V iných prípadoch je zasa výpovedná hodnota nedostatočná a spochybniteľná, najmä vtedy, ak sa informácia, fakt, prameň nedajú overiť, ak sa ich citovanie ukáže ako nepresné, alebo ak sú informácie parafrázované bez uvedenia prameňa. Preto je aj pri štúdiu sekundárnej literatúry veľmi potrebný kritický pohľad, kombinačné schopnosti, analogické uvažovanie, ale najmä vhľad do prameňa – skúmať *ad fontes*.

Dôležité je uvedomiť si, resp. vymedziť si, aký typ informácií hľadáme k dejinám prekladu, čo je pre ich rekonštrukciu podstatné. Historik prekladu sa vždy pohybuje medzi dvoma pólmi: autor originálu a jeho kultúrny a literárny kontext v. autor prekladu a recepcia prekladu v prijímajúcom prostredí; jazyk originálu a jeho osvojovanie v. jazyk prekladu. Bádateľ narába s literárnym textom – nevyhnutné je poznať originál a mať informácie o jeho dobovej dostupnosti, resp. získať presný odkaz na originál, ak chceme

Igor.indd 101 10.03.2021 9:50:49

porovnávať text. Už som naznačila, že v starších obdobiach je to takmer nemožné, lebo originál sa neuvádza. Možno však skúmať v knižniciach a v archívoch a študovať jednotlivé vydania originálu až po predpokladaný rok prekladu. Zisťovať kanály, ktorými sa k originálom prekladatelia mohli dostať, je veľmi zaujímavé a prospešné aj z hľadiska dejín kultúry a fungovania mechanizmov prekladu: knižnice, súkromná korešpondencia, denníky, záznamy, fakty o štúdiu, často sú to sekundárne pramene, ktoré vypovedajú o praxi prekladu, cirkulácii textov a recepcii literatúry, ktorá je často individuálna, lokálna a značne obmedzená, o dostupnosti prekladov. Ego-dokumenty, životopisy, denníky a iné záznamy sú cenným svedectvom o prekladateľoch a ich postojoch a tiež o spôsoboch prekladu, ak študujeme peritexty a utvárame si vývinovú predstavu o empirických diskurzoch o preklade. Archívne materiály významne napomáhajú štúdiu mocenského gesta, cenzúry a spôsobov zámerného zneprístupnenia prekladov. Situáciu neprekladania zase dotvárajú postoje literátov k jednotlivým kultúram. Kultúrna xenofóbia, ktorej sa zatiaľ venuje málo pozornosti, preklady ovplyvnila navonok. *De facto* archívy poskytujú pomerne veľa textov francúzskej literatúry, ktorá sa fragmentárne prekladala *pro domo*, čo protirečilo „oficiálnej" tendencii francúzsku literatúru neprekladať.

V neposlednom rade je pre historika prekladu dôležitá sekundárna literatúra, ktorá spracúva dostupné archívne materiály z hľadiska rôznych príbuzných disciplín. Ide o literatúru mapujúcu vydavateľskú, kníhkupeckú a knižničnú oblasť, spracované katalógy knižníc, literárnohistoricky spracované faksimile, prepisy a preklady dobových textov v antológiách, komentovaná korešpondencia a portréty osobností či inštitúcií, na doplnenie archívnych materiálov v čase osvietenstva ešte vlastné životopisy a neskôr biografie významných osobností z pera ich súčasníkov.

Okrem toho je pre dejiny prekladu potrebná literatúra z dejín školstva a vzdelávania, literatúra s lokálnou historiografickou a kultúrnou tematikou: príležitostné tlače a výskumy regionálnych miestnych kultúrnych stredísk, encyklopedická a náučná literatúra, slovníky, lexikóny a pod.

Pospájať črepky tvoriace zrkadlo nielen francúzskej kultúry na Slovensku je do roku 1918 pomerne zložité a pri najlepšej snahe o dôslednosť a komplexnosť skúmania prameňov zostane neúplné. Jednak pre absenciu prameňov a jednak pre zmienky z druhej ruky a zložitú identifikáciu v jednotlivých prípadoch už existujúcich dokladov.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Pramenná literatúra[75]

Anecdotes littéraires en deux tomes Literárne príbehy v dvoch zväzkoch]. 1750.

BALÁŽ, Anton. *Prehovor, Ezechiel. Príbeh Jána Lajčiaka.* Bratislava: LIC, 2012.

[75] Pri cudzojazyčných dielach nebolo možné všade uviesť kompletný bibliografický záznam, lebo zo sekundárnej literatúry nie je vždy jasné, o aké vydania ide. Tieto diela uvádzam len na informáciu o cirku-

BLANC, Luis. O Husovi (Víťah z francúzskej kňihi Louis Blanca). Rukopisný preklad Pavol Dobšinský. In: *Považja*, č. XV. D. 27. Sečňa R. 1848.

BOSSUET. *Discours sur l'Histoire universelle* [Rozprava o všeobecných dejinách]. 1732.

BOSSUET. *Reč o posudzovaní*. Rukopisný preklad, LA SNK C 11 88, Pavol Dobšinský. 1855.

BOSSUET. *Reč proti milovaniu rozkoší*. Rukopisný preklad, LA SNK C 11 88, Pavol Dobšinský. 1854.

CATALOGUE de livres de Mr. le Comte de Forgács. Rukopis, LA SNK C 346.

CLARIS, Jean-Pierre de Florian. *Guillaume Tell ou la Suisse libre* [Viliam Tell alebo slobodné Švajčiarsko].

CURAS, Hilmar. *Erleichterte und durch lange Erfahrung verbesserte Französische Grammatik*. Berlin, 1746. Dostupné aj na: https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:29-bv003535345-9 [cit. 15-07-2020].

DES PEPLIERS, Jean Robert. *Nouvelle et parfaite grammaire royale françoise et allemande* [Nová dôkladná kráľovská francúzsko-nemecká gramatika]. 1749.

DÉZALLIER, Antoine Joseph d'Argenville. *L'Histoire naturelle éclaircie dans une de ses parties principales, l'oryctologie, qui traite des terres, des pierres, des métaux, des minéraux et autres fossiles*. 1755.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Pamatňík. Z knih Dobšinskyho*. SNK B 61 17 A 1228575.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Spisy. Od rokov 1850. 1851.1852.* LA SNK M14.

FÉNELON. *Œuvres philosohiques* [Filozofické dielo]. 1730.

FÉNELON. *Dialogues* [Rozhovory]. 1712, 1718.

FÉNELON. *Fenelonovy Príbehy Telemacha syna Ulyssesa...* Rukopisný preklad, LA SNK B 478, Alexander Nozdrovický. 1778.

FÉNELON. *Příhody Telemacha Syna Ulyssowa od Jána z Fenelona složené... z neměckého zeslowěnštené. V Drenčanech 1846 roku* od Samuela Kubániho. Rukopisný preklad, LA SNK MJ 396, Samuel Kubáni. 1846.

FÉNELON. *Případnosti Telemacha, otce svého Ulissesa po moři a zemi hledajícyho z latinskeho na Slowenskau Reč preložene skrze Kubyny Alexandra de Felső Kubin et Deménfalva.* Rukopisný preklad, LA SNK MJ 747, Alexander Kubíny. 1796.

FÉNELON. *Přjběhowé Telemacha syna Ulyssowa. Djl prwnj (Druhý), W Praze, wytisstěn nákladem Jana Beránka knihtlačitele.* 1796, 1797.

FÉNELON. *Reverendiss. ac. illustriss. Dni Fr. Feneloniim etc. Telemachus gallicè conscriptus, ob amoenissimam tum tradendae, tum ad discendae christianae politices methodum in omnes fere Europae linguas transfusus, nunc nitidiore latinitate donatus a R.D.P. gregorio Trautwein, Cassoviae 1750*, reed. 1762.

FÉNELON. *Traité de l'éducation des filles* [O výchove dievčat]. 1687.

LA FONTAINE, Jean de. 1779. *Fables choisies* [Výber z Bájok]. 1779.

LE PRINCE, Jeanne-Marie de Beaumont. *Ďeťinná spratoweň aneb Rozmluwi medzi múdru dworskomistriňu i dámami zácneho urodzeňá gég wichowaňú poručeními skrze G.M. Le Prince de Beaumont po francúzski napísané, wčilek na otčistí gazik preložené.* (Prekladateľ je neznámy, uvedený pod skratkou [iniciálami?] T.K.S.G.F.W.P.U.). Rukopisný preklad, LA SNK MJ 404. 1795.

LE PRINCE, Jeanne-Marie de Beaumont. *Magasin des enfants, ou Dialogues d'une sage gouvernante avec ses élèves de la première distinction, dans lesquels on fait penser, parler, agir les jeunes gens suivant le génie, le tempérament et les inclinations d'un chacun... on y donne un abrégé de l'histoire sacrée, de la fable, de la géographie, etc., le tout rempli de réflexions utiles et de contes moraux, 1756. Londres.*

MARMONTEL. *Amalia, krásna Pasťirka – Príhoda čnostliwá, která Člowěka ňe len wčilagšé, ale ag na budúcé Weci rozpamatá a ciťidetelného učinj.* W Trnawe, nákladem a Literami Gana Krsť. Gelinka 1825 [1826]. (Contes moraux). Anonymný prekladateľ z maďarčiny podľa Sándora Barócsyho 1775 vo Viedni.

MARMONTEL. *Bélisaire* [Belizar]. Paris: Chez Merlin, 1767.

MARMONTEL. *Œuvres posthumes* [Posmrtné spisy]. 1803.

---

lácii ich autorov. Z tohto dôvodu zápisy ani tu, ani v poznámkach pod čiarou nedodržujú bibliografickú normu tejto publikácie.

Igor.indd 103 10.03.2021 9:50:49

Mélanges [Miscelaneá]. Rukopis LA, SNK 49 DU 8, 9.

Mélanges de littérature. [Literárne miscelaneá]. 1760.

MONTESQUIEU. *Lettres persanes* [Perzské listy]. Amsterdam, 1767.

NOTATA litteraria. Rukopis, LA SNK J4.

NOUVEAUX mélanges philosophiques, historiques, critiques. [Nové miscelaneá filozofické, historické, kritické]. 1747.

POMEY, Francisco, S. J. *Flos Latinitatis, Ex Auctorum Latinae Linguae Principum Monumentis Excerptus, Et Tripartito Verborum, Nominum, & Particularum Ordine, & Indice, In hunc digestus Libellum. Tyrnaviae : Typis academicis Societ.Jesu.anno 1745*.

PRÉVOST, Antoine François d'Exiles. *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* [Pamäti a dobrodružstvá urodzeného pána]. 1762.

RACINE. *Faidra.* [*Phèdre*]. Rukopisný preklad, LA SNK 19 B 86, Andrej Sládkovič.

RICHELET, César-Pierre. *Dictionnaire françois.*

SAINT-MARTIN, Louis-Claude de. *Recueil des Tables astronomiques*. [Zbierka astronomických tabuliek]. 1776.

SAINT-MARTIN, Louis-Claude de. *Tableau naturel des rapports qui existent entre Dieu, l'Homme et l'Univers.* Edinburg. [Základný prehľad vzťahov medzi Bohom, Človekom a Svetom]. 1782.

TISSOT, Samuel August André David. *Zpráva pro lid obecný, ve vsech bydlící, kterak by zdraví svého chrániti a v nemocech sobě pomáhati měl, k obecnému dobrému z francouzské řeči přeložená skrze J. P. M. D. (Jána Prokopiusa, Medicinae Doctoris) v královském slobodném městě Uher. Skalici vytištěna u J. A. Škarnicla L. P. (Léta Páně) 1788*.

VOLTAIRE. 1780. *La Henriade.*

VOLTAIRE. *Smrť Césara.* [La mort de César]. Rukopisný preklad, LA SNK 19 B 87, Andrej Sládkovič.

VOLTAIRE. *Sokrates*. [*Socrate*]. Rukopisný preklad, LA SNK 19 B 88, Andrej Sládkovič.

VOLTAIRE. *Zaira*. [*Zaïre*]. Rukopisný preklad, LA SNK 19 B 89, Andrej Sládkovič.

Wytah Wšech Umenj a kunštu lidskych w mjrneg kratkosti skrze Otazky a Odpovedj predložene knižečka, ne gen pro male ditky, ale i pre zralšich lidj velmj užitečna, ktera gjich spusobnjich učinit muže, že o každeg wecy se zmluwatj mohu, bez obtižnosti sweg pameti. Z francauzskeho jazika do Slowenčiny uwedena pro mladež roku 1819. (Autor ani prekladateľ neuvedení.). Rukopisný preklad, LA SNK C 1270/A860.

ZENERE, Valere. *Abrégé de la Géographie. Pour les Demoiselles Pensionnaires de la Congrégation de Notre Dame de Presbourg. À Presbourg, chez Jean Michel Landerer Imprimeur.* [Stručný prehľad zemepisu. Pre slečny z penzionátu kongregácie Notre-Dame v Prešpurku] + *Pratique de la mémoire artificielle pour apprendre et retenir aisément la chronologie de l'histoire universelle* [Praktická príručka pre ľahké osvojenie chronológie všeobecných dejín]. 1753.

ZENERE, Valere. *Nouvelle et très courte méthode pour apprendre de soi même la langue Italienne, Tirée des meilleurs et modernes écrivains... À Presbourg, chez Jean Michel Landerer* [Nová stručná metóda, ako si samostatne osvojiť taliansky jazyk. Výťahy z najlepších súčasných spisovateľov...v Prešporku u Jána Michala Landerera]. 1767.

ZENERE, Valere. *Trattenimenti Filosofici Tradotti dal Francese in Italiano e dedicati All'Illustrissima Signora Comtessa Antonia Palfy... In Presburgo, Apresso Gio. Michele Landerer* [Filozofické traktáty v preklade z francúzštiny do taliančiny venované najjasnejšej pani grófke Antonii Pálfi]. 1767.

Sekundárna literatúra

ARTIGAS-MENANT, Geneviève. La plume et les Lumières: le manuscrit, outil de progrès. In *Lumen: Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century Studies / Travaux choisis de la Société canadienne d'étude du dix-huitième siècle*, 2000, vol. 19, s. 1 – 21. Dostupné aj online: https://www.erudit.org/en/journals/lumen/2000-v19-lumen0277/1012312ar.pdf [cit. 15-07-2020].

BAĎURÍKOVÁ, Zita. Koncepcia vzdelávania na samostatnom kresťanskokatolíckom reálnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom. In *Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese*. Ed. Viliam Čičaj. Bratislava: VEDA, 1999, s. 166 – 172.

Biografický lexikón Slovenska I. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002.

BUCHTA, František. *Skalica a Záhorie*. Skalica; Bratislava: Záhorské múzeum v Skalici, Formát, 2008.

CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura 18. století: Filozofové, mystici, politici.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011.

ČIČAJ, Viliam. Francúzska kniha a stredoeurópsky čitateľ v období novoveku. In *Kniha 2001 – 2002: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry.* Ed. Miroslava Domová. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 323 – 370.

Dejiny kongregácie. In *Kongregácia školských sestier de Notre Dame* [online], 2020 [cit. 26-06-2019]. Dostupné na: http://sestrynd.stranka.info/index.php?vid=KD&KD=V&KC=V&KB=V&KA=V.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje jednoty mládeže do roku 1848.* Faksimile. Martin: Matica slovenská, 1972.

ELIÁŠ, Michal. Dobšinského piesne mladosti. In *Literárny archív 9/72*. Martin: Matica slovenská, 1973, s. 85 – 112.

GALMICHE, Xavier. *William Ritter voyage en Slovaquie (1903 – 1904)* [W. R.: Cesta na Slovensko (1903 – 1904)]. Paris: EUR'ORBEM Éditions, 2019.

HLEBA, Edmund. *Michal Hlaváček a levočské literárne tradície*. Bratislava: SPN, 1974.

HURBAN, Jozef Miloslav. *Slovensko a jeho život literárny*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava: Tatran, 1972.

JANURA, Tomáš. Neznáme šľachtické knižnice 18. storočia z Liptovskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolice. In *Studia Bibliographica Posoniensia* 2014. Ed. Miriam Poriezová. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2014, s. 42 – 57.

JÓNÁSOVÁ, Anna. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. – 19. storočí. In *Knižnica*, 2011, roč. 12, č. 5, s. 45-48.

KÁŠA, Peter. *Medzi estetikou a ideológiou: Literárnohistorické a komparatistické štúdie.* Prešov: Prešovská univerzita, 2001.

KÁŠA, Peter. 2005, Levoča ako druhé alternatívne centrum slovenskej kultúry a vzdelanosti v prvej polovici 19. storočia. In *Slovenská literatúra*, 2005, roč. 52, č. 4-5 s. 262 – 269.

KERESTEŠ, Peter. Neznáma ujlacká vetva Forgáčovcov. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2011, roč. 21, č. 1-2, s. 25 – 37.

KOLLÁROVÁ, Ivona. *Vydavatelia v 18. storočí. Trilógia k dejinám typografického média.* Bratislava: VEDA, 2006.

KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ: Mysliaci čitateľ.* Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2013.

KOWALSKÁ, Eva. *Osvietenské školstvo (1771 – 1815).* Bratislava: Historický ústav SAV, 2014.

KRAUS, Cyril. Dráma v diele Andreja Sládkoviča. In *Slovenské divadlo*, 1959, roč. 7, č. 3, s. 181 – 207.

KRAUS, Cyril. *Korešpondencia Andreja Sládkoviča.* Martin: Matica slovenská, 1970.

KRAUS, Cyril. *Andrej Sládkovič.* Bratislava: Osveta, 1972.

KUZMÍK, Jozef. *Francúzsko-švajčiarsky spisovateľ William Ritter a Slováci*. Vydané ako rukopis. Bratislava: [Univerzitná knižnica], 1999.

LAMOŠ, Teodor. *Bibliografia k archívom na Slovensku*. Bratislava: Slovenský ústredný archív, 1953.

MAJTÁN, Milan. Neznámy bernolákovský autor prekladu didakticko-pedagogického spisu Ďeťinná spratoweň z roku 1795. In *Slovenské učené tovarišstvo 1792 – 1992.* Trnava: Západoslovenské múzeum, 1993, s. 56 – 59.

MÉSZÁROS, Ondrej. *Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku*. Bratislava: VEDA, 2008.

PALACKÝ, František. *Dílo Františka Palackého: Vlastní životopisy Fr. Palackého*. Svazek první. Praha: Nakladatelství Mazáč v Praze, 1941, s. 9 – 61.

PRAŽÁK, Albert. *Literární Levoča (příspěvky k některým episodám jejího vývoje)*. Praha: Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu, 1939.

Igor.indd 105 10.03.2021 9:50:49

SIBYLOVÁ, Michaela. *Knižnica Rudolfa I. Pálfiho (1719 – 1768), zakladateľa šľachtickej knižnice Pálfiovcov na hrade Červený kameň*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2012.

SIBYLOVÁ, Michaela. Súčasný stav a výskum šľachtických knižníc na Slovensku. In *Studia Bibliographica Posoniensia* 2009. Ed. Miriam Poriezová. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2009, s. 183 – 195.

ŠPIESZ, Anton. *Bratislava v 18. storočí*. Bratislava: Tatran, 1987.

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine

Literární archiv, Památník národního písemnictví, Praha

prof. PhDr. Katarína Bednárová, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 01 Bratislava
katarina.bednarova@savba.sk

Igor.indd 107 10.03.2021 9:50:49

DOBA, IDEY, KRAJINY, KULTÚRY A ŽIVOTY DROBNÝCH ĽUDÍ V PRACHU ARCHÍVOV

Libuša Vajdová

Igor.indd 108 10.03.2021 9:50:49

Čaro archívov

Každý, kto sa zaoberá cudzími literatúrami, už neraz zistil, že ich prijímanie môže nadobudnúť rôzne prekvapivé podoby. To nie je len sledovanie knižných či časopiseckých prekladov, recenzií, kritík a článkov, titulkov kníh alebo počúvanie tlmočeného slovného prejavu (interview, prednášok, divadelných predstavení na scéne alebo v rozhlase), ale účasť na živom kultúrnom dianí, ktoré zasahuje do života ľudí, mení ich predstavy a poznatky a núti odlišne reagovať. Existencia prekladov ovplyvňuje aj tých, ktorí ich nečítajú, pretože preklady prinášajú to, čo je iné, cudzie, podporujú alebo menia predstavy o cudzej národnosti, cudzích zvykoch a kultúrnych vlastnostiach. To všetko sa dostáva aj do myslí ľudí, ktorí nečítajú a iné literatúry ich nezaujímajú, takže je to implicitne prítomné ako inakosť (jazyková, kultúrna, zvyková, mentálna, historická) v uvažovaní každého človeka. Preto sa translatológia venuje nielen analýze prekladov, ale všíma si aj množstvo kontextuálnych súvislostí a podmienok, za ktorých preklad vzniká a prijíma sa. Jedna z podôb literárnej recepcie sa však postupne ocitla tak trochu v úzadí výskumu, a to korešpondencia. Je to rozporný fenomén, pretože korešpondencia ako taká nezanikla, stále pretrváva, len zmenila svoj charakter. Čiže fenomén kontaktu prostredníctvom písania a posielania správ medzi ľuďmi pretrval, vymenil sa iba materiálny nosič informácií za iný, papier za elektronické médiá. Tým sa však zmenilo takmer všetko – rýchlosť kontaktov, štýl, obsah, žánre. Vďaka tomuto presunu sa komunikácia stala mimoriadne živou, niekedy až priveľmi rozbujnenou, a nadobudla veľa rôznych foriem, predovšetkým informačných a diskusných. Často sú jej predmetom aj umelecké a literárne diela alebo odborná literatúra či audiovizuálne artefakty. Pretrval aj osobný typ korešpondencie, ale tiež ho zasiahli zmeny. Keďže papier sa využíva na korešpondenciu čoraz menej, písané listy sa postupne stávajú archiváliami. Pritom nástroj komunikácie v korešpondencii, rukopisný spôsob vyhotovenia textu, k dojmu archaickosti ešte prispieva. Korešpondencie sa to týka ešte väčšmi ako kníh alebo periodík. Vďaka tomu, že ešte v nedávnej minulosti sa korešpondencia viazala ako artefakt na papierový nosič, patrila medzi rukopisné písomnosti, ktoré sa uchovávali v domácich alebo inštitucionálnych archívoch. Lenže elektronické materiály sa archivujú inými spôsobmi. Technické zmeny zasahujú aj do archivácie starších písomných pamiatok, vrátane korešpondencie, napríklad formou elektronických kópií rôzneho druhu.

Väčšina písomností v archívoch je dnes v tlačenej podobe písma (predovšetkým knihy). Tlačou sú však zväčša zachytené aj literárne materiály alebo dokumenty z 20. storočia, ako záznamy opresívnych činností, násilných udalostí, policajných alebo vojenských procesov, alebo písomnosti z matrík a súdnictva zo vzdialenejších storočí. Napokon, od vynálezu tlače je to prirodzené. Tlačené písmo dominuje aj v elektronických médiách. To znamená, že rukopisné písmo sa stráca zo zreteľa. Ak sa študuje obsah

Igor.indd 109 10.03.2021 9:50:49

dokumentu, písmo akoby prestalo byť dôležité. Je to strata, pretože rukopis je kultúrny až umelecký objekt, ktorý upozorňuje na množstvo kontextuálnych súvislostí s dosahom na tvorbu, čítanie, sociálnu situáciu a rôzne kultúrne a náboženské orientácie. Ak sa nachádza v korešpondencii, vnáša do nej vlastné etické a estetické kvality a utvára špecifiku listu ako žánru (či literárneho alebo sociálneho, alebo kultúrneho a náboženského). Rukopis si vyžaduje interdisciplinárne štúdium v oblasti dejín materiálnej kultúry a techniky umeleckého zhotovenia (papier, farby, perá), dejín umenia a kaligrafie, ale aj psychológie ako výrazu osobnosti, emócií a, samozrejme, v oblasti dejín literárnych žánrov (epištolárna literatúra) a literárneho vyjadrovania (normy literárnosti a pod.). Všetky vyššie spomínané materiálne (technické?) zmeny menia aj podobu archívu. Vzniká veľké množstvo špecializovaných prác, ktoré sa zaoberajú technickými a organizačnými otázkami zachovania rukopisných materiálov. V záujme zachovania originálov písomností treba vyrobiť digitalizované verzie, faksimile a iné, ktoré sú síce užitočné a informačne spoľahlivé, ale mnohé vlastnosti originálu potláčajú. Stráca sa z nich najmä zážitok z fyzických vnemov, ako vôňa starého papiera, vrstvy prachu, zrnitý povrch starých kníh na ohmat, reliéf farieb a atramentu, stopy po čítaní a dezorganizácia škatúľ, pri ktorej človek nevie, aký zázrak sa v nich skrýva. To čaro, ktoré nás ubezpečuje, že objaviť poklad je stále možné.

Archívy a kultúrne dejiny

Tento text vychádza z môjho štúdia písomnej pozostalosti profesorky Jindry Huškovej-Flajšhansovej, ktorá je uložená v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine (ďalej aj LAMS)[1]. Do Matice slovenskej sa dostala po smrti J. Huškovej (1980) v dosť neusporiadanom stave. Preto bolo treba v prvom rade pokúsiť sa aspoň zhruba ju zmapovať, roztriediť a rozdeliť na viacero častí. Pozostalosť tvorili jej vlastné odborné práce, ako knihy, štúdie a články z oblasti rumunskej literatúry, jazykovedy a teatrológie, väčšinou napísané na stroji, ďalej materiály, ktoré ostali v rukopise a ktoré používala pri vyučovaní na univerzite, jej vlastná beletristická tvorba a preklady, ktorých ostalo veľké množstvo v rukopisoch, ďalej korešpondencia v rôznych jazykoch, ktorá pozostávala z osobnej korešpondencie s rodinou a z korešpondencie so spisovateľmi, novinármi a kultúrnymi dejateľmi z Československa a z Rumunska, a nakoniec niekoľko náčrtov jej zamýšľaných prác. Po základnom spracovaní fondu sa začali postupne spracovávať jeho časti a detailne usporadúvať a zaraďovať jednotlivé položky. Tejto fázy práce až do ukončenia sa

[1] Edičná poznámka: Po roku 2000 sa archív stal súčasťou samostatnej Slovenskej národnej knižnice a v súčasnosti je známy pod názvom Literárny archív Slovenskej národnej knižnice. V tejto poznámke pod čiarou i v použitých zdrojoch pre lepšiu identifikáciu preto uvádzame aktuálne označenie fondu; v texte ponechávame pôvodné autorkino označenie. Po novom však: LA SNK, Jindra Hušková. Sign. 150. Všetky informácie z archívu, na ktoré sa aj ďalej v texte autorka odkazuje, pochádzajú z tohto zdroja.

ujali odborní pracovníci Literárneho archívu Matice slovenskej. Celkove bol fond taký obsažný, že som z neho získala dobrý obraz nielen o aktivitách a práci J. Huškovej, ale aj o celkovom hnutí za poznávanie Rumunska, ako aj o rozvoji kultúrnych a politických stykov medzi Československom a Rumunskom po r. 1918. Štúdium ukázalo, že jednou z vedúcich osobností tohto hnutia bola práve J. Hušková, organizátorka kultúrnych stykov a tajomníčka Československo-rumunského spolku v Bratislave.

Významnou súčasťou celého fondu boli rukopisné písomnosti. Hušková začala pôsobiť v Bratislave po r. 1922 v Univerzitnej knižnici, kde sa dodnes zachovali jej rukou písané katalogizačné lístky. Mnohé písomnosti v jej pozostalosti, napríklad preklady a skriptá, boli tiež v rukopise. V rukopise bola, prirodzene, aj jej široká a rôznorodá korešpondencia. Vo fonde sa našli stovky listov, adresovaných na jej meno, ktoré dostala v období od roku 1922 až do polovice 70. rokov 20. storočia. Medzi rukopismi sa však nachádzal aj relatívne vydelený celok, ktorý predstavoval jej korešpondenciu s najvýznamnejšími literárnymi a kultúrnymi osobnosťami Rumunska 20. storočia. Medzi autormi, ktorí jej písali, možno nájsť zvučné mená, ako napríklad Eugen Lovinescu, prvý moderný kritik rumunskej literatúry a tvorca idey synchronizmu z medzivojnového obdobia, alebo Hortensia Papadat Bengescu, prvá moderná rumunská spisovateľka z 20. a 30. rokov, ktorá sa programovo sústreďovala nie na tradičné, rurálne prostredie, ale na život v meste a na psychoanalýzu mladých i starších postáv svojej doby. Veľkú časť korešpondencie tvorili listy Ovida Densusiana, ktorý bol jedným z uznávaných teoretikov modernizmu a symbolizmu. Medzi korešpondentmi J. Huškovej bol aj známy básnik symbolista Ion Minulescu, ba aj na Slovensku veľmi uznávaný tradičný básnik, tzv. básnik ľudu, z oblasti Sedmohradska a neskôr pravicový politik Octavian Goga alebo historik, byzantinológ a kultúrny dejateľ Nicolae Iorga a mnohí ďalší.

J. Hušková si uvedomovala význam svojej korešpondencie z pera najvýznamnejších rumunských spisovateľov najmä prvej polovice 20. storočia. Preto ju v poslednom desaťročí svojho života, v 70. rokoch, pripravovala do tlače pre bukureštské vydavateľstvo Minerva, ktoré sa na vydávanie písomných pamiatok špecializovalo a už uverejnilo niekoľko jej listov z korešpondencie s rumunskými spisovateľmi. Rokovanie s rumunskými vydavateľmi však napredovalo iba pomaly, a preto zopár listov, najmä tých vzácnejších, ako napríklad od Hortensie Papadat-Bengescu, Eugena Lovinesca, Iona Minulesca, Gib. I. Mihăesca alebo Georgeho M. Zamfiresca predala Jindra Hušková do Múzea rumunskej literatúry v Bukurešti, ktoré ich súčasne uverejnilo v časopise *Manuscriptum* [Rukopis].[2] Hlavnú časť korešpondencie si však ponechala na samostatné vydanie.

---

[2] Listy E. Lovinesca, datované od roku 1939 až 1942, vcelku deväť kusov, boli publikované v časopise Manuscriptum (21), VI, 1975, č. 4, s. 168 – 173. List Hortensie Papadat-Bengescu (1942) bol publikovaný tamže: Manuscriptum (16), V, 1974, č. 3, s. 167 – 168. Dva listy I. Minulesca (1938) boli publikované

Igor.indd 111 10.03.2021 9:50:49

Ako doktorandka J. Huškovej som sa občas dopočula niečo o jej plánoch, ale konkrétny stav prác som nepoznala. Až neskôr, keď som sa začala venovať rumunsko-slovenským kultúrnym vzťahom a prišla do styku s literárnou pozostalosťou Jindry Huškovej v Literárnom archíve, pochopila som jej zámer. Pôvodným cieľom J. Huškovej bolo vydať samostatne korešpondenciu s teoretikom modernizmu a symbolizmu Ovidom Densusianom, ktorý Československo v 20. rokoch 20. storočia viackrát navštívil. Niektoré jeho listy sa už podarilo J. Huškovej prepísať a urobiť z nich kópie na stroji (originály sú natrvalo v LA SNK), pripravené na vydanie. Lenže tieto kópie sa dostali do cudzích rúk. Išlo o jej známeho, rumunského historika Augustina Z. N. Popa, ktorý ich počas svojej návštevy u nej v byte v Bratislave vzal a odviezol do Rumunska. Keďže aj on sa venoval Densusianovi, rýchlo ich uverejnil bez jej autorizácie.[3] Plány J. Huškovej sa aj zásluhou tohto incidentu zastavili a už nikdy nerealizovali. Ukázalo sa však, že fond korešpondencie J. Huškovej s rumunskými spisovateľmi bol oveľa bohatší a že by bolo škoda vydať len listy O. Densusiana. Ak to J. Hušková mala v úmysle, bolo to zrejme preto, lebo ich styky boli dlhodobé, priateľské a kolegiálne. Hušková bola jeho študentkou počas pobytu na Univerzite v Bukurešti v rokoch 1919 – 1920 a udržiavala s ním kolegiálny kontakt. V jej pozostalosti sa však nachádzalo množstvo listov i od iných významných osobností rumunskej kultúry, spisovateľov, dramatikov a hudobníkov, ako napríklad sedmohradský prozaik dediny Ion Agârbiceanu, sedmohradský expresionistický básnik Lucian Blaga, tradicionalistický a pravicový básnik Aron Cotruș, medzivojnový spisovateľ, preložený aj do slovenčiny Gib. I. Mihăescu, filológ Iorgu Iordan, literárny historik a bibliograf Ion Bianu, básnik Emil Isac, hudobný skladateľ, sformovaný francúzskou hudbou Constantin C. Nottara, lingvista a etnograf arumunského pôvodu (Grécko) Tache Papahagi, autor historických a mýtických románov Mihai Sadoveanu, ďalší prozaik, ktorý sa stal známym lyrizovanou, ale silne sociálnou prózou Zaharia Stancu a mnoho iných. Nakoniec, ukážky z nich publikovala Hušková v časopise *Manuscriptum*. Rumunský vydavateľ (Minerva, Bukurešť) mal eminentný záujem aj o listy týchto autorov.

Z celého korpusu bolo na prvý pohľad jasné, že ide o mimoriadny a originálny materiál. Ako žiačka a doktorandka J. Huškovej som sa podujala pokračovať v jej projekte: všetky listy z ich originálnych rukopisov prepísať (vtedy ešte ručne), za pomoci rumunských literárnych historikov z Akadémie vied ich skontrolovať a pripraviť pre bukurešťské vydavateľstvo Minerva kompletný zväzok korešpondencie, ktorý vyšiel r. 1991 pod názvom *Jindra Hušková-Flajšhansová și corespondenți săi români* [Jindra Hušková-

tamže: Manuscriptum (35), X, 1979, č. 2, s. 171 – 175. List G. M. Zamfiresca (1935) bol publikovaný tamže: Manuscriptum (20), 1975, VI, č. 3, s. 172 – 174.

[3] Densusianu, O. Omul și opera. Časť Epistolarium publikoval Augustin Z. N. Pop. s. 43 – 54. Tu vyšla aj Huškovej autobiografická esej Hušková-Flajšhansová, J. Anii mei de ucenicie lîngă profesorul Densusianu (Moje učňovské roky u profesora Densusiana).

Flajšhansová a jej rumunskí dopisovatelia]. Zväzok reprodukuje 300 listov adresovaných Jindre Huškovej v časovom rozpätí od roku 1922 do roku 1975, spomedzi ktorých len od Ovida Densusiana je ich vyše 100. Okrem listov obsahuje zväzok rozsiahlu úvodnú štúdiu o slovensko-rumunských kultúrnych vzťahoch *Jindra Hušková-Flajšhansová şi rolul ei în relaţiile culturale romano-slovace*, [Jindra Hušková-Flajšhansová a jej úloha v rumunsko-slovenských kultúrnych vzťahoch][4], životopisnú chronologickú tabuľku J. Huškovej, pôvodný Huškovej úvod *Mărturisire* [Vyznanie], ktorý si pripravovala pre vydanie zväzku, ako aj poznámky a odkazy ku každému listu.

Dôvodov pre prípravu a vznik tohto zväzku bolo viacero. V prvom rade tu bol veľký záujem rumunského editora. Pre slovenský kontext však bolo ešte dôležitejšie poukázať na jedinečnú osobnosť slovenskej rumunistky J. Huškovej-Flajšhansovej a jej význam pre rozvoj a ucelenie disciplíny v slovenskej kultúre, literárnej histórii a translatológii. Poznatky o priebehu československo-rumunských kultúrnych stykov, ktoré sa na území Slovenska (i Česka) v priebehu prakticky celého 20. storočia rozvíjali, a o množstve práce, ktorá sa na Slovensku v záujme ich známosti a presadenia vykonala, sa do rumunského kultúrneho povedomia nedostali. Bolo treba ich zverejniť a súčasne upozorniť na ďalšiu dôležitú vec – minulosť týchto stykov, ktoré sa neobjavili náhodou, ale preto, že ich v 19. storočí slovenskí a rumunskí kultúrni dejatelia spolu organizovali a presadzovali (napríklad Milan Hodža ešte pred prvou svetovou vojnou v rámci Uhorského snemu v Budapešti).

Pri práci v literárnom archíve sa však ukázalo, že listy Ovida Densusiana, ktoré uverejnil Augustin Z. N. Pop (bolo ich osemnásť), vyšli v okliešťenej podobe. Z. N. Pop nemohol vedieť, že z nich boli vynechané celé časti, pretože prišiel do styku iba s ich prepismi, nie s originálmi. Upravila ich však sama J. Hušková, ktorá pri odpise originálu vynechala všetky časti, ktoré by mohli znieť osobnejšie (hoci vskutku osobných momentov tam veľa nie je) a vypustila z nich aj politické a spoločenské zmienky. Táto skutočnosť vyšla najavo až vo chvíli, keď sa literárna pozostalosť J. Huškovej ocitla v Literárnom archíve Matice slovenskej a keď som Huškovou prepísané verzie mohla porovnať s ich originálom.

Úpravy do takej miery okliešťovali pôvodné znenie Densusianových listov, že z nich zmizli takmer všetky ohlasy a narážky na dobové kultúrne a politické dianie v Rumunsku. Okrem toho, že Densusianu radil J. Huškovej pri výbere prekladov do antológie modernej rumunskej poézie, ktorú spolu zostavili a ktorá vyšla aj knižne (1929), a pomáhal jej s organizačnou stránkou autorských práv, vyslovoval sa aj o pomeroch v rumunskej kultúre, o neprajnej atmosfére, ktorá ho na Univerzite v Bukurešti obklopovala,

[4] Vajdová, L. Jindra Hušková-Flajšhansová şi rolul ei în relaţiile culturale romano-slovace. Pozri v použitej literatúre celú odkazovanú publikáciu.

Igor.indd 113 10.03.2021 9:50:49

a podobne. A práve tieto časti sa J. Hušková rozhodla vypustiť. Do listov sa teda museli vložiť späť celé pasáže, ktoré často osvetľovali aj bezprostredné motivácie prijímania rumunskej literatúry na Slovensku.

Jedinou cestou, ako tento zámer uskutočniť, bolo korešpondenciu od začiatku znovu prejsť, skontrolovať a nanovo prepísať. Rukopis Ovida Densusiana bol však do takej miery nečitateľný, že som sa ho musela naučiť najskôr dešifrovať na archívnych materiáloch, ktoré sa nachádzali v Rumunsku a ktoré tam boli publikované aj v tlači. To sa dalo realizovať iba v archívoch knižnice Rumunskej akadémie vied v Bukurešti. Všetky tieto skutočnosti spôsobili, že dielo sa muselo nanovo postaviť.

Listy a svedectvo o dejinách

Je prirodzené, že listy rumunských spisovateľov, lingvistov, hudobníkov, kultúrnych dejateľov, ktoré J. Hušková dostala, sú zaujímavé nielen vo vzťahu k nej, ale aj ako svedectvo rumunského kultúrneho života, a neraz vypovedajú o ťažkostiach, konfliktoch, problémoch, zmenách politickej stability a o dosahu týchto zmien na kultúru. Tak napríklad moderná prozaička Hortensia Papadat-Bengescu v liste spomína, ako počas druhej svetovej vojny prežíval medzivojnový literárny spolok Sburătorul, ktorý založil známy kritik Eugen Lovinescu. Lovinescu síce referuje vo svojom liste o najnovších rumunských knihách, ale netrvalo dlho a profašistické sily v rumunskej kultúre jeho aktivity pozastavili a po skončení vojny a jeho smrti prenasledovali jeho dcéru Moniku Lovinescu, ktorá sa neskôr stala rumunskou hovorkyňou Slobodnej Európy vo Francúzsku. Spomínali sme, že obhajca avantgardy Ovid Densusianu píše o nepokojoch na bukureštskej univerzite, čo súviselo s formovaním profašistických hnutí v Rumunsku; G. M. Zamfirescu píše o opatreniach rumunskej vlády proti svojej divadelnej hre *Sam*, ktorá sa videla ministerstvu kultúry príliš „revolučná", a preto ju stiahli z repertoáru. Aj iní autori registrovali nástup fašizmu a hodnotili ho ako tragédiu. Z listov Horiu Petra-Petresca sa zase odvíja tragický príbeh človeka, s ktorým sa ako mladým dôstojníkom zoznámila J. Hušková ešte v Prahe v lazarete na Strahove počas prvej svetovej vojny a ktorého tragický osud vysvitá z listov o jeho popularizačnej a vzdelávacej práci v Sedmohradsku, o prekladoch z češtiny a recipročne z rumunčiny a pod.

Korešpondencia J. Huškovej so spisovateľmi a kultúrnymi osobnosťami Rumunska patrí do 20. storočia, vrátane všetkých udalostí, ktoré toto storočie zažívalo. Pokiaľ ide o jej obsah, je zameraná skôr na informácie o tvorbe spisovateľov, ťažkosti pri publikovaní, na technické upresnenia a pokyny pri organizovaní koncertov a návštev v Bratislave a návštev J. Huškovej v Bukurešti a pod. Tohto typu sú napríklad listy hudobného skladateľa C. Nottaru, ktorý prichádzal koncertovať do Bratislavy a uvádzal českú a slovenskú hudbu v Bukurešti. Ovid Densusianu, ktorý je autorom najväčšej časti listov, poznal

J. Huškovú ešte z Prahy a sledoval celú jej kariéru. V jeho listoch sa odráža niekoľko skutočností – scestovanosť (študoval v Nemecku a vo Francúzsku), ktorá bola typická pre celú rumunskú medzivojnovú modernu a ktorá sa v listoch prejavovala informáciami o navštívených miestach vo Francúzsku, a záujem o dianie v Česku, kam sa tiež opakovane vracal. Densusianu bol popredným znalcom modernej poézie z prelomu 19. a 20. storočia. Keďže v rumunskom prostredí sa jeho práce nestretávali s takým ohlasom, aký by si bol želal, recepčné prostredie modernejšieho Československa sa mu zdalo oveľa citlivejšie. Spolu s J. Huškovou nakoniec uverejnil preklad svojej práce *Moderní rumunské básnictví* [*Poezia română modernă]* v češtine, aby sa pokúsil rozšíriť svoje názory v českom kontexte. Z jeho listov by sme mohli zostaviť mozaiku obratov jeho profesionálneho života, ktorý ho neuspokojoval pre tradičnosť mainstreamovej kultúry v Rumunsku, ale súbežne aj Huškovej úspechov v práci.

Základným postojom Huškovej dopisovateľov bol obdiv k štúdiu rumunského jazyka a rumunistickej škole na Karlovej univerzite, čo sa prenieslo s postavou J. Huškovej do Bratislavy. Takmer každý z nich ašpiroval na preklad, prípadne spoluprácu na nejakom kolektívnom diele. Z autorov, ktorých Hušková prekladala, môžeme spomenúť napríklad Iona Minulesca. Tento známy symbolistický básnik a dramatik, zakladateľ niekoľkých modernistických časopisov, neskôr minister kultúry, trpel tým, že ho podľa jeho predstáv prekladajú málo, a vyzýval prekladateľku, aby preložila to či ono umelecké dielo. Jeho listy boli súčasťou predstavy o vlastnej identite, resp. autofikcie v tom zmysle, že chápanie vlastných diel (i prekladov) vo svete považoval za skreslené a nedostatočné. Vzhľadom na krátkosť listov ide len o náznaky, ale pri konfrontácii s jeho literárnou tvorbou a esejistikou sa táto interpretácia potvrdzuje. Napríklad jeden z časopisov, ktorý vydával, nazval *Nu sînt ce par a fi* [Nie som, kým sa zdám byť], čo by sa dalo preložiť aj ako fábryovské „Ja je niekto iný".

Odlišným prípadom korešpondencie bol súbor listov, ktoré dostala J. Hušková od rumunského prozaika Zahariu Stanca a v ktorých jej vysvetľoval význam jednotlivých výrazov, slovných spojení a idiómov. Sú to vlastne malé slovníčky, ktoré autor vytvoril podľa jej otázok a nejasností, a tým interpretoval vlastné dielo. Na prvý pohľad by sa zdalo, že nijaký problém pri prekladaní Stancovej prózy nemôže nastať,[5] ale keďže Hušková žiadala autora o vysvetlenie, muselo to znamenať, že v prijímajúcom prostredí bola neznáma alebo jej interpretácia bola nejasná. Dnes sa ukazuje, že dôvody boli viaceré. Huškovej preklad Stancovho románu *Som bosý* vyšiel v slovenčine r. 1949, ale

[5] Bol to prvý, výrazne sociálny román z dedinského prostredia, ktorý sa stal základným dielom ľudovodemokratickej a neskôr socialistickej literatúry v rumunskom kontexte. Tých viac než 50 rokov prekladania z autora, ktorý bol považovaný za klasika, ale po r. 1989 sa z literatúry úplne vytratil, spôsobilo, že lakúny v preklade už nevidno. Je možné, že dnes by sa viaceré časti rukopisu prekladali inak, ale autor už nie je zaujímavý.

Igor.indd 115 10.03.2021 9:50:49

nebol to prvý preklad z rumunčiny v slovenskom jazyku, pretože od r. 1935 vyšlo 10 titulov prevažne z rurálneho prostredia. Slovník z ľudového prostredia teda musel byť známy. Lenže Stancu svoj román koncipoval ako básnicky štruktúrovanú, lyrizovanú až expresionistickú prózu, ktorá mala programový sociálny a ideologický charakter, pričom používal špecifické regionálne a dialektové výrazy. Okrem toho išlo o prvý rozsiahlejší Huškovej preklad do slovenčiny, keďže dovtedy prekladala len do češtiny.[6]

Jeden zo vzácnych dokumentov, ktorý sa v pozostalosti Jindry Huškovej našiel, je list, ktorý v mene Spolku rumunských žien napísala rumunská spisovateľka Maria Vlăduţiu slovenskej spisovateľke Terézii Vansovej. Tento list, popisujúci známu výmenu darov medzi slovenskými a rumunskými ženami (ide o výšivky a fotografie ľudových krojov) z konca 19. storočia pri príležitosti návštevy S. H. Vajanského vo väzení v Segedíne, ktorú opísal slovenský historik M. Krajčovič v knihe *Slovenská politika v strednej Európe (1890 – 1900): Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov*[7], je datovaný 5. V. 1894 (spôsob datovania rešpektuje pôvodný prepis) a patril k niekoľkým vzácnym listom, ktoré T. Vansová odovzdala J. Huškovej. Aký je ich osud dnes, nevedno. Niektoré z nich sa stratili, napríklad tie, ktoré napísal Gustáv Augustíny, iné sa možno ešte nachádzajú v Literárnom archíve Matice slovenskej alebo na neznámych miestach. O korešpondencii medzi T. Vansovou a spolkom rumunských žien písala J. Hušková v článku *Zajímavá episoda vzájemnosti slovensko-rumunské*.

Časový rámec korešpondencie

V období po vzniku Československa r. 1918, v čase, v ktorom sa Huškovej korešpondencia rozvinula, pôsobili v slovenskom kultúrnom kontexte mnohí českí vzdelanci, učitelia, pracovníci knižníc a pod. Hušková bola tiež českého pôvodu (pochádzala z rodiny známeho českého lingvistu Václava Flajšhansa). Študovala v čase prvej svetovej vojny na Karlovej univerzite v Prahe rumunský jazyk a literatúru u romanistu J. U. Jarníka. Po vzniku Československa ju J. U. Jarník vyslal do Bratislavy, aby odbor rozšírila aj na Slovensko. To znamená, že kontakty s Rumunskom, ktoré získala v Prahe a potom na univerzite v Bukurešti, odkiaľ sa vrátila r. 1920, preniesla rovno do slovenského prostredia. Ich význam sa ukazuje najmä vo svetle skutočnosti, že po prvej svetovej vojne si najmä politici Slovenska (Milan Hodža), ale aj Československa, uvedomili, že zo strategických politických dôvodov by štáty strednej Európy mali utvoriť spojenecký pakt, ktorý by pomohol vzdorovať tlaku dvoch veľkých mocností na východe a na západe. V r. 1921 vznikla za podpory Francúzska Malá dohoda, ktorú tvorilo Československo, Rumunsko a Juhoslávia, a práve v jej rámci rozvíjala J. Hušková rumunsko-českoslo-

[6] Po slovensky Hušková písala články do Slovenského denníka. Pozri bližšie Vajdová, L. Rumunská literatúra v slovenskej kultúre.

[7] Krajčovič, M. Slovenská politika v strednej Európe.

venské styky. Jej korešpondencia s rumunskými spisovateľmi predstavovala v tom čase výrazný prejav kultúrnopolitickej spolupatričnosti. Hoci medzi spôsobmi a rýchlosťou komunikácie spred r. 1918 a medzivojnovým obdobím sú isté rozdiely, napríklad v tom, že sa častejšie využíval rozhlas, predsa len ich hlavné rysy ostali nezmenené – komunikácia listami, napísanými väčšinou rukopisne.

V medzivojnovom období 20. storočia sa J. Hušková sústreďovala predovšetkým na oblasť kultúrnych stykov medzi Československom a Rumunskom. Organizovala výmeny koncertných telies, preklady a inscenácie divadelných hier rumunských autorov, usporadúvala prednáškové pobyty a návštevy kultúrnych činiteľov predovšetkým v rámci Československo-rumunského spolku. Po druhej svetovej vojne sa však dohľad nad kultúrnou sférou a organizácia stykov presunuli do sféry pôsobenia štátu, kde osobné iniciatívy nemali miesto. Aj Hušková sa preorientovala na iný smer, konkrétne na preklady z rumunskej literatúry. Nesmieme zabudnúť, že bola ako Češka za vojny vyzvaná, aby opustila Slovensko, no vďaka slovenskému manželovi mohla v Bratislave ostať. Keď bol jej manžel, slovenský novinár Karol Hušek, zakladateľ Prúdov a Slovenského týždenníka, šéfredaktor novín Slovenský denník, zo svojho postu r. 1938 odvolaný, obaja sa utiahli. Po r. 1945 začala Hušková prekladať klasické diela rumunskej literatúry do slovenčiny, pričom jej pomáhal aj manžel. Súčasne začala učiť na Komenského univerzite najskôr v rámci krúžku rumunského jazyka, neskôr na lektoráte a v oddelení rumunského jazyka a literatúry. Z toho dôvodu má aj jej korešpondencia niekoľko podôb. Prvá časť z medzivojnového obdobia je verejná a osobne iniciatívna, s politickým nádychom, a druhá časť z obdobia po r. 1948 skôr univerzitná a prekladová.

Korešpondencia a referencialita

Teraz si môžeme položiť otázku, čo vlastne korešpondencia predstavuje. Je to čisto literárny žáner, či zápis, dokument, alebo svedectvo? Publikácia, ktorá vznikla ako výsledok prieskumu fondu J. Huškovej v Literárnom archíve MS, pozostáva len z listov a z poznámok k nim, doplnených niekoľkými literárnohistorickými článkami, dokumentujúcimi kultúrne rumunsko-slovenské kultúrne styky. Sú to listy, ktoré nie sú literárnymi dielami, ale napísali ich literáti a umelci, takže majú sklon k literárnej narácii a fikcii. Okrem toho sú implicitne autobiografické, s čím súvisí kolísajúca hodnovernosť informácií, ktoré prinášajú. Hoci vo všetkých prípadoch korešpondencie ide o autorov umelcov, či už spisovateľov, alebo hudobníkov či historikov, veľká časť referenciality sa týka politického a spoločenského diania. Hušková nespracovala obsah listov a nezhodnotila ich referenčnú rovinu. Ak by sme sa dnes pokúsili zistiť pravdivostnú hodnotu informácií, ktoré pisatelia do listov vložili napríklad v podobe ohlasov a narážok na politickú situáciu v období po r. 1918 a v období tesne pred r. 1938, videli by sme, že sú závislé na zmenách

Igor.indd 117 10.03.2021 9:50:49

v dianí v spoločnosti, ale ich vyjadrenie kolíše aj podľa emotívneho spracovania, inými slovami v závislosti od odvahy pisateľa vyjadriť sa v danej situácii. Tak napríklad spomínaná divadelná hra *Sam*, o ktorej píše G. M. Zamfirescu, sa nesmela na pokyn vedenia divadla inscenovať, pretože pravicové inštitúcie upozornili na židovský pôvod autora. Autor listu sa síce o zákaze vyslovil priamo, ale príčinu odmietnutia hry explicitne nevyjadril. Na druhej strane, hra Octaviana Gogu *Mistr Manole* sa hrala v Bratislave r. 1934 bez najmenších problémov, pretože O. Goga bol predsedom vlády a výrazným predstaviteľom jej nacionalistického krídla, ktoré sa prikláňalo k talianskemu a nemeckému fašistickému hnutiu. Autor síce na predstavenie do Bratislavy neprišiel, ale hra sa hrala v českom preklade J. Huškovej a H. Langovej a mala úspech, čo by už po r. 1939 nebolo možné. Na Slovensku a v Československu neboli v tom čase pomery až také zlé, ale už sa začali vyhrocovať protiklady. A podobne by sa dali interpretovať aj ďalšie listy.

Referencialita tu má tiež vlastný rozmer. Na jednej strane mali oba štáty, Rumunsko a Československo, odlišné dejiny vzniku a odlišné tradície, na druhej strane oba vznikli po rozpade Rakúsko-Uhorska[8] a ako mnohonárodnostné štáty boli vždy vo vzájomnom styku. Po r. 1918 sa však Československo presadilo vďaka svojmu rozvoju, civilizačným výdobytkom a modernizácii. Mnohí z Huškovej korešpondentov, napr. Densusianu, Iorga, boli skutočne scestovaní po krajinách západnej Európy a boli nositeľmi prestížnych čestných titulov na zahraničných univerzitách. Preto sa aj na preklady svojich diel do češtiny a slovenčiny dívali celkom inak ako na prípadné preklady do francúzštiny, ktorými by sa boli dostali do stredu kultúrneho sveta. Ako však napredovali 30. roky 20. storočia, stúpala hodnota Československa ako modernej a civilizovanej krajiny s demokraciou. Naviac, a to bolo všeobecne známe, silné oživenie kultúrnych stykov medzi Československom a Rumunskom bolo spôsobené zahraničnou politikou niekoľkých štátov strednej Európy, ktorej cieľom bolo utvoriť demokratickú formu politického odporu proti prenikaniu Nemecka zo západu a Ruska z východu.[9]

Korešpondencia medzi spisovateľmi, literárnymi kritikmi a prekladateľmi je žáner, v ktorom splýva dokument s literárnym štýlom. Korešpondencia je fikcionalizujúca a súčasne pôsobí ako dokument. Hoci sa zameriava skôr na informácie, bežné správy, pokyny alebo usmernenia, je aj výrazom autorského ja a čiastočne sa riadi konvenciami autobiografického písania, ako sú fikcionalizácia príhody alebo vonkajších okolností. Aj v tejto bežnej korešpondencii cítiť spojitosť s literárnou (resp. umeleckou) tvorbou, na ktorú všetci autori bez výnimky odkazujú, pretože sú „zaviazaní" niečím ako auto-

[8] Rumunsko vzniklo už r. 1859, čiže o viac než päťdesiat rokov skôr ako Československo. Bolo však územne menšie než po r. 1918, pretože po rozpade Rakúsko-Uhorska mu pripadla aj tá časť Sedmohradska, ktorá predtým patrila do Uhorska, čiže do dnešného Maďarska.

[9] Táto politická predstava sa zhmotnila v tzv. Malej dohode (La Petite Entente), ktorá plánovala diplomaticky a vojensky prepojiť tri štáty: Rumunsko, Československo a bývalú Juhosláviu pod medzinárodnou záštitou Francúzska. Presadzoval ju napríklad Milan Hodža.

biografický pakt a literárne normy. Pisateľ si buduje obraz osobnosti v texte, ale dodržiava aj konvencie korešpondencie. Ani referenčnosť nemôže byť vysoká a mení sa podľa závažnosti situácie. Listy pôsobia autenticky a neodporujú ani historickému dianiu – sú však objektívne? Tieto a podobné otázky vyvoláva aj jednoduchá korešpondencia, ktorá sprevádza recepciu prekladov z rumunskej literatúry a slovensko-rumunské kultúrne styky. Referenčná hodnota, čiže pravdivosť, je v korešpondencii iste relatívna, podobne ako v literatúre spomienok, zápiskov a denníkov, pretože závisí od spôsobu zaznamenávania a intenzity emócií, ktoré sa v listoch musia prejaviť. Hoci budeme korešpondenciu považovať za nefikčné texty, predsa do nej zasiahnu literárne postupy ako autoštylizácia, narativizácia, intertextualita a zaužívané modely dejín. To súvisí s pozíciou korešpondencie na hranici historiografie a literárnej fikcie.

Pretože korešpondenciu tvoria texty na hranici dokumentu a eseje so silne informatívnou zložkou, týkajú sa jej otázky pravdy, referenčnosti, zmiešania osobného s verejným, ale aj identity s fikčným, vážneho s ironiou a satirou. Vlastnosti ako zmiešavanie súkromného s verejným sú súčasťou prakticky každého korešpondenčného písania. Práve v súčasnosti sa táto črta rozvinula a stala sa základom nových žánrov, ktoré z korešpondencie vyšli a časom sa stali verejnými (politickými, ideologickými, občianskymi, ale aj zábavnými) prejavmi masovej komunikácie vo forme písaných odkazov, čiže v podstate listov (s mnohými adresátmi). Nemožno povedať, že by to bolo výlučne dielom súčasnosti, pretože tento typ prejavu má svoju minulosť v otvorenej žurnalistike a esejistike s dlhšou tradíciou. Teraz však zmenil tvar a štýl – skrátil formu, naplnil sa emóciami rôzneho druhu, stal sa priamejším, burcujúcim, emancipačným, ale niekedy aj zľahčujúcim či výsmešným.

Zmenil sa aj typ fikčnosti, ktorá niekedy hraničí s fiktívnosťou a s dezinformáciou a tie vďaka modernej forme získavajú autoritatívne postavenie v komunikácii. L. Doležel sa touto formou antireferenčnosti alebo nepravdepodobnosti zaoberal z hľadiska literárnej fikcie. Ak môže spoľahlivosť dokumentov kolísať podľa spôsobu zaznamenávania, a ak do nej môže zasahovať intenzita ideológií, emócií a iných externých faktorov, potom nemôžu byť dokumenty overiteľné kritériom pravdepodobnosti. Ba čo viac, vznikajú alterované, kontrafaktuálne (protifaktové) prepisy reálnych udalostí.[10] Je to zložitý problém, ako na to poukázal L. Doležel na príklade tzv. testu holokaustom.[11]

Treba pripomenúť, že korešpondencia sa často skúma aj inak ako dokument bežného života alebo pragmatická komunikácia. Francúzsky literárny historik Alain Pagès sa zaoberá genetickým výskumom literatúry a skúma podnety, ktoré možno odhaliť v ko-

[10] Naráža na to A. Jedličková, keď vysvetľuje Doleželov termín literárnej transdukcie: „postmoderní způsob mezitextového navazování, jehož povaha sahá od alterace až po polemický přepis fikčního světa zkonstruovaného pretextem." Jedličková, A. S mimezí v batohu na výlet do různosvětů, s. 205.

[11] Doležel, L. Heterocosmica. Fikce a možné světy, s. 31 – 33.

Igor.indd 119 10.03.2021 9:50:50

rešpondencii Émila Zolu, Gustava Flauberta a klasikov francúzskej literatúry 19. storočia. V texte *Correspondance et avant-texte* naznačuje, že jeho cieľom nie je sledovať praktické aspekty vzniku literárneho diela samotného spisovateľa (varianty, redakčné úpravy) ani konvencie epištolárneho žánru (štýl písania listov v rôznych obdobiach).[12] Pagès hľadá motivácie literárnych riešení veľkých literátov, ktoré vyplývajú z faktorov osobnosti, psychiky, reality či záujmov a preferencií v styku s inými alebo podobnými názormi (autorský dialóg). Podľa niektorých názorov sa autorská osobnosť odhaľuje najlepšie v korešpondencii, zatiaľ čo podľa iných sa v korešpondencii autor iba predvádza, predstiera črty, ktoré by mali byť podstatné pre jeho dielo, no v skutočnosti je to iba želanie. Zdá sa však, že v náročnejších textoch, napísaných s hlbším zaujatím, je aj autor voči sebe pravdivejší.

Katarína Bednárová sa vo svojej štúdii *Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze* zaoberá podobnými otázkami, ale na materiáli autobiografie, ktorý je väčšmi osobný (každý subjekt v ňom píše o sebe alebo sa k sebe explicitne vzťahuje), ale súčasne väčšmi umelecký a literárny.

> Pamäti, spovede, svedectvá, personálne kroniky, denníky, blogy, listy, dialógy, rozhovory a myšlienky obrátené k sebe, eseje, literárne autoportréty, autobiografie, žánrovo hybridné autobiografické texty, autofikcie, písanie-rozprávanie-príbehy seba/o sebe a texty, v ktorých sa vlastný život autora stáva umeleckým produktom či verejne dostupným, nekontrolovane nahliadateľným predmetom, sú žánrové konkretizácie tzv. personálnej či intímnej literatúry. Ich teoretická analýza i konkrétna textová interpretácia si vyžaduje venovať sa v prvom rade problematike literárneho subjektu a obrazu Ja v texte, otázkam identity, pojmom pravda, úprimnosť, autentickosť vzhľadom na fikciu a jej eventuálnu prítomnosť v texte, problém prekračovania súkromného a verejného priestoru, žánrový synkretizmus a hybridizácia nabádajú prehodnotiť hranice literárnosti, ale aj čitateľskej recepcie.[13]

Korešpondencia je tiež druhom autobiografického písania, má mnohé vlastnosti podobné personálnej literatúre, lenže v rôznej, niekedy veľmi obmedzenej miere. Je to pre-

---

[12] Pre zaujímavosť uvádzam dlhší citát z odkazovanej štúdie:

> Deux directions de recherche me semblent, cependant, devoir être écartées : l'examen du processus de genèse que peuvent connaître les lettres elles-mêmes, ou l'étude de la genèse des éditions de correspondance. Ces questions sont passionnantes, mais elles ne concernent pas ce que je voudrais mettre en avant ici. Le premier cas renvoie aux problèmes habituels qu'examine la génétique (un texte précédé de ses variantes rédactionnelles). Le second cas concerne l'histoire du genre épistolaire (le refus du dévoilement intime, la pratique de la censure dans les éditions de correspondance au XIXe siècle, le recours au faux, etc.).

Pagès, A. Correspondance et avant-texte.

[13] Bednárová, K. Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze, s. 19.

dovšetkým v oblasti prezentácie vlastného ja, čiže budovania vlastnej identity, hoci aj v drobných a pragmatických textoch, ďalej v oblasti pravdy, pravdepodobnosti a referenčnosti a predovšetkým v oblasti presahu verejného a súkromného priestoru.

Každý list, aj v bežnej sociálnej komunikácii, vzniká v autobiografickom priestore. Tento priestor sa situuje v ďalších priestoroch, akými sú reálny, sociálny, verejný, kultúrny, politický, a prepája sa, mieša, interferuje s nimi. Z toho vyplýva, že každý list, hoci krátky a informatívny, má časť (často veľmi malú) vlastností spoločných so žánrami osobnej, personálnej literatúry. Hoci neobsahuje rozvinutý príbeh (*récit*), už samotné jeho objavenie je iniciovaním príbehu. Obsah listu sa tiež dá nazvať zárodkom príbehu, má začiatok a koniec. Podobne je to so sujetom, z ktorého sa vyjadruje len náznak. Identita autora tu je však veľmi zrejmá, dokonca nielen podpisom, ale aj v správe v texte listu, pretože autor vyjadruje vlastné názory a stanoviská (dátumy, akcie, modálne slovesá, emócie). Pokiaľ ide o rozprávača a jeho retrospektívnu perspektívu rozprávania, tá nemusí byť vyjadrená vždy len uceleným textom, môže sa tvoriť aj opakovaným písaním ďalších listov, bez ohľadu na to, či pisateľ dostane odpoveď alebo nie. Séria listov, akou je napríklad v korešpondencii J. Huškovej súbor Densusianových listov, je už takmer príbehom, životným, intelektuálnym, ktorý možno vnímať spätne.

Tu si možno všimnúť ešte ďalší drobný detail. Keď K. Bednárová v spomínanej štúdii píše o Lejeunovej interpretácii jazyka autobiografického písania v estetike autobiografie, cituje z jeho práce: „Takáto estetika je definovaná najprv sériou odmietnutí: odmietnutím písať uhladene (znamenalo by to ‚maskovať sa', odmietnutím uchýliť sa k homogénnej kompozícii (chvála pestrosti a neporiadku)."[14]

Vybraný citát charakterizuje nielen listy spisovateľov, ktoré si zakladajú na voľnosti individuálneho prejavu, ale aj žáner korešpondencie všeobecne. Elektronická komunikácia (najmä osobná) túto črtu na jednej strane zdôrazňuje, ale kvôli rozsahu svoje vyjadrenia skracuje a potláča, čo ústi do fragmentárnosti a súčasne neusporiadanosti až asociálnosti textu (v niektorých prípadoch).

Produkcia, šírenie, pragmatika korešpondencie

Korešpondencia je plodom práce pisateľa, čiže vychádza z istého kultúrneho a spoločenského prostredia, vyjadruje jeho náhľady na spoločnosť, literárne názory a súčasne je objektom prijímania, ktoré pri svojom vzniku pisateľ berie do úvahy, to znamená konštruuje na základe predpokladaného recepčného horizontu. Táto skutočnosť sa veľmi jasne a v mnohých detailoch prejavuje v súčasnej modernej korešpondencii v masových komunikačných sieťach. Samozrejme, stratégia pisateľa pri tvorbe textu vzhľadom

[14] Lejeune, P. Rousseau et la révolution autobiographique, s. 58. Slov. preklad cit. podľa Bednárová, K. Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze, s. 24.

Igor.indd 121 10.03.2021 9:50:50

na predpokladaného adresáta existovala v diskurze korešpondencie vždy, ba dokonca predstavovala jeden zo znakov žánrového rozlíšenia. Ako a čím sa líši dnešná (postmoderná) korešpondencia v masových médiách oproti korešpondencii, ktorá sa šírila pomocou tradičných prostriedkov pošty?

Korešpondencia moderného typu, to znamená z obdobia, ktoré sa končí zhruba v posledných desaťročiach 20. storočia, sa líši od súčasnej korešpondencie niekoľkými vlastnosťami, z ktorých prvou je typ komunikácie určený jej materiálnym nosičom. Na rozdiel od masmédií a elektronických sietí sa udržiavala materiálnym nosičom, hmotným materiálom papiera. Ďalším rozdielom je, že v nej pretrvával prevažne rukopis, hoci všade inde sa používala tlač. Rukopis bol zrejme považovaný za vhodnejší pre osobný styk aj z hľadiska etiky a etikety. Tomu vyhovoval aj mechanický spôsob šírenia (komunikácie) – pošta. Hoci by sa mohlo zdať, že ide o nepodstatný detail, nie je to tak. Pošta je tiež médiom informačného prepojenia a výsledkom modernizačného procesu (od konskej pošty po leteckú), lenže medzičasom ako médium zastarala. To sa môže stať aj elektronickej komunikácii. Je pritom pozoruhodné, do akej miery zmeny materiálu prostriedkov komunikácie (posun z materiálneho papiera na vlnové, napríklad svetelné, elektromagnetické a pod., alebo elektronické) zmenili formu a obsah komunikátov. V korešpondencii sa zmeny prejavili vo formách, v obsahu, v štýle, v jazyku a, samozrejme, v sociálnych väzbách recepcie. Elektronická pošta je nielen stručná, útržkovitá, používa zaužívané alebo *ad hoc* vytvorené skratky, výtvarné prostriedky, ako logá a symboly namiesto slovných prostriedkov, formálne jednoduché postupy spoločné obrovským masám korešpondujúcich, ale často má takmer nulovú literárnu, štylistickú, ba aj individuálnu hodnotu. Naviac, tento spôsob komunikácie sa tak rozšíril, že nahrádza osobný styk, takže potenciálne hrozí, že pribrzdí rozvoj verbálnych schopností, vyjadrovacích zásob a psychologických praktík v osobnom styku. Martin Brestovanský napríklad píše vo svojich skriptách *Úvod do mediálnej výchovy* o znakoch, ktoré odlišujú internetovú komunikáciu od bežnej sociálnej komunikácie, a zopár vyššie spomenutých čŕt obohacuje o celý rad ďalších.[15]

---

[15] Brestovanský, M. Úvod do mediálnej výchovy, s. 75. Keďže citát je veľmi dlhý, vyberám z neho:
Medzi znaky, ktoré odlišujú internetovú virtuálnu komunikáciu od bežnej sociálnej, môžeme zaradiť: ▪ informačnú dostupnosť: [...] schopnosť analýzy, syntézy a verifikovania nájdeného obsahu, ▪ interaktívnosť (web 2.0): zasahovanie do podoby internetu, [...] vytváranie skupín [...], ▪ dopady na kvalitu reči a myslenia: ochudobnenie slovnej zásoby, nesústredenosť, anglikanizmy, ▪ multiplicita: viac správ druhým osobám a komunikácia s viacerými ľuďmi naraz, ▪ rýchlosť: odvykanie si čakať, ▪ iný rytmus komunikácie: okamžitá reakcia, ale aj časový odstup, ▪ povrchnosť, nadmerná zábava, „osamelosť", ▪ iná emocionalita: [...] emócie [...] na internete dávame najavo hrubšie alebo vôbec [...], ▪ disinhibícia: – odloženie zábran, prekonanie nesmelosti, obchádzanie tabu a zákazov, neviazanosť (príp. anomálna odvaha). J. Suler (2003, in Vybíral 2009) pomenoval 6 hlavných faktorov, ktoré podporujú disinhibíciu: • anonymita (presun z bežnej komunikácie – niekedy riadená anonymita – viazanosť na nick) a neviditeľnosť, • asynchronicita, • solipsistické postoje (vlastné konštrukty o druhom), • neutralizácia statusu, • účinky samotnej interakcie.

Ďalšou otázkou je prítomnosť subjektu v takto utvorenej korešpondencii. Mohli by sme povedať, že bežná korešpondencia si aj v elektronických médiách zachováva svoj osobný charakter. Nie je to však úplne tak. Zmenil sa predovšetkým štýl, základné formálne vlastnosti. Aj v súkromnej korešpondencii sa presadila stručnosť, súkromný priestor sa zmenšil, osobné črty sa potláčajú (automaticky, v rámci modelu neosobného štýlu), tvar sa zjednodušuje (vypadli úvody, pozdravy, závery, drobné zdvorilostné frázy), prevažuje suchá informatívnosť. To znamená, že sa zmenil práve osobnostný charakter korešpondencie. Pritom referenčnosť a pravdepodobnosť sa nezvýšili, naopak, nahradzujú ich verva, útočnosť a často aj dezinterpretácia. Niet pochýb, že aj z tohto spôsobu korešpondencie sa postupne vyvinie špecifický štýl, ktorý možno posunie ľudskú komunikáciu na inú rovinu či iným smerom. Naviac, to, čo poznáme z korešpondencie pod pojmom osobné názory, podnety, návrhy a vízie, sa presunulo do verejnej korešpondencie, kde sa prejavuje formou diskusií, debát, polemík a iných reakcií, ako blogy, wikistránky, Twitter, LinkedIn, ale aj Facebook a mnohé ďalšie, adresované mase respondentov.

Korešpondencia, historiografia a archív

Významnou zložkou literárnohistorického výskumu sú archívy, ktoré sa stávajú stredom pozornosti nielen v oblasti pôvodnej tvorby, ale aj v oblasti prekladu a recepcie. Výskum recepcie cudzích literatúr je vlastne štúdiom dejín rôznych kultúr a prostredí, ktoré čerpá svoje poznatky z archívov a súčasne ich do archívov aj vkladá. Práve cez prizmu archívov sa recepcia javí ako kultúrne, literárne, ale aj sociálne dianie, prebiehajúce ako trvalý, ale často nerovnomerný pohyb kultúry bez preryvov a zvratov. Hoci ju možno chápať ako sled významných udalostí, prekladov alebo reflexií, neodohráva sa v krátkom, ale v dlhom čase a zotrvačne. V úzadí významných udalostí (prekladov) totiž vždy existujú menej známe literárne hodnoty v skrytých alebo aj nepravých podobách, ktoré významné udalosti a javy spoluvytvárajú. Preto je dôležité všímať si nielen udalosti, ktoré vidieť, ale aj (ak nie najmä) marginálne dianie, čiže bežné a obvyklé recepčné javy, ktorých význam sa buď ukáže neskôr, alebo fungujú ako živné podložie ďalších literárnych javov. Recepciu literárnych diel teda možno postihnúť z hľadiska udalostnej historiografie len čiastočne.

Vieme, že v recepcii zohrávajú úlohu geografické faktory (napríklad blízkosť literatúr v susedných štátoch alebo regiónoch), časové faktory (tradície vzájomných stykov, resp. poznávania), ideologické faktory (politické spojenia, vojenské konflikty), jazykové a kultúrne faktory (príbuznosť, cudzosť) alebo náboženské súvislosti. Hoci v súčasnosti je svet čoraz otvorenejší, z čoho by sme vyvodzovali, že aj rozhľadenejší, paradoxne sa doň premietajú aj akoby opustené hľadiská minulosti v takých formách, aké by sme nečakali. Je to preto, lebo recepčné procesy sú komplexné a ich trajektórie sa prelínajú

Igor.indd 123 10.03.2021 9:50:50

a splývajú. Za recepčným a prekladovým dianím stojí množstvo ľudí: prekladatelia, vydavatelia, kníhkupci a knihovníci, čitatelia aj nečitatelia, ktorí v ňom viac či menej úspešne presadzujú svoje predstavy. Úloha bežných ľudí, ktorí sa na celom procese zúčastňujú a ktorí netvoria udalostnú históriu, je v tomto pragmatickom chode recepcie podstatná.

Dnešné štúdium literárnych a kultúrnych dejín, ktoré berie do úvahy pokračujúcu relativizáciu prameňov, a pritom hľadá možnosti objektívnejšieho poznania, ba dokonca i pravdy, nie je v jednoduchej situácii. Pre výskum kultúry, jej kontextu, či už sociálneho, politického alebo literárneho charakteru, malo podstatný význam chápanie dejinnosti ako dejín obyčajných ľudí, drobných udalostí, dlhšie trvajúcich procesov v dejinách na rozdiel od udalostnej histórie a od významu personality v nich (tzv. *nouvelle histoire*, predstavitelia: Fernand Braudel, George Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie). Humánna geografia, ktorá sa rozvinula vo francúzskej historiografii v druhej polovici 20. storočia, poukázala na funkciu človeka v prírodnom prostredí vo vzájomnom prepojení a priviedla historikov k tomu, aby si uvedomili význam drobných ľudských činností v krajine a jej spoločenstve. To vyvolalo štúdium dokumentov administratívneho a súdneho charakteru, ktoré vznikali v bežnom živote, čiže záujem historikov sa posunul k menej viditeľnej, drobnej histórii (vrátane orálnej histórie). Tieto dokumenty, tvoriace hlavnú súčasť archívov, sa dostali do popredia a odsunuli autorsky písanú a interpretovanú históriu veľkých udalostí a osobností. Dodnes sa za významného analytika kultúrno-sociálnych javov považuje napríklad Michel Foucault a jeho výskum stratégií moci, či už v otázkach represií štátu, predstáv medicíny v rôznych štádiách, mentálneho zdravia a liečenia, alebo menšín a sexuality, ktorých stopy a záznamy tvoria väčšinu drobných exemplárov v archívoch. Podobného typu sú aj materiály, ktoré študoval Stephen Greenblatt, zakladateľ školy *New Historicism*, ktorá stála pri koreňoch historiografie kultúry založenej na dokumentoch zo všetkých oblastí ľudského života. Možno povedať, že korešpondencia Jindry Huškovej s rumunskými spisovateľmi predstavuje práve tento typ dokumentov a ten typ dejinnosti, ktorý by sme mohli nazvať dejinami bežných ľudí v ich prirodzenom geografickom prostredí (stredná Európa, Karpaty, Dunaj) a politickej konštelácii 20. storočia. To sú skutočné dejiny kultúrnej recepcie.

Aj keď Paul Ricoeur presvedčivo vyhlásil návrat k udalosti a nový nástup udalostnej historiografie, treba vedieť, že aj „[v]ýznamné udalosti s veľkým ohlasom sú často iba momenty, iba prejavy rozsiahlych dejov." Podľa Isabelle Tournier, autorky článku *Historická udalosť. Literárna udalosť. Čo sa stáva dátumom v literatúre?*, to platí aj pre dejiny literatúry.[16] Návrat udalostnej histórie je prirodzenou vecou. Historiografia vždy bude tiahnuť k vysvetľovaniu historických udalostí v čase. Pri pohľade na historické dianie

[16] „Les événements retentissants ne sont souvent que des instants, que des manifestations de ces larges destins." Tournier, I. Événement historique, événement littéraire, s. 754. Prel. L. V.

bez hodnotenia vidíme najskôr body obratu alebo veľkého významu, pričom tie ostatné zanikajú. Lenže ich dôležitosť, čiže schopnosť stať sa udalosťou, je určovaná výberom udalostí a interpretáciou. Neexistuje udalosť bez interpretácie – kladné a či záporné hodnotenie, vždy je to výber a hodnotenie historiografa. Ba čo viac, udalostné dejiny vyzývajú konštruovať príbehy, do ktorých vstupuje nielen historikovo poznanie, ale aj predstavivosť, fantázia, zatiaľ čo neudalostné dejiny sú takmer nudné, opakujúce sa, kvantitatívne a lakúnovité. Lenže ak historik chce poznať udalostné dejiny, musí poznať aj dejiny neudalostné. Všade tam, kde treba písať o dianí, ktoré sa týka prejavov kultúry v spoločnosti, spojených sociálnymi a humánnymi väzbami, kde kritik sleduje pragmatické prejavy recepcie kultúrnych javov, všade tam treba sa dívať na dejiny nie z pozície vysokej osobnostnej, resp. udalostnej histórie, ale, naopak, z hľadiska dejinného diania obyčajných ľudí, tzv. pešiakov dejín. Všeobecne známy a často používaný výrok, prisudzovaný L. Febvrovi hovorí – na dejiny sa treba dívať zdola, nie zhora.

Na záver

Slovenská rumunistka Jindra Hušková Flajšhansová vytvorila pre svoju disciplínu široké pole pôsobenia a jej korešpondencia s rumunskými spisovateľmi je toho dôkazom. Okrem organizácie kultúrneho života, výmen umeleckých telies a osobností sa venovala aj prekladu. Preložila do slovenčiny celý základný fond rumunskej literatúry a na knižných prácach z dejín a poetiky rumunskej prózy, divadla a poézie[17] postavila na Slovensku disciplínu rumunistiky. Jej korešpondencia s rumunskými spisovateľmi prispela k poznaniu kultúrnych dejín Slovenska, rumunsko-slovenských vzťahov a stredoeurópskeho regiónu, tých javov, ktoré odkrývajú beh každodenného života týchto krajín a súčasne z tejto pozície zasahujú do tzv. veľkých (udalostných) dejín. A je práve úlohou archívov, aby toto poznanie dostalo explicitnú podobu a aby ho bolo možné znovu interpretovať pri každom novom historickom poznatku a zmene pohľadu na dejiny.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK)
fond Jindra Hušková, Sign. 150

BEDNÁROVÁ, Katarína. Ku genéze autobiografického gesta v literárnom diskurze. In *World Literature Studies*, 2011, roč. 3, č. 2, s. 19 – 27.

BRESTOVANSKÝ, Martin. *Úvod do mediálnej výchovy*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2010.

DENSUSIANU, Ovid. *Moderní rumunské básnictví*. K vyd. připr., uspořádala a přel. J. Hušková-Flajšhansová. Břeclav: Stan. F. Navrátil, 1929.

DENSUSIANU, Ovid. *Omul şi opera*. Ed. Augustin Z. N. Pop. Deva: Comitet de cultura şi educaţie al judeţului Hunedoară, 1973.

[17] Napríklad preklad: Lukullova třešeň a jiné rumunské novely. Príklady knižných odborných prác: Rumunští prosaikové v rámci vývoje jednotlivých literárních škol; Moderní rumunské drama. Alebo kapitola Rumunská literatúra v Dejinách svetovej literatúry, s. 137 – 153.

Igor.indd 125 10.03.2021 9:50:50

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: Fikce a možné světy*. Praha: Karlova Univerzita, Karolinum, 2003.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra. Anii mei de ucenicie lîngă profesorul Densusianu. In DENSUSIANU, Ovid. *Omul şi opera*. Ed. Augustin Z. N. Pop. Deva: Comitet de cultura şi educaţie al judeţului Hunedoară, 1973.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra. *Moderní rumunské drama*. Praha: Orbis, 1934.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra. *Rumunští prosaikové v rámci vývoje jednotlivých literárních škol*. Praha: Česká grafická unie A. S., 1927.

HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, Jindra. Zajímavá episoda vzájemnosti slovensko-rumunské. In *Prúdy*, 1928, roč. 12, č. 10, s. 646.

HUŠKOVÁ, Jindra. Rumunská literatúra. In *Dejiny svetovej literatúry.* Zv. II. Red. M. Pišút. Bratislava: Osveta, 1963, s. 137 – 153.

JEDLIČKOVÁ, Alice. S mimezí v batohu na výlet do různosvětů. In *Česká literatura*, 2005, roč. 53, č. 2, s. 203 – 225.

Jindra Hušková-Flajšhansová şi corespondenţii săi români. Zostavila, edične pripravila, štúdiu, poznámky a chronológiu napísala L. Vajdová. Bucureşti: Minerva, 1991.

KRAJČOVIČ, Milan. *Slovenská politika v strednej Európe (1890 – 1900)*. Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov. Bratislava: VEDA, 1971.

LEJEUNE, Philippe. Rousseau et la révolution autobiographique. In *Le Biographique, la réflexivité et les temporalités: Articuler langues, culture et formation*. Eds. Dominique Bachelart, Gaston Pineau. Paris: L'Harmattan, 2009, s. 49 – 65.

LOVINESCU Eugen. Scrisori. Listy datované 1939 – 1942. In *Manuscriptum* (21), 1975, roč. 6, č. 4, s. 168 – 173.

Lukullova třešeň a jiné rumunské novely. Vybrala, přeložila a poznámkami o rumunské novelistice opatřila J. Hušková-Flajšhansová. Praha: Jos. R. Vilímek, 1926.

MINULESCU, Ion. Scrisoarea. List datovaný 1938. In *Manuscriptum* (35), 1979, roč. 10, č. 2, s. 171 – 175.

PAGÈS, Alain. Correspondance et avant-texte. In *L'Institut des textes et manuscrits modernes* [online], nedatované [cit. 07-07-2020]. Dostupné na: http://www.item.ens.fr/articles-en-ligne/correspondance-et-avanttexte/.

PAPADAT-BENGESCU, Hortensia. Scrisoarea. List datovaný 1942. In *Manuscriptum* (16), 1974, roč. 5, č. 3, s. 167 – 168.

TOURNIER, Isabelle. Événement historique, événement littéraire: Qu'est-ce qui fait date en littérature?. In *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 2002, Vol. 102, p. 747 – 758.

VAJDOVÁ, Libuša. Câteva momente din istoria relaţiilor culturale între Slovaci şi Români. In *Quo vadis, Romanistica?*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 72 – 88.

VAJDOVÁ, Libuša. Literárna pozostalosť Jindry Huškovej-Flajšhansovej a jej význam pre slovenskú rumunistiku. In *Literárny archív* 34/97. Martin: Matica slovenská 1999, s. 112 –143.

VAJDOVÁ, Libuša. *Rumunská literatúra v slovenskej kultúre (1890 – 1990)*. Edícia Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku. Zv. 5. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2000.

ZAMFIRESCU, George Mihail Scrisoarea. List datovaný 1935. In *Manuscriptum* (20), 1975, roč. 6, č. 3, s. 172 – 174.

PhDr. Libuša Vajdová, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 01 Bratislava

Igor.indd 127 10.03.2021 9:50:50

ENGLISH SUMMARIES

Archival research (of texts) in-between disciplines: Introductory remarks and glosses

Igor Tyšš

In order to better understand the aims and background of this book, it is necessary to briefly look back at how it came about and, at least in broad terms, point out affinities to relevant research and theoretical concepts. It is important to say from the get-go that this book was thought out and edited by translation history scholars. This is why I will draw upon examples and methods from translation history to explain where I see the greatest contribution of this book and how and in what context the reader should think about it.

In recent times, many international translation history conferences have featured interdisciplinary topics ranging well beyond translation and translating. Two conclusions relevant for the present volume can be drawn from this.

Firstly, it is often argued that the history of translation (and, by extension, culture) needs to be humanized. This means that translators should be viewed neither as abstract textual categories nor as subjects of sociological inquiries into normative behavior but rather, as Pym (2014) has it, as living people who live their lives in the real world and do far more than translate. He argues that this understanding of translators as historical figures enables translation historians to examine the potentially very complex roles they can play in history. This approach basically falls into the vein of approaches which Chesterman (2009), who attempted to systematize the human turn in translation studies, rather nonchalantly calls "Translator Studies".

Secondly, it is often argued that the history of translation (and, by extension, culture) can and even should be written more with the emphasis on the "history" part of the compound — in other words, with a view of contributing to the knowledge of history. A major contribution to this streak of research, whose breath and significance would seem to warrant the label "the historiographical turn", can be seen in the work of Christopher Rundle. He argues that translation history should be written so as to be accessible and of interest to historians. This is because translation can offer important insights into history itself, not just translation studies (Rundle 2012).

These two approaches have also informed the aims of the volume *Archival research (of texts) in-between disciplines*. First and foremost, we have planned the book to focus on human matters in cultural history, and it is in this way that we view the necessity of using archival sources in cultural historical research. This is due to the fact that archives and the historical circumstances they uncover or at least illustrate can help researchers question the grand interpretative narratives so often used when explaining literary and cultural historical processes (such as the over-reliance on political timelines or the fetishistic adherence to deathbed editions of works). Archives remind us that the histories

Igor.indd 129 10.03.2021 9:50:50

we seek to explain rely on contingency, since they are, by their very nature, made by people, rather than on impersonal laws of whatever kind.

We also view translation as part of history in that we would like to promote employing methodologies of historiography (and its ancillary sciences) in other disciplines studying culture. However, this position also entails the need to incorporate broader treatment of historical topics into the individual disciplines of the humanities. We see this shift as introducing viewpoints on pertinent issues and new approaches to common topics which would allow the individual disciplines studying aspects of cultural history to enrich each other. One of such topics is archives.

Extracting knowledge from archival sources is not an easy task for historians. It requires time, critical thinking, and adequate prior subject and historical knowledge. From the point of view of modern historiography, which has since the 1960s has also been influenced by post-structuralist thought, two issues in connection with archival research of cultural phenomena need to be addressed.

First of all, the very objectivity of archives is rather questionable. This is what Foucault (2002) pointed out already in late 1960s when he proposed that, instead of historiography, humanities scholars should pursue archaeologies of knowledge which would help them understand to what manner the great abstract conceptions of history are historical and social constructs. It is here where what he calls the principle of exteriority, so familiar to cultural and literary historians, can be applied: Archives, too, must seem distant and unfamiliar so that they could speak on their own account.

The second problem encountered by historians (of culture) stems from the fact that, by the very nature of the past, one could only have a "fragmentary dialogue" (Adamo 2006: 82) with it. Of course, not all traces of the past get archived. In this sense, it is important to note that archives often do not cover spheres of microhistory, which is where most cultural history dwells. From the point of view of macrohistory, cultural artifacts and processes can seem very particular and coincidental (ibidem: 87), fragmentary, and discontinuous (Bednárová 2013). Thus, historians of culture, literature, and translation often have to read between the lines and in the footnotes of various other sources to be able to construct their histories from material available primarily for other purposes (Pym 2014).

All texts included in the present volume address problems of using archival sources in historical research from different perspectives, and their authors cover different topics and draw on different material. However, what they have in common is that the authors attempt to step back from the empirical archival research they conducted and try to synthesize and critically evaluate the experience. Henceforth, I will try to discuss the texts to point out their relevant arguments about archives as method and material

for studying cultural history and bring to your attention some pertinent questions the authors present.

When evaluating the potential of archival sources, it is necessary to look at the individual archives' position within the center–periphery orientation of a particular culture. It is very often the case that valuable information on culture can be found in less central and exposed archives than in the central state archives. These include archives of cultural and scientific institutions or literary magazines. The center–periphery dynamics often affects the degree of institutionalization of individual archives. This, in turn, is reflected in the organization of archived collections but can also be manifested by the presence of the so-called political gesture (manifestations of political interference in the cultural sphere, see Bednárová 2013) in the organization of collections. This is to say that the choice of archival collection, or, for that matter, the choice of what gets to be archived or what is discarded from an archive, is by no means objective but rather an intentional act which could potentially lead to distortions and incongruities.

Several texts in this book also look at how the opposition between the private and the public spheres plays a role in archives. On the one hand, M. Navrátil shows interesting findings from personal papers, which are an example of personal archives, and L. Vajdová, after having studied the correspondence of Romanian studies scholar Jindra Hušková, comes up with important conclusions concerning the nature of private documents in 20th century cultural relations. On the other hand, according to K. Bednárová and M. Kusá, complex cultural historical phenomena can only be studied by using private and public archival sources in combination.

The form of archival collections and the information they can provide is very dependent on the materiality of text. This is why M. Navrátil, who discusses several examples from author papers, gives recommendations on how to read handwritten material and recollects a sort of detective work necessary to identify manuscript versions of poems he examined. Text materiality also figures prominently in L. Vajdová's study. She not only presents a very peculiar case of stolen letters but also reflects upon the changes in the receptive situation caused by the shift of material of personal correspondence from hand-written to electronic format.

Another problem of archives related to materiality is their availability or even knowledge about the location of archival material pertinent to a particular research topic. All authors featured in the volume look at this problem, but Bednárová's conclusions seem to be most intriguing. She argues that the older the period of translation history is to be examined, the more problematic and less available the archival sources at hand are. Of course, in no way does she imply a direct causal relation. However, her findings suggest that if we are to examine translation, an activity which throughout its history has

Igor.indd 131 10.03.2021 9:50:50

been marginalized and pushed to the periphery (see Venuti 1995, Even-Zohar 2004), it is very often the case that archival sources offer only hints and help shed light on some aspects of overall problems.

An interesting (and, to a degree, problematic) aspect of literary authors' correspondence is the potential presence of fictional elements in the writing. This is the case of letters by Romanian writers examined by L. Vajdová. These findings, even though examined by the author, merit further investigation.

The most relevant conclusion, to which all of the present authors have arrived, is that archives are by their very nature incomplete. Archives never give us ready-made answers. More commonly they are means to verify only some of our hypotheses, and it is rather rare to find ground-breaking material in them. Therefore, one could agree with the reservations about archives voiced by M. Navrátil or K. Bednárová or with the programmatic methodological eclecticism in translation historical research advocated by M. Kusá.

This publication shows that archival research is work with material which, albeit historically authentic, can also be incomplete and, by definition, decontextualized. Archives are primary sources for the study of history, but what they offer is essentially historically detached discourse which we cannot subjugate and subject to our will to knowledge (Foucault 1981). In this sense archival work is never satisfactory, since it can give us answers only to some of our questions but more often than not lead us to far broader research problems.

The texts included in this book show that conclusions from archival research tend to be only fragmentary and incomplete. This is why all of the present authors in some way appeal to the need for methodological skepticism, the need to triangulate findings from various (not only archival) sources, and advocate for the use of common sense in humanities research.

Slovak cultural policy after 1948 in the light of published and unpublished archival documents

Filip Pavčík

The study focuses on the cultural policy in Slovakia after 1948 on the basis of archival and non-archival sources, such as contemporary publications or secondary literature. The paper also tries to analyse the approaches of Czech historians (chiefly Alexej Kusák and Jiří Knapík) who dealt with the cultural policy in Czech lands after 1948, and its approach is derived from their conclusions. The Slovak cultural policy during the communist era has not been covered in Slovak historiography much so far; therefore, in order to appropriately contextualize the matter, the paper also presents the concepts and opinions of the main exponents of Slovak cultural policy, especially the concepts of the Commissioner of Education and Culture Ladislav Novomeský. This communist poet and intellectual was perhaps the only one public intellectual who had already dealt with the questions of cultural policy in the interwar period and had thus acquired significant authority on the matter. As a member of the Presidium of Slovak National Council, Novomeský had considerable influence on the formation of Slovak cultural policy in the period before and shortly after the 1948 communist coup in Czechoslovakia. Moreover, in the years 1945 – 1948 he practically created the cultural program of the Communist Party of Slovakia. The study traces the gradual development and changes of Novomeský's program and also discusses its ultimate failure. One great advantage in research of this cultural figure is that almost all material is easily available and published, but it has to be said that the readily available historical sources also have their weak spots. To this end, the study describes some important historical documents which need to be covered in order to understand Novomeský's cultural policy and then proceeds to a critical reflection of published archival material (especially Novomeský's correspondence after 1945 and his selected articles). What is perhaps most problematic is that most of the said material was published during the communist era in the years 1948 – 1989. Of course, this does not deny the benefits of the published material and mean that the work of the editor on these documents is not to be taken seriously, but caution has to be exercised and ideological limitations need to be taken into account. Especially Novomeský's correspondence from the period after the Second World War should be read under close scrutiny in this respect. (Unfortunately, his correspondence from the interwar period has yet to be published.) All in all, it could be said that the edition of the said letters does not follow the principles which are currently considered as standard practice when publishing historical documents. The scholar therefore has to look for the archival material which did not make it into the published editions of documents. The paper is based on work with

Igor.indd 133 10.03.2021 9:50:50

archival material and secondary literature and tries to critically deal with the shortcomings of the mentioned published editions of archival material. The study thus tries to reflect on Novomeský's cultural and political activities in new light, as this has not been sufficiently done in research reliant mostly on traditionally used sources.

Archival research in literary historical studies

Martin Navrátil

The study presents possible research methods which have been (and thus can be yet again) used in work dealing with specific archival materials (an author's personal library, their personal archives, and manuscripts) with the intention of conducting critical textual analyses of a given material (the outcome of which can even be used for publication). Even though the archival material to be found in literary author papers is extremely varied and can be studied by means of various methodologies and to different ends, this study attempts to systematically sum up a set of more or less generally applicable methods.

It is immensely difficult to generalize experience with archives, since the material, its availability, credibility, genre, and the like differs from case to case. Thus, whenever a researcher starts a new survey of archival material, they, to a large degree, start anew. Methods which have proved useful in previous research could be found unsatisfactory when working with other kinds of archival material. Perhaps this is why it is often recommended to use one's common sense, wits, creativity, thinking outside the box, and, above all, be patient. Archival research tends to be hit-and-miss, long, and arduous, and it oftentimes does not produce the results one would hope. Thus, the study is a guide containing not just possible steps but also suggestions for researchers to come up with their own methods to examine their material systematically and thoroughly. Conducting archival research can be viewed as drawing a map of an unknown world where it often happens that unknown territories expand that more we know about the known ones.

The study seeks to answer a number of questions pertaining to the very nature of archival research, in terms of the researcher's expectations, their presumptions when encountering the material as well as the purpose and usefulness of the material itself. So what can we expect from archival research? Above all, one should not expect all research to have the same "starting line". This is a matter of research aims. Sometimes the researcher delves into the archives when preparing a commemorative publication on a particular author. Sometimes archives have to be consulted to confirm information which may not even be of primary concern for the research. It often happens that archival work is part of a systematic, long research project on a particular author, an effort which might culminate with a collected works publication or a bibliography. Of course, research aims are also shaped by the specifics of the author in question or the historical epoch under scrutiny. Another important factor is the availability of the material – and the list goes on. On the whole, it could be said that conditions of archival research de-

Igor.indd 135 10.03.2021 9:50:50

termine its strategies. One must also factor in the ultimate goal set by the researcher — archives are consulted differently when doing literary history, textual criticism, etc.

When working with archival material, one has to be pedantic, suspicious of every word, and go after traces. Such incredulity should also be applied when looking at one's conclusions. These should be viewed critically and with an open mind. All interpretation of archival data is based on the interpretation of available sources. However, one must be aware that some sources might not have survived, are not available, or have not been fully accounted for. That some evidence could not be found does not mean that it never existed (or has not survived elsewhere). Notwithstanding all the mentioned caveats, literary historical research can greatly benefit from authors' correspondence, from newspapers and periodicals of the era as well as from manuscripts, notes, annotations, textual variants, typewritten copies, edited texts, proofs, or censor's reviews. Other important possible sources include authors' personal libraries, notes on what they read, translations they knew, and reminiscences of their significant others and associates.

Literary historians or textual scholars often employ archival research as part of broader research projects. They sometimes use archives only sparsely, perhaps to look for particular pieces of information; however, in other cases they may rely on them heavily, perhaps when attempting to reconstruct the entirety of an author's oeuvre. Archival data may even offer new and fresh insights into the readings of particular works. Sometimes minor details found in archives can help pivot a research project to new objectives and lead researchers to more relevant conclusions. Archives can help researches fill in the blanks, expand their research, support or correct assumptions but also bring into question long-held convictions about many literary phenomena. The study, based on the author's own experience and observations, offers practical guidelines for conducting archival research which could inspire scholars to further develop their own methods and procedures.

Use of archival material in compiling the dictionary of (Slovak) literary translators

Mária Kusá

The study is an attempt at looking back, summarizing, and generalizing the procedures and activities the editors of *The Dictionary of* [Slovak] *Literary Translators of the 20th century* spearheaded when coordinating the work on individual entries and other parts of the two-volume publication. At first, the Slovak legal definitions of public vs. private archives are compared to how these concepts are understood in the French context (which is used as a case in point all throughout the study). Since the authors of the said dictionary wanted to thoroughly cover the lives and work of all the translators included and uncover the backgrounds of lesser known ones, it was imperative to work personal archives whose contents and value differed from case to case. When reflecting on this process, it seems logical to examine the nature of archival sources. The main and largest, albeit not entirely reliable, source of information were official and institutional archives, which had by and large been categorized and examined in various reference works. A good example of these are the archives available at the Slovak National Library, which offers not only access to the most extensive library catalog but also to resources on biographies, archives of manuscripts and papers as well as photographs. Unfortunately, since too much bibliographic and biographic information was not available in this central archive, the authors of the dictionary had to consult other archival sources. The fact that official and institutional archives could not suffice only proved Derrida's theses about the institutional nature of archives. They are indeed dependent on external conditions, such as the place where they are housed, which safeguard their remembrance, repetition, and reproduction. These three processes, however, also play a major role in private archives which get "written into" private spheres and their rituals. Since such spaces are by their very nature non-institutional and disorganized, it is thus difficult to catalog and clearly define the types of information they (can) provide, making it in turn more difficult to remember, repeat, and reproduce them.

The intersections between private and public archives proved very interesting and useful. This was the case of the 1970s manuscript material on Slovak writers from the archives of the former Institute of Literary Studies of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. Part of this material was published as the 1st volume of the *Slovník slovenskej literatúry* [Dictionary of Slovak Literature] in 1979, but the work was pulled back from libraries and bookstores and discarded later that year, and the second volume was halted in production. Part of the material was used in concise and heavily censored form later on, but entries on Slovak literati who mostly translated were abandoned, only to be recovered, updated, and re-used in the dictionary of translators. Covers of translated books

Igor.indd 137 10.03.2021 9:50:50

and photos of translators were also very hard to get and had to be acquired in both public and personal archives. In this case, translators' own personal collections of documents as well as the archives of the translation magazine *Revue svetovej literatúry* [Review of World Literature] proved very useful, both of which can be deemed private archives. Yet the work on the translators' dictionary also brought up another phenomenon fairly typical of the cultural history in the later half of the 20th century. This was the practice of "covering up" for translators who were unable to publish translations under their own names due to political restrictions after August 1968. This is where the biggest difference lies between the Czech and Slovak cultural contexts (perhaps surprisingly, given that this was going on within Czechoslovakia). While in the former "covering up" was rather widespread throughout the entire period of socialism, in the latter the need to cover up for persecuted colleagues seemed to happen only on occasion. Unlike in the Czech context, where knowledge of the practice was rather widespread and was documented in the early 1990s, Slovak sources are very scarce and, in this case, archival material had to be complemented by oral histories. In other words, this was the case when information from the more or less official archives had to be evaluated against personal memories.

Informative value of archival material for the research of translation history: Marginalia on the history of translation of French literature (1750 – 1918)

Katarína Bednárová

The study is concerned with the informative value of archival material used in the research of the history of French literature translated in the Slovak cultural space. To write an early translation history of French literature in the said cultural space is to rely mostly on archival manuscripts from between roughly the second half of the 18th century until the early decades of the 20th century, and to closely examine their form and rendering as well as regional, temporal and the authorial peculiarities.

Should only book translations be considered in construing the translation history of French literature in Slovakia, two dates would seem to be key. Firstly, the year 1750, when a Jesuit printing house in Košice published the probably imported translation of Fénelon's work *Les Aventures de Télémaque – Fenelonii gallice conscriptus...* translated into Latin by the German Jesuit Gregorio Trautwein. The second date would be the year 1788, marking the printing of the translation of a medicinal handbook *Avis au peuple sur sa santé*[1] by the Swiss doctor S. A. Tissot. With further research of translations published in books or magazines, a map dominated by and large by unknown areas up until the end of the 19th century emerges. However, French literature, language, and culture were much more intensely present in the Slovak cultural space than what is indicated by the imaginary map of printed translations. In fact, manuscript translations represent the majority of the literary media, with a marked concentration of three different manuscript translations of the already-mentioned *Les Aventures de Télémaque*[2] (1778, 1796, 1846) being particularly remarkable. Based on the existing research, it can be argued that the vast majority of manuscript translations are of fragmentary nature and are to be found among personal papers in the Literary Archive or in compilations of Romance language works of the Slovak National Library in Martin.

Three text types can be distinguished among the manuscript translations: firstly, manuscript translations of entire works likely meant for publication, which had for various reasons remained unpublished; secondly, fragments of translations *pro domo*, for private, study, pedagogical purposes, preaching, and other needs of the people who created them; and, thirdly, manuscript translations that were published in hand-written student magazines and collections. The latter type also includes manuscript translations of staged plays commissioned for use by community theatre companies. These texts are, for the most part, scattered throughout personal archives in the form of egodocuments;

1 In English translation of the title reads *Advice to People in General with Respect to Their Health*.
2 *The Adventures of Telemachus.*

Igor.indd 139 10.03.2021 9:50:51

unfortunately, though, they are not archived separately. From the research perspective, other significant areas of interest include indirect evidence of created or intended translations, of the existence of manuscripts not found physically, the circulation of literature, and of the form of book culture.

While archival material, manuscript translations, and egodocuments are sources with significant informative value, they also pose various challenges to the researcher: they are written in multiple languages; manuscript texts in particular are all too often scattered throughout various archives and thus can often only be discovered by chance. This state of archival documents in Slovakia is the result of the geopolitics throughout history, when writings and documents were centralised in Vienna and Budapest (and are today to be found in Hungarian and Austrian archives). The research of such material requires knowledge of Hungarian, German, and Latin. The same knowledge is, however, needed for work with archival material in Slovakia as well. Another detrimental political factor was the 1948 Communist coup, which resulted in both deliberate and random loss of a large amount of book and text material and led to inexpert and unsafe handling of the said material. As a result, many sources were lost and we are only aware of their existence indirectly. School and private libraries and catalogues also represent a rich source of information about the translation situation. However, knowledge of these remains fragmentary as well. This situation is in no small part the consequence of the 1950s, which have become infamous for — among other disastrous happenings — closing down monasteries, purging parishes, confiscation, haphazard collection, and moving of former private aristocratic libraries, and destruction of writings without prior examination of their contents. A detailed cataloguing and processing of aristocratic book collections could prove to be an important indicator of linguistic and cultural orientation of their users, as is the case with the already processed, reconstructed and accessible catalogues. Although the owners of these libraries did not directly constitute cultural capital that could be considered natively Slovak, they did cultivate their surrounding environment, influence the formation of the cultural climate, and, as it turns out, book from their libraries passed beyond the walls of their residences, as they were often gifted to school libraries or publicly borrowed.

Since there is almost no information available about the actual reception of manuscript translations, areas permitting its reconstruction had to be determined in the course of the actual research.

The study is concerned with how the instruction of French as a foreign language, which is a natural precondition for translation, took root in pedagogical and private education practice. This helps clarify the frequency of indirect translation, since French literature in Slovakia was often translated from German, Latin, or Hungarian translations.

French was taught in secondary and tertiary schools as an elective subject or through self-study. Intellectuals often learned French while studying at universities abroad. Native French speakers, who often worked as tutors in aristocratic families, were also common. Egodocuments inform us about teaching methods, textbooks, which were mostly German-French, dictionaries, and reading material.

Another factor which seems relevant in the translation space of the era is cultural mediation (libraries, booksellers, period press, and responses in literature), as well as the resulting status of French in social and private relations. In this context, it is also possible to observe references to famous French personalities in contemporary press, writings, as well as in allusions, comments and quotations from literary works, a rich source of which are scrapbooks (*albums*)[3] and the so-called *notata litteraria* (excerpts, summaries of read literature).

Slovak intellectuals were not particularly numerous in the 18th and 19th centuries, and it can presumed that conclaves of them, namely priests, socially conscious townspeople, and members of the aristocracy, intersected, allowing for access to literature, as well as contacts and relations with Czech environment, in which translation was more common. French literature was not in the centre of Slovak translation efforts in the 18th, nor in the 19th century. Nevertheless, we are aware of various translations, confined mostly to the form of manuscripts due to the social and cultural situation at the time (as can be seen in the translations of the works by Fénelon, Le Prince de Beaumont, Marmontel, Voltaire, Racine, Bossuet, Lamartine, Blanc, Ségure, Bouilly etc.). Between 1750 and the end of the 19th century, barely twenty published printed translations of non-literary, religious, and literary texts translated from French are recorded in Slovakia. Summarization, identification, and description of manuscript translations has proven that archival material has no informative value when it is not dated, localised, and the author and the place of discovery are unknown. In other cases, the informative value is insufficient and questionable if the information and source cannot be verified, if their citation proofs to be inaccurate or if the information is paraphrased without reference to a source. Thus even the study of secondary literature requires critical reading, combinational abilities, analogical thinking, and, in particular, insight into the source – *ad fontes* research.

When doing translation history, it is essential to define the type of information to be used. The translation historian always moves between two poles: the author of the original and their cultural context ↔ the author of the translation and reception of the translation in the target environment; the language of the original and its adoption ↔ the language of the translation. The researcher works with literary texts; it is thus neces-

[3] They were called *albums* in contemporary Slovak and are called the same in French.

Igor.indd 141 10.03.2021 9:50:51

sary to know the originals and to have information about their period availability, or to acquire accurate reference to the original, which is almost impossible in earlier periods, as the originals are not referenced. It is, however, possible to conduct research in libraries and in archives and to study editions of the originals up until the supposed year of the translation. Investigating channels through which translators could have obtained originals is also beneficial from the viewpoint of the history of culture and learning about the mechanisms of translation. The contents of libraries, private correspondence, diaries, records, and written proof that certain sources were studied are often secondary sources documenting translation practice, circulation of texts and reception of literature – all of which is individual, local and rather limited – and about translation availability. Egodocuments, biographies, diaries, and other records are valuable testimonies about translators and their attitudes, and about ways of translating, provided that peritexts are studied carefully and empirical discourses about translation are viewed as developing entities. Archival material significantly helps the study of censorship as a means of power and helps us discover the ways of deliberately making translations inaccessible. Non-translation can also be better understood by looking at the attitudes of local literati toward individual foreign cultures.

The translation historian can also find invaluable information in the secondary literature which covers available archival material from the point of view of related disciplines. The noteworthy secondary literature includes sources mapping publishing, bookselling, and libraries, compiled catalogues of libraries, facsimiles of texts examined from the literary-historical point of view, transcripts and translations of period texts in anthologies, commented correspondence, and works on eminent personalities or institutions. Autobiographies and later biographies of significant personalities by their contemporaries can also be used to supplement archival material from the Age of Enlightenment.

In addition, translation history can use literature on the history of schooling and education, literature covering local historiographical and cultural topics, which include studies on non-periodical press and research of regional local cultural centres as well as encyclopaedic and educational literature, dictionaries, lexicons, etc.

Connecting the fragments to put together the mosaic of French culture in Slovakia before 1918 is quite complicated, and even with the best efforts to ensure the thoroughness and complexity in researching sources, it will remain incomplete due to the absence of sources, the need to rely on second-hand references, and difficult identification of individual existing documents.

The times, ideas, countries, cultures, and lives of ordinary people in the dust of archives

Libuša Vajdová

The aim of this paper is to point out the importance of correspondence in the process of communication between literatures and in the reception of translations from foreign literatures. Correspondence is a complex phenomenon that, until recently, was only relegated to archives as a non-literary and unreliable document. However, over the last few decades, it has radically changed its form, first by exchanging handwriting for print and later by changing the material medium (paper) for electronic media. Thus, its function in the history of literature, in the pragmatics of translation, in the reception process, and in the study of the document in literary events also came to the fore. These changes also affected the forms of archiving written historical documents.

The study is based on the written estate of the translator, organizer of Slovak-Romanian cultural relations, and founder of Romanian studies at the Faculty of Arts, Comenius University, Jindra Hušková-Flajšhansová (1898 – 1980). Her personal papers collection, stored in the Literary Archive (LA) of the Slovak National Library in Martin, contains, in addition to scholarly works, extensive correspondence with the most important Romanian writers, artists, and cultural figures of the 20th century. J. Hušková was aware of the importance of such letters and in the 1970s she prepared them to be published in the Minerva publishing house in Bucharest. However, this attempt did not succeed, so the correspondence ended up LA in the Slovak National Library. It is there that I found it and continued with the work, which resulted in the publication of a book — a complete volume of Hušková's correspondence in the Minerva publishing house in 1991 in Bucharest under the title *Jindra Hušková-Flajšhansová și corespondenți săi români* [Jindra Hušková-Flajšhansová and her Romanian correspondents]. The volume reproduces 300 letters addressed to J. Hušková in the period between 1922 and 1975. In addition to the letters, it contains an introductory study of Slovak-Romanian cultural relations, a biographical chronological table by J. Hušková, Hušková's original introduction, and notes and references for each sheet.

Correspondence can be considered as a document that testifies to what is happening in a given period, so that, in addition to personal value, it also has reference value. The letters from Romanian writers mention problems, political changes, and their impact throughout virtually the entire 20th century. This begs the question: What exactly is correspondence? Is it a record, documentary, testimony, or literary genre? Letters from the correspondence of J. Hušková are not literary works, but were written by writers and artists, so they tend to be narrative. Although they report on historical events, their expression varies depending on emotions, courage, and literary preferences. Although

Igor.indd 143 10.03.2021 9:50:51

they are non-fictional texts, they are also affected by literary methods such as self-styling, the construction of one's own identity, genre norms, overlaps of public and private space, and intertextuality. The letter does not contain an unfolded story, but its writing and sending is the beginning of the story. As for the retrospective of the narrative, it is expressed by the repeated discovery of new letters. A series of letters, such as the set of Densusianu letters (100 pieces) in J. Hušková's correspondence, is a life and intellectual story.

Correspondence is rooted in a certain cultural and social environment, expressing the author's views and construction of the recipient. It is thus a very current expression of contemporary reality. Therefore, current correspondence in the new media (most notably social networks but also email) differs from its previous forms in several characteristics. The first is the type of communication, another the means of writing itself, and yet another the change in the style, language, and social practices of the reception (brevity, sketchy, common, and ad hoc created abbreviations, artistic means such as logos and symbols). This way of interaction is increasingly replacing personal communication, while the subject's place in correspondence has also changed: the private space has shrunk, an impersonal style has prevailed (greetings, conclusions, small courtesy phrases have fallen out of favour), and dry informativeness prevails (M. Brestovanský). Electronic media has also intervened in archives. It has manifested itself in new ways of preserving written forms, especially manuscripts, including correspondence, thus impoverishing their character but allowing for their more frequent use.

Literary historians frequently entered archives, but have understood correspondence as documentary material. However, the study of the translation and reception of foreign literatures observes it as an expression of basic reception. Through the prism of archives, the reception appears — as the proponents of *Nouvelle histoire* see it — as a cultural, literary, and social event, taking place in a constant and uneven movement for a long time, in the context of small reception activities (communication of authors with translators in letters). What we see as a series of significant events (translations, critiques, theories) is a superficial image of the complex interactions of less visible literary processes taking place in the deeper layers. This is a consequence of the fact that behind the translation and reception events, there are always many people (translators, publishers, booksellers, librarians, readers, and others) who promote their ideas about them and thus shape them. This has forced historians to realize the importance of small human activities in culture and to pay attention not only to events and personalities, but also to less visible history and rather anonymous cultural and social phenomena in society (Foucault, Greenblatt, Tournier). Jindra Hušková's correspondence with Romanian writers represents precisely these types of cultural documents and this type of

history. It is the reception history of literature in the natural cultural, social, and political environment of ordinary people's lives. This is the real history of literature. Wherever it is necessary to capture the manifestations of culture in society, it is necessary to look at history not from above, from the position of the so-called great men of history, or event history, but, on the contrary, in terms of the historical events of ordinary people, the so-called pawns of history, that is, from below (L. Febvre).

Igor.indd 145 10.03.2021 9:50:51

MENNÝ REGISTER

(j) → Mihálik, Vojtech
(sic) → Mihálik, Vojtech
(y) → Žáry, Štefan
Adamo, Sergia – 14
Agârbiceanu, Ion – 112
Ahn, Franz – 88
Andrássy, Leopold – 93
Annick, Louis – 66
Aponi, Anton Juraj – 91
Argent de Boyer, Jean Baptiste – 91
Artigas-Menant, Geneviève – 76, 77
Augustíny, Gustáv – 116
Ayto, John – 13
Baďuríková, Zita – 87
Bakoš, Mikuláš – 34, 51
Baláž, Anton – 80
Balk, Theodor – 35
Bandia, Paul F. – 17
Banó, Gabriel – 93
Barborík, Vladimír – 58
Bareš, Gustav – 21, 22, 24
Bastin, Georges L. – 17
Bašťovanský, Štefan – 26
Bednárová, Katarína – 12, 14 – 16, 70, 120, 121
Benedikti, Ján Blahoslav – 86, 87
Beniak, Valentín – 57
Benka, Martin – 79
Beránek, Jan – 103
Béranger, Pierre-Jean de – 89
Bezruč, Petr – 56
Bianu, Ion – 112
Bílik, René – 24
Blaga, Lucian – 112
Blažek, Petr – 31, 32
Bossuet, Jacques-Bénigne – 77, 90, 96
Botto, Ján – 88
Braudel, Fernand – 124
Brestovanský, Martin – 122
Breton, André – 50
Brtáň, Rudo – 49
Bubnášová, Eva – 68
Budín, Stanislav – 31
Buffon, Georges-Louis Leclerc de – 90
Bžoch, Adam – 58
Bžoch, Jozef – 70
Cerman, Ivo – 76
Clementis, Vladimír – 33
Connelly, John – 23
Corneille, Pierre – 90
Cotruş, Aron – 112
Crébillon, Claude Prosper Jolyot de – 91
Curas, Hilmar – 85
Czibulová, Etela – 47
Čapek, Karel – 50
Čechov, Anton Pavlovič – 42
Čepan, Oskár – 56
Černý, Václav – 79
Čičaj, Viliam – 89
Darola, Ján – 44
De Biasi, Pierre-Marc – 45, 51
Dedinský, Móric Mittelmann – 35, 67
Densusianu, Ovid – 111 – 115, 118, 121
Derrida, Jacques – 67
Descartes, René – 92
Des Pepliers, Jean Robert – 90
Dézallier d'Argenville, Antoine Joseph – 90
Diderot, Denis – 93
Dilong, Rudolf – 46
Dobšinský, Pavol – 67, 87, 88, 99, 100
Doležel, Lubomír – 119
Doskočil, Zdeňek – 25, 35, 36
Drug, Štefan – 22, 27, 28, 36
Duby, Georges – 124
Ducháček, Milan – 27
Dzurek, Július – 56
Eliáš, Michal – 100
Even-Zohar, Itamar – 16
Fauchereau, Serge – 51
Febvre, Lucien – 125
Fejérpataky-Belopotocký, Gašpar – 91
Felbiger, Johann Ignaz von – 83, 96
Felix, Jozef – 12
Fénelon, François de Salignac de La Mothe – 75, 83, 90 – 92, 94 – 96, 100
Flaišman, Jiří – 60
Flajšhans, Václav – 116
Flaubert, Gustave – 45, 119, 120
Florian, Jean-Pierre Claris de – 88
Fontenelle, Bernard le Bovier de – 91, 100
Forgáč/Forgács (gróf) – 92
Foucault, Michel – 13, 14, 17, 124
Fulmeková, Denisa – 46
Gacek, Mikuláš – 56
Galmiche, Xavier – 84
Garaj, L. – 70
Garčík, Gustáv – 89
Genersich, Johann – 84
Goga, Octavian – 111, 118
Gottwald, Klement – 24
Greenblatt, Stephen – 124
Groman, Martin – 31
Gruber, Karol Anton – 91
Guicharde, Éleonore – 90
Hájek, Jiří – 24
Halaga, Ondrej R. – 27
Hamada, Milan – 47

Hanakovič, Štefan – 48
Hanula, Matej – 38
Hanus, Martin – 46
Havel, Rudolf – 50
Hegerová, Viera – 69, 70
Hlaváček, Michal – 86, 87
Hlbina, Pavol Gašparovič – 45
Hleba, Edmund – 86, 87
Hodža, Milan – 113, 116, 118
Hollý, Ján – 67
Holotíková, Zdenka – 26
Housman, Alfred Edward – 41
Hudek, Adam – 30, 31, 33
Hugo, Victor – 89
Hurban, Jozef-Miloslav – 80, 89
Husák, Gustáv – 21
Hušek, Karol – 117
Hušková(-Flajšhansová), Jindra – 15, 16, 110 – 118, 121, 124, 125
Hviezdoslav, Pavol Országh – 51
Chaloupecký, Václav – 27
Chalupka, Samo – 49
Charypar, Michal – 56
Chateaubriand, François-René de – 92
Chesterman, Andrew – 10
Chmel, Rudolf – 105
Chorváth, Michal – 36
Iordan, Iorgu – 112
Iorga, Nicolae – 111, 118
Isac, Emil – 112
Izakovičovci (rodina) – 67
Jaksicsová, Vlasta – 24
Janura, Tomáš – 85
Jarník, Jan Urban – 116
Jedličková, Alica – 119
Jégé, Ladislav Nádaši – 56
Jesenskí (rodina) – 67
Jónásová, Anna – 47, 84
Judt, Tony – 30
Jurkovič, Dušan – 79
Kalandra, Záviš – 31, 32
Kališová-Zayová, Elisabeta Helena – 84
Káša, Peter – 86
Kellner, Aurel – 88
Keresteš, Peter – 92
Kerlik, Peter – 71
Klinger, Eugen – 35
Knapík, Jiří – 21, 24, 25, 34
Kohout, Pavel – 24
Kolísek, Alois – 79
Kollárová, Ivona – 77, 78, 82, 83
Kopecký, Václav – 21, 24, 30, 36
Kormúth, Dezider – 48
Kosák, Michal – 56
Kosík, Karel – 39
Kostomarov, Nikolaj Ivanovič (Kostomaroff, Nikolay) – 57
Kotzebue, August von – 88
Kováč, Dušan – 38
Kovačičová, Oľga – 65
Kowalská, Eva – 82, 84
Krajčovič, Milan – 116
Králik, Ľubor – 13
Králík, Oldřich – 56
Kraus, Cyril – 52, 53, 86, 89, 100
Krčméry, Štefan – 56
Kryštofek, Oldřich – 37
Kubáni, Samuel – 92, 96
Kubíni, Alexander – 92, 96
Kusá, Mária – 12, 14-16
Kusák, Alexej – 21, 24, 25, 30
Kuzmík, Jozef – 79, 80
La Bruyère, Jean de – 92
La Fontaine, Jean de – 87, 91, 92
Lacko, Ján – 88
Lachenalová, Lydie – 51
Lajčiak, Ján – 80
Lamartine, Alphonse de – 89, 100
Lamoš, Teodor – 92
Landerer, Ján Michal – 83
Langová, Helena – 118
Le Brun, Christine – 83, 84
Le Prince de Beaumont, Jeanne-Marie – 83, 96
Le Roy Ladurie, Emmanuel – 124
Lejeune, Philippe – 121
Lenin, Vladimír Iljič – 32
Lesňáková, Soňa – 58, 67
Lewis, Clive Staples – 44, 45
Ličkovci (rodina) – 70
Ličková, Marta – 70
Löbl, Eugen – 35
Longauer, Ľubomír – 69
Loth, Roman – 43
Lovinescu, Eugen – 111, 114
Lovinescu, Monica – 114
Magová, Gabriela – 70
Mácha, Karel Hynek – 56
Macháček, Michal – 21
Majtán, Milan – 96
Mandelík, Michal – 87
Marmontel, Jean-François – 91, 92
Marták, Ján – 31, 33
Marušiak, Jozef – 70
Marx, Karl – 32
Matejovič, Pavel – 43, 44
Maťovčík, Augustín – 71
Matuška, Alexander – 29, 36
Mayer, Ernest – 44
Mervart, Jan – 21
Mészáros, Ondrej – 105

Igor.indd 147 10.03.2021 9:50:51

Mihăescu, Gib I. – 111, 112
Mihálik, Vojtech – 12, 15, 45 – 49, 51 – 58
Milton, John – 88
Mináč, Vladimír – 36, 43, 44
Minulescu, Ion – 111, 115
Mlynář, Zdeňek – 23, 30
Mňačko, Ladislav – 30
Molière – 87, 90
Montaigne, Michel de – 92
Montesquieu – 87, 91
Montholon, Charles Tristan – 100
Mráz, Andrej – 56
Napoleon Bonaparte – 85, 88, 93, 100
Navrátil, Martin – 12-16
Nečásek, František – 35
Nejedlý, Zdeněk – 21 – 22, 24, 31
Némethy, Pavol – 87
Neruda, Jan – 53
Noha, Jan – 37
Nottara, Constantin C. – 112, 114
Novomeský, Ladislav (Laco) – 15, 22 – 23, 25 – 36
Nozdrovický, Alexander – 94, 96
Ondruš, Ján – 11
Ormis, Ján (Vladimír) – 48
Ossian – 100
Osterlamm, A. – 87
Osyková, Linda – 38
Pácalová, Janka – 49
Pagès, Alain – 119, 120
Palacký, František – 85, 86
Pálfi, Rudolf – 78, 79, 89 – 93
Pálfi/Palfy, Antonia – 83
Palkovič, Juraj – 85
Palkovičová, E. – 70
Papadat-Bengescu, Hortensia – 111, 114
Papahagi, Tache – 112
Passia, Radoslav – 71
Pašteka, Július – 46
Pašteková, Soňa – 11
Paul, Jean → Richter, Johann Paul Friedrich – 87
Pavčík, Filip – 14-16
Pekník, Miroslav – 38
Pelikán, Jiří – 23
Pešek, Jan – 21, 33
Peterajová, Ľudmila – 33
Petra-Petrescu, Horia – 114
Petrovičová, Eleonóra – 38
Piksanov, Nikolaj Kiriakovič – 42
Pišút, Milan – 126
Plutarchos – 90
Pokorný, Juraj → Kalandra, Záviš
Pomey, François-Antoine – 90
Pop, Z. N. Augustin – 112, 113
Popovič, Anton – 14
Pražák, Albert – 86 – 88
Prévost, Antoine François d'Exiles – 90
Přibáň, Michal – 58
Pym, Anthony – 10, 14, 68
Rabelais, François – 92
Racine, Jean – 92, 100
Rašla, Anton – 33
Rázus, Martin – 50
Rehúš, Michal – 11
Reiman, Pavel – 24
Rešetka, Michal – 80
Ricoeur, Paul – 124
Richelet, César-Pierre – 90
Richter, Johann Paul Friedrich → Paul, Jean – 87
Ritter, William – 79, 80, 84
Robespierre, Maximilien de – 88
Rosenbaum, Karol – 28, 29, 49, 66
Rousseau, Jean-Jacques – 86, 87, 89, 92, 100, 121
Rubáš, Stanislav – 70
Rundle, Christopher – 10, 11
Sadoveanu, Mihai – 112
Saint-Martin de, Louis-Claude – 91
Salva, Karol – 57, 58
Samcová, Jarmila – 70
Scarron, Paul – 92
Sévigné, Madame de – 92
Shakespeare, William – 88, 100
Sibylová, Michaela – 78, 79, 89 – 93
Silan, Janko – 46
Sirmai, Ján – 93
Skála, Ivan – 24
Sládkovič, Andrej – 52, 53, 77, 86, 89, 100
Sládkovič, Daniel – 86
Slánský, Rudolf – 35
Slimák, Ivan – 70
Smrek, Ján – 48
Soupault, Philippe – 50
Stancu, Zaharia – 112, 115, 116
Strmeň, Karol – 46
Sturge, Kate – 18
Suler, John – 122
Šámal, Petr – 25
Šimon, Ladislav – 70
Široký, Viliam – 21
Škarvan, Albert – 57, 58
Škultéty, Jozef – 67
Špiesz, Anton – 82 – 84
Špitzer, Juraj – 36
Štoll, Ladislav – 21 – 22, 24, 36
Štorek, Břetislav – 50
Šťovíček, Ivan – 27, 29
Štúr, Ľudovít – 31 – 33, 85
Tablic, Bohuslav – 82, 92
Takáčová, Magda – 70
Tatarka, Dominik – 36
Tissot, Samuel Auguste André David – 75, 91

Tolstoj, Lev Nikolajevič (Tolstoy, Leo) – 57, 58
Tolstá, Sofia Andrejevna – 42
Tomášek, Ján Pavel – 87
Tomášek, Samuel – 87
Tomaševskij, Boris Viktorovič – 41, 42
Tournier, Isabelle – 124
Toury, Gideon – 9
Trautwein, Gregorio – 75, 94
Truhlářová, Jana – 12
Turčáni, Ján – 80
Turčány, Viliam – 44, 51
Tyšš, Igor – 68
Vajanský, Svetozár Hurban – 116
Vajdová, Libuša – 12, 14 – 16, 67
Valentová, Mária – 14
Vansová, Terézia – 116
Vantuch, Anton – 12, 79
Vaugelas, Claude Favre de – 92
Viktorin, Jozef Karol – 52
Vilikovský, Ján – 70
Vdovjak, Ján – 68
Venuti, Lawrence – 16
Vlăduţiu, Maria – 116
Voltaire, François-Marie Arouet – 87 – 89, 91 – 93, 100
Vrchlický, Jaroslav – 53
Vybíral, Zdeněk – 122
Zambor, J. – 70
Zamfirescu, George M. – 111, 112, 114, 118
Zay, Imrich – 84
Zenere, Valere – 83
Zola, Émile – 119, 120
Žáry, Štefan – 49
Žitný, Milan – 67, 70

Igor.indd 149 10.03.2021 9:50:51

Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach
Zostavili Edita Gromová, Natália Rondziková a Igor Tyšš

Vydavateľ:	Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta
Jazyková redakcia:	Mgr. Natália Rondziková, prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
Technická redakcia a sadzba:	PaedDr. Peter Horváth
Návrh obálky:	Ing. Eva Máthé
Náklad:	150 výtlačkov
Rozsah:	149 strán
ISBN	978-80-558-1677-7

Igor.indd 150 10.03.2021 9:50:51